

T.C.

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

II. DÜNYA SAVAŞININ TÜRK HİKÂYE VE ROMANINA ETKİLERİ

Hande SONSÖZ

**Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Yüksek Lisans Programı**

İSTANBUL, 2010

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

II. DÜNYA SAVAŞININ TÜRK HİKÂYE VE ROMANINA ETKİLERİ

Hande SONSÖZ

**Danışman
Prof. Dr. Kemal BEYDİLLİ**

**Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Yüksek Lisans Programı**

İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	III
ABSTRACT	V
ÖZET	VI
1.GİRİŞ.....	1
1.1. Siyasi İttifaklar	1
1.2. Savaşın Yayılması	3
1.3. Savaşın Sonuçları	1
2. II. DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE	6
2.1. Dış Politika Gelişmeleri	6
2.2. İsmet İnönü'nün II. Dünya Savaşını Dış Politika Açısından Değerlendirmesi.....	10
2.3. Almanların Türkiye'yi İşgal Planı.....	10

I. BÖLÜM

I. II. DÜNYA SAVAŞINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	12
1.1.Ekonomik Gelişim Yılları	12
1.1.1 Devletçilik	13
2. SAVAŞ EKONOMİSİ	14
2.1. EKONOMİK ÖNERİLER	16
2.1.1. Milli Koruma Kanunu	16
2.1.2. Varlık Vergisi.....	20
2.1.3. Toprak Reformu	20
3. II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN SİYASAL OLAYLARI.....	25
3.1. Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası	26
3.2. Hasan Ali Yücel-Kenan Öner Davası	30
3.3. Tan Olayları.....	31
3.4. Dil-Tarih Olayları.....	33

II. BÖLÜM

2. TANZİMAT'TAN II. DÜNYA SAVAŞINA FİKİR AKIMLARININ TÜRK ROMANINDA GÖRÜNÜMÜ	35
2.1. Milli Mücadele Düşüncesinin ve Halkın Durumunun Türk Romanına Etkileri	37
2.1.1. Edebiyatta Gerçekçilik	39
2.2. II. Dünya Savaşına Kadar Türk Romanında Gerçekçilik	43
2.2.1. II. Dünya Savaşı'nın Yarattığı Edebiyat Ortamı	45
2.2.2. Türk Edebiyatında 1940 Kuşağı	49

III. BÖLÜM

3. II. DÜNYA SAVAŞININ TÜRK HİKAYE VE ROMANINA ETKİLERİ	58
3.1. II. Dünya Savaşı ve Türk Hikayesi	58
3.2. II. Dünya Savaşı ve Türk Romanı	66
İçimizdeki Şeytan	77
Karartma Geceleri	82
Sonsuz Panayır	88
4. SONUÇ	97
5. KAYNAKÇA	101
6. ÖZGEÇMİŞ	102

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, “*II. Dünya Savaşı'nın Türk Roman ve Hikâyesi*”ne etkilerini konu edinmektedir. Tez çalışması içerisinde II. Dünya Savaşı'nın dünya üzerinde genel gidişatı, Türkiye'nin savaşa girmemesine rağmen iç politikasında ekonomik ve siyasal alanda yaşadıkları savaş süreciyle bağlantılı bazı olayların ve bunların hikâye ve romana etkileri üzerinde durulmuştur.

“*II. Dünya Savaşı'nın Türk Hikâye ve Romanına Etkisi*” Alev Sınar Çılgın tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır. Ancak, tarih-edebiyat bileşkesi içinde çalışmayı istediğim ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bu dönemle ekonomik, siyasal, kültürel ortamda kırılma yaşadığını düşündüğüm için tezi dönem ağırlıklı çalışmaya karar verdim.

Giriş bölümü bu tez çalışması içerisinde “savaş gerçeğini” uluslararası dengelerle oluşan ittifaklar ve sonuçlarıyla anlamamız açısından önemli bir yere sahiptir. Bu konuya kısaca yer verip ardından I. Dünya Savaşı'nın sonunda çöken Osmanlı İmparatorluğu'nun emperyalizm tarafından işgal edilmesinden sonra Kurtuluş Savaşı ile “ulus-devlet” olarak yeniden kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla savaşın dışında kalmak için verdiği uluslararası mücadelenin önemi o dönemde iktidarda Türkiye'yi yöneten CHP'nin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün düşüncelerine, defterlerine, dış politikasına onunla ilgili yapılmış araştırmalara, akademik tezlere, anılara bakılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'nin başında bulunan hükümetlerin 1939-1945 yıllarında çıkardıkları ekonomik alanda birtakım kanunların, koydukları vergilerin toplumun her kesimine farklı yansımasından dolayı “*Ekonomik Öneriler*” bölümüyle hükümetlerin “savaş ekonomisi”ne yaklaşımlarını ele aldık. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken rejimin ilkelerinden biri “*Devletçilik*” olarak belirlenerek ekonomik gelişim bu sayede gerçekleştirilmesine rağmen ilkenin II. Dünya Savaşı (1939-1945) yılları arasında yön değiştirdiği anlaşılmaktadır. Bu bağlantıyı farklı akademik yorumlarla tartışmayı uygun gördüm.

II. Dünya Savaşında “*Türkiye'nin Siyasal Olayları*”nın edebiyata etkileri dönemi yaşayan yazarlar tarafından “gerçek olaylar” üzerinden kurgusal bir şekilde okuyucuya sunulmuştur. Savaşın getirdiği ideolojik ayrılıklar, iç politikamızda birçok davanın yaşanmasına neden olmuştur. Bunların birbirleriyle bağlantısı dönem itibarıyla göz önüne

alınarak her birinin birbirlerine karşı söyledikleri sözlere, kendi bakış açılarıyla yazdıkları davalara ve konuyla ilgili diğer kaynaklara başvurulmuştur.

Edebi türlerin yazılmasında dönemlerin fikir akımlarıyla edebiyat akımları iç içe geçtiği düşünülerek Tanzimat Döneminden II. Dünya Savaşına kadar geçen zaman içerisinde aydınların dönemlere politik bakışlarıyla yarattıkları eserlerin bağlantısı Milli Mücadele'nin ve halkın durumunun yansımaları “gerçekçilik” akımı çerçevesinde incelenmiştir. Bu değerlendirmeyi yaparken Avrupa’da yaşanan siyasal, sosyal, ekonomik olayların oluşması sonucu ortaya çıkan gerçekçilik akımının doğuşu, I. ve II. Dünya Savaşlarıyla dönemler arası tarihsel ilerlemenin kültürel şekillenmesiyle geldiği nokta çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bununla ilgili araştırmada akademik kaynakların yanı sıra “gerçekçilik” fikrini çeşitli ülkelerde kültür politikası biçiminde ortaya atan kişilerin neden böyle bir seçeneğe yöneldiği dönemseller şartlarla verilmiştir. Bununla bağlantılı olarak; savaşın çıkmasıyla Türkiye’de o dönemde yaşayan 1940 Kuşağı’nın meseleye bakış açısı, toplumsallığı, politik duruşlarının edebiyat yaşamlarına yansımaları düşüncesine karşı çıkan ve çıkmayan yazarların edebiyat alanında yaptıkları tartışmalardaki görüşlerine yer verdik.

Türkiye’deki hikâye ve romanlarda II. Dünya Savaşı’nın hem köy, hem kent kesiminde yaşayan insanlara etkilerinin nedenlerini tezimizde belirtmeye çalıştık. Yazılan roman ve hikâyeler, yazarların bakış açıları, karakterlerin duyguları ve düşünceleri doğrultusunda yorumlandı. Ayrıca bahsedilen eserler, edebi eleştirilerle, kitap incelemeleriyle, dönemin edebiyat tarihleriyle ve yapılan akademik araştırmalarla, makalelerle desteklendi. Tezimizin sonunda belirtilen “İçimizdeki Şeytan”, “Karartma Geceleri”, “Sonsuz Panayır” romanları ise savaşın birebir etkisinin hissedildiği türde eserler olduğu için bu romanlar ayrı başlıklar halinde örneklerle sunulmuştur.

Yüksek Lisans’a başladığım ilk günden beri bu tez çalışmasının seçilmesinde, önerilerinde, pek çok konuda yaptığı yardımlarla beni sürekli destekleyen sevgili hocam Prof. Dr. Tülay Alim BARAN’a teşekkür ediyorum. Çalışmam esnasında yönlendirmeleriyle dayanışmasını, ilgisini, yardımlarını ve desteğini gördüğüm danışman hocam sayın Kemal BEYDİLLİ’ye müteşekkirim. Tez süresi boyunca zengin kitap varlığından istifade ettiğim İSAM kütüphanesine ayrıca teşekkürlerimi sunarım. Tez çalışmamın en sıkıntılı zamanlarında sürekli yanımda olan ve katkıda bulunan sevgili arkadaşım Hanife DÖNMEZ’e teşekkür ediyorum. Tüm eğitim yaşamım ve çalışmalarım her daim beni her anlamda destekleyen sevgili aileme müteşekkirim.

ABSTRACT

Wars have always caused big harms on the earth and have painfully changed the economic, social, cultural and political lives of countries. With those changes The First World War which began at the beginning of the 20. century and The Second which followed the First immediately, have shown the reflections in the literature predominantly by the “realism” movement.

The main subject of my thesis study is “*The Effects of The II. World War To The Turkish Novel And Story*”. While I am studying this, in the “Introduction” part I have tried to find the results of the II. World War, how it was started between the countries and expanded and especially the effects of it to Turkey. Afterwards, under the title of “*The Turkish Economy in The II. World War*” I have told the economic evolution of the system between the period of 1923-1938 which was performed after the establishment of the Turkish Republic. Straight after, I have discoursed the effects of the measures on the various parts of society, that Turkey took in the economic area by the start of the II. World War. As for the “*Political Events of Turkey In The Period of Second World War*” chapter, I have discussed the viewpoints of the opposite ideas and events that the war caused.

In the chapter of “*The Appearance of the Movements of Ideas in the Turkish Novel and Story from Administrative Reforms to the II. World War*” that constitutes the main part of the study, with the historical and cultural environment I have evaluated the periods of Turkish novel in the process that goes from Administrative Reforms to II. World War. Thus, I have compared both the stylistic and discursive changes of “*realism*” movement, that is experienced by the effect of the war, with the movements of ideas of the other countries.

In the last part of my study from every aspect I have analyzed the “*Effects of*” the topics that I had evaluated before to “*The II. World War Turkish Story And Novel*” by referring to novels and stories.

Key Words: Turkish Republic, II. World War, Realism, Economy, 1940 Generation, Story, Novel, İdea Movements.

ÖZET

Savaşlar, yeryüzünde her zaman felaketlere sebep olmuş, ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal hayatlarını sancılı bir şekilde değiştirmiştir. 20. yüzyılın başında başlayan I. Dünya Savaşı ve hemen ardından gelen II. Dünya Savaşı dünyadaki bu değişimlerle birlikte edebiyatta da yansımalarını ağırlıklı olarak “gerçeklik” akımıyla göstermiştir.

Tez çalışmamın ana konusu “*II. Dünya Savaşı'nın Türk Romanına ve Hikâyesine Etkileri*”dir. Bunu yaparken çalışmamın “Giriş” bölümünde II. Dünya Savaşı'nın ülkeler arasında hangi şartlarda başladığını, yayıldığını, sonuçlarını özellikle Türkiye'ye etkilerini bulmaya çalıştım. Daha sonra, “*II. Dünya Savaşında Türkiye Ekonomisi*” başlığı altında Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yürütülen ekonomik sistemin 1923-1938 dönemi arasındaki ekonomik gelişimini anlattım. Hemen ardından II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Türkiye'nin ekonomik alanda aldığı tedbirlerin toplumdaki çeşitli kesimlere etkileri üzerinde durdum. “*İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türkiye'nin Siyasal Olayları*” bölümünde ise savaşın sebep olduğu karşıt düşüncelerin bakış açılarını ve olaylarını ele aldım.

Çalışmamın asıl ağırlığını oluşturan “*Fikir Akımlarının Tanzimat'tan II. Dünya Savaşına Türk Roman ve Hikâyesinde Görünümleri*” bölümünde Türk romanının Tanzimat Döneminden II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar geçen süreçteki dönemlerini tarihsel ve kültürel ortamlarla birlikte değerlendirdim. Böylece, “*gerçekçilik*” akımının savaşın etkisiyle yaşanan dönemlerdeki hem biçimsel hem söylemsel değişikliğini diğer ülkelerin fikir akımlarıyla karşılaştırdım.

Çalışmamın son bölümünde üzerinde durduğum konuların “*II. Dünya Savaşı'nın Türk Hikâye ve Romanına Etkilerini*” romanlara ve hikâyelere başvurarak örneklemeye gayret ettim.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, II. Dünya Savaşı, Gerçekçilik, Ekonomi, 1940 Kuşağı, Hikâye, Roman, Fikir Akımları.

1. GİRİŞ

İsmet İnönü Dönemi, Cumhuriyetin ekonomik politikalarının kültür temelinde oturtulmasını ve rejimi yerleştirmeyi uygun gördü. II. Dünya Savaşı döneminin ülkenin iç politikasında yarattığı ekonomik, siyasal ve kültürel süreci dönemin romanlarında takip etmek mümkündür. Bunu daha yakından görebilmek amacıyla savaşın özellikle bizi ilgilendiren boyutuyla ana hatlarıyla hatırlanması kaçınılmazdır.

I. Dünya Savaşı, emperyalist Avrupa'nın ölümcül bir darbe yemesi ve çöken Çarlık Rusyası'nda Bolşevik ihtilâli yoluyla sosyalist bir sistemin kurulmasıyla sona ererken, dünya devletleri, kapitalist ve sosyalist ideoloji olmak üzere iki farklı sistem üzerinden yepyeni bir dönemece girdiler. Emperyalist ülkeler, birbirleriyle yaptığı antlaşmaları savaştan sonra rafa kaldırırken 1929 dünya ekonomik bunalımının getirdiği olumsuzluklarla tekrar hammadde ve pazar arayışı içine girdiler. Yeni dönem aşırı sistemleri devreye soktu ve onların güçlenmesine yol açtı. Avrupa'da, özellikle İtalya ve Almanya'da kapitalizmin yarattığı bunalımla ırkçı milliyetçilik temelinde yükselen faşizm ve nasyonal sosyalizm gibi akımlar oluştu. Savaşın dağıttığı imparatorluklarda yaşayan insanların parçalanmış sınırlar içinde kalan kısımlarının oluşturduğu geniş boyutlu bir azınlıklar meselesi ve bunların içinde yer aldıkları yeni kurulan devletlerde baskı altındaki durumları, yaklaşan büyük savaşın en önemli tahrik konusundan birini teşkil etti.

1.1. Siyasi İttifaklar

1934 yılında Almanya-Polonya arasında Saldırmazlık Paketi imzalanınca Polonya Sovyetler Birliğinin ittifak teklifini reddetti. Buna rağmen Adolf Hitler, bu paketi 28 Nisan 1939 yılında tek taraflı feshederek, Polonya'dan Danzig limanını Almanya'ya terk etmesini istedi.¹

2 Mayıs 1935'de Sovyet Rusya ile Fransa arasında dış tehdide karşı dayanışmayı içeren bir ittifak antlaşması imzalandı. 16 Mayıs 1935'de Çekoslovakya ile Sovyet Rusya arasında aynı nitelikte bir ittifak yapıldı. Karşılıklı yardım taahhüdüne Fransa'da katıldı.² Ancak Hitler, İngiltere ve Fransa'nın Çekoslovakya'nın fiili bir yardımında

---

¹ Mesut Hakkı Caşın, "İkinci Dünya Savaşı'nın İlk Kurşunu Polonya'nın İşgali", *2004 Başbakanlık Seçimlerinin Ardından ABD'nin Yeni Dış Politikası (Toplu Makaleler)*, s. 74.

² Fahir Armaoğlu, *20. yy Siyasi Tarihi*, Ankara, 1987, s. 248-249.

bulunamayacağını, Polonya ve Almanya'nın ise Sovyetlere geçit vermeyeceğini öngördüğü için burayı işgale karar verdi. Öte yandan Doğu Afrika'daki İtalyan sömürgelerinin Habeşistan'a yakınlığı Mussolini'yi bu bölgeye yöneltti. 1936 yılında İtalya'nın Habeşistan'ı ülkesine katmasıyla Berlin-Roma mihveri kuruldu. Böylece, İtalya-Habeş savaşı Nazi Almanyası ile Faşist İtalya'yı II. Dünya Savaşının sonuna kadar birbirine yaklaştırdı. İngiltere ile İtalya'nın Akdeniz bölgesinde çatışmaya girmesi ise kaçınılmaz oldu. Bu işbirliğinin ardından Japonya'nın Asya'nın ortasına kadar gelmesi ve Çin'i işgal etmek için hazırlanmasıyla Sovyet Rusya'nın savunma durumuna geçmesi Almanya ile Japonya'yı yakınlaştırarak Sovyet Rusya'ya karşı Anti Komintern Pakt imzalanmasına neden oldu. Bunun sonucunda 6 Kasım 1937 yılında Berlin-Roma-Tokyo mihveri oluşmuş bulunuyordu.³

1933 yılında İspanya'da da İtalya'da olduğu gibi faşist parti iş başına geçti. 1936 yılında bu partinin yaptığı baskılara karşı köylüler, işçiler, sosyalistler, anarşistler, aydınlar tarafından Cumhuriyetçilerin oluşturduğu Halk Cephesi hükümeti kuruldu. Bu cephede sağcılarla solcu olan Cumhuriyetçilerin karşı karşıya geldiği bir iç savaş yaşandı. Sovyet Rusya, İtalya, İngiltere, Fransa kendi rejimlerine göre bu bölgenin içişlerine karıştılar. Fakat 1939 yılında Madrid'in milliyetçilerin eline geçmesi Doğu Akdeniz'de faşist rejimin başlamasına neden oldu.⁴

1935 yılından itibaren Almanya'nın silahlanarak Ren boylarına askerini sokmasıyla I. Dünya Savaşı sonucunda yapılmış olan Versailles Anlaşmasından kurtulmaya çalışan Almanya, Avusturya'daki Nazilerin yardımıyla önce Avusturya'yı ilhak etme yoluna gitti, ülkeden gelen baskılar karşısında 1938 yılında Avusturya'ya girerek Almanya ile Avusturya'nın birleştiğini açıkladı.⁵

Almanya'nın Avusturya'yı işgal etmesinden sonra Çekoslovakya'ya doğru yönelmesi, Polonya'nın Sovyet Rusya'ya geçit vermesinin İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarına uygun bulmadıkları için tarafsız kalması, Sovyet Rusya'yı hem endişelendiriyor hem de batılıların Almanya'nın işgallerine karşı tarafsızlık politikasını eleştiriyordu; ancak yalnız kalmamak için ideolojik ayrılıkları bir kenara bırakıp Almanya ile ticaret anlaşması

---

³ Armaoğlu, *aynı eser*, s. 284-262.

⁴ Armaoğlu, *aynı eser*, s. 265-268.

⁵ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, İstanbul 2000, s. 540.

temelli bir saldırmazlık paktı imzalamaya yoluna gitti. Bu paktın imzalanmasının nedenleri arasında ayrıca Alman yanlıların baskısıyla Çekoslovakya'nın bağımsızlığını ilan ederek Nazilere bırakması Prag'ın 15 Mart 1939 yılında Alman birliklerince işgaline neden olurken aynı gün Macaristan, Almanya ile işbirliği sonucu Rutenya'yı ülkesine kattı. 23 Mart 1939'da Çekoslovakya'nın işgaline karşı sessiz kalan Batı'ya güvenmeyen Litvanya, Almanya karşısında boyun eğdi. Çekoslovakya endüstrisinin ele geçirilmesiyle Romanya-Almanya arasında ticaret anlaşması imzalandı ve Romanya petrol, maden, orman kaynaklarıyla beraber Almanya'nın hükmü altına girdi.⁶ İtalya, 1939'da Arnavutluğu işgal ederken, Almanya Polonya'yı topraklarına katmayı planlamaktaydı. Polonya'nın taksimi için Almanya ile Sovyetler Birliği arasında 23 Ağustos 1939 yılında saldırmazlık paktı imzalandı. 1 Eylül 1939 yılında Fransa ve İngiltere'nin kesin uyarılarına rağmen Almanya'nın Polonya topraklarına girmesi ve bu iki devletin Almanya'ya savaş ilan etmesi üzerine, insanlık tarihinin yaşadığı en kanlı savaşlardan biri olan II. Dünya Savaşı başladı.⁷

1.2. Savaşın Yayılması

Sovyet Rusya ile Almanya'nın Polonya'yı paylaşımından sonra bu bölgenin doğusunu Sovyet Rusya, Varşova dahil batısını Almanlar aldı.⁸ Böylece savaş, 1940'ta Avrupa, 1941'de Dünya Savaşı halini aldı. Almanlar, Polonya'nın işgalinden sonra gözünü Fransa'ya dikmişti. Bunun için önce kuzey topraklarını garanti altına almak istedi ve İsveç'den gelen demir cevherinin Almanya'ya nakledildiği yolu emniyete almak amacıyla önce Danimarka, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Norveç'i işgaliyle yıldırım harekâtı (*Blitzkrieg*) gösterisi yaşandı.⁹ Nihayet, 22 Haziran 1940 yılında Paris dâhil, Fransa'nın Kuzey yarısı ile Atlantik kıyısı boyunca batı toprakları Almanya'nın eline geçmişti.

İtalyanlar, 1940 yılında Mısır'a saldırdılar fakat başarı kazanamayınca Süveyş Kanalı'nın stratejik ve ekonomik öneminden dolayı İtalya ve Almanya, Akdeniz ve Kızıldeniz'de İngiltere'ye karşı Kuzey Afrika cephesini açtılar.¹⁰

Öte yandan, 1942'de Pearl Harbord'daki Amerikan filosuna saldırması üzerine Japonya'ya savaş ilan eden Amerika da İngiltere'nin yalnız bırakılma stratejisine karşı

⁶ Armaoğlu, *aynı eser*, s. 288-290.

⁷ Armaoğlu, *aynı eser*, s. 304.

⁸ Uçarol, *aynı eser*, s. 589.

⁹ J. M. Roberts, *Dünya Tarihi*, Çev., Sinem Gül, Ankara 2003, s. 372.

¹⁰ Uçarol, *aynı eser*, s. 599-602.

müttefiklerin yanında yer aldı.¹¹ Bu arada Amerika, ekonomik yönden Japonya'ya karşı Çin'e yardım ediyor ve Japonya'nın Çin'e karşı saldırısına son vermesini istiyordu.¹²

1941-1942 tarihinde Mısır'da “*El Alameyn Muharebeleri*” adıyla anılan savaşta önce Alman kuvvetleri İngilizleri yenerek, İskenderiye'ye kadar geldiler. Almanların petrol yataklarını ele geçirme planları açılan bu cephelerin önemli hedefini teşkil etmekteydi. Böylece, müttefiklerin yakıt ihtiyaçlarını karşılamaları zora girecekti. Afrika'da İngilizlerin karşı hücumu geçmeleri ve Amerika Birleşik Devletleri ve diğer müttefikler Afrika'ya, Sicilya'ya, Güney İtalya'ya asker çıkarmaları Mihverin gücünü kırılmasını sağladı. İlk saf dışı bırakılan faşist İtalya oldu.¹³

Almanya, Kuzey Afrika'da savaşı kazandığı ilk zamanlarda Sovyet Rusya'ya savaş açtı. Kırım'a kadar ilerledi, Kiev'i aldı; fakat Moskova'yı düşüremedi. Stalingrad'ta direnen Rusların büyük fedakârlıkları neticesinde yıkıcı kayıplar vermek zorunda kaldı.

1941 yılında ise Sovyet Rusya-Polonya yardım paktı imzalanırken, müttefikler de yaptığı anlaşmalarla savaşın sonuna kadar Sovyet Rusya'nın yanında yer aldılar. Hint Okyanusundan ve Basra Körfezinden Rusya'nın güneyi Kafkasya'ya giden ulaşım yolları ve İran'daki zengin petrol yatakları gözlerin bu ülkeye çevrilmesine neden oldu. Fakat, İran'ın kararsızlığı sebebiyle müttefiklere güven vermemesi, bu ülkenin İngiltere ve Rusya tarafından işgal edilmesine yol açtı.

Almanya'nın Volga Irmağına kadar ilerlemesi ve Sovyet topraklarının Stalingrad'a kadar işgal edilmesiyle, önce doğu cephesi ve Kafkasya'daki birliklerini Almanya karşısında çeken Kızıl Ordu, daha sonra buralarda sert bir direniş göstermeye başladı. 1943 yılına kadar süren savaş “*Kursk Tank Muharebeleri*” adını almış ve doğunun savunulması açısından II. Dünya Savaşı'nın en kritik dönüm noktalarından birisi olmuştur.¹⁴ Almanya'nın savunmaya geçmesinin ardından her cephede kendini gösteren önlenemeyen çöküş neticesinde Rus orduları 1944 yılında Berlin'e doğru ilerlediler.¹⁵ Aynı yıl içinde müttefikler hava üstünlüğünü ele geçirmiş şekilde 6 Haziran 1944 yılında Normandiya'ya çıkarma yaptılar ve “*ikinci cephe*”yi açtılar. 9 Ağustos 1944 yılında Paris işgalden

---

¹¹ William McNeill, *Dünya Tarihi*, Çev., Alaettin Şenel, İstanbul 1989, s. 442.

¹² Armaoğlu, *aynı eser*, s. 379.

¹³ Caşın, *aynı eser*, s. 75-77; Uçarol, *aynı eser*, s. 602; McNeill, *aynı eser*, s. 449.

¹⁴ Caşın, “Panzerlerin Son Dansı 1943 Kursk Muharebeleri”, *aynı eser*, s. 124; Uçarol, *aynı eser*, s. 607.

¹⁵ McNeill, *aynı eser*, s. 451.

kurtarıldı. Belçika, Hollanda, Danimarka, Norveç gibi işgal altındaki ülkeler, Almanlar'a karşı silahlı direnişe giriştiler. Nihayet müttefikler, Brüksel ve Amsterdam'a sonra da Ren nehrini geçerek Alman topraklarına girdiler.¹⁶

Neticede 1945 yılında Almanya teslim olmak zorunda kaldı, 1000 sene süreceği iddia edilen faşizmin kanlı rejimi bütün Avrupa'ya kana bulamış olarak üç-beş sene içinde çöktü.

1.3. Savaşın Sonuçları

Sovyetler Birliği, 1944 yılında Balkanlar'da Romanya, Yugoslavya ve Bulgaristan'a; 1945 yılında Doğu Prusya, Viyana ve Berlin'e girdi. İngiltere Yunanistan'a asker çıkardı. Böylece Atina, Almanlardan kurtarılmış oldu.¹⁷

Amerika Birleşik Devletleri, Japonya'nın şartsız da teslimini talep etmekteydi. Amerika bunun için ilk atom bombasını 1945 yılında Hiroşima'ya, ikincisini kısa bir süre sonra Nagasaki'ye attı. Bunun üzerine Japonya, kayıtsız şartsız teslimi kabul etti.¹⁸

Savaş sürerken dünya devletleri birbirleriyle aynı zamanda görüşmeler yapıyorlardı. 1943-1945 tarihleri arasında Casablanca, Washington, Quebec, Moskova, Kahire, Tahran, Dumbarton Oaks, Yalta, San Fransisco, Postdam gibi mahallerde önemli görüşmeler yapıldı. İngiltere için, Almanya'ya uygulanacak muamele, Polonya meselesinin çözümü, savaş sonrası Fransa'nın yeri, Balkanlar ve İran'da İngiliz nüfuzu gibi meseleleri öncelikli olarak yer alırken; Sovyet Rusya'nın öncelikleri, savaştan sonra Rusya'nın kalkınmasını sağlamak, Çarlık Rusya'nın Uzakdoğu'da kaybettiği toprakları geri almak, Almanya'nın saldırısına karşı Rusya'nın güvenliği için Doğu Avrupa'da halk demokrasileri kurmaktı. Bu görüşmelerin en önemlilerinden birini teşkil eden Yalta Konferansında (4-11 Şubat 1945), Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olması için ortak askeri harekâtın sürdürülmesi, Berlin'in müttefiklerin ortak işgali altında alınması ve Fransa'ya da Almanya'dan bir işgal bölgesi verilmesi kararı alındı. Polonya'nın Almanya'dan toprak almak istememesi sebebiyle, bu devletin sınırları daha sonra çizilecekti. Ayrıca, *Birleşmiş Milletler Örgütü* kurulmasına da karar verilmiş bulunuyordu. San Fransisco Konferansı; (25 Nisan 26 Haziran 1945) siyasi, ekonomik ve genel dünya

¹⁶Caşın, *aynı eser*, "Normandiya Çıkarması II, Avrupa'nın İşgali", s. 77; Mcneill, *aynı eser*, s. 451; Uçarol, *aynı eser*, s. 611.

¹⁷ Armaoğlu, *aynı eser*, s. 398; Uçarol, *aynı eser*, s. 612.

¹⁸ Armaoğlu, *aynı eser*, s. 406.

sorunlarını çözecek bir çeşit barış görüşme platformu şeklinde geçti. Birleşmiş Milletlerin yapısının nasıl bir şekil alabileceği görüşüldüğü ve böyle bir örgütün kurulması kabul edildi. Bu konferansta Sovyet Rusya ile Amerika Birleşik Devletleri arasında ilk anlaşmazlıklar Polonya konusu başta olmak üzere ortaya çıktı.¹⁹

Postdam görüşmelerinde ise (17 Temmuz-2 Ağustos 1945), daha ziyade Almanya'nın bir tehdit unsuru olmaktan çıkartılmasının önlemleri tartışıldı. Müttefikler arasındaki anlaşmazlığın açığa çıkararak dünyanın gelecekte iki bloğa ayrılması konferansın diğer önemli sonucuydu.

2. II. DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE

Ulusal Kurtuluş Savaşı ile yeniden kurulan Türkiye Cumhuriyeti her alanda değişim geçiriyor, Cumhuriyet rejimini oturtmaya çalışıyordu. 1938 yılında Atatürk'ün ölümünden sonra adını tarihe "İkinci Adam" olarak yazdıran İsmet İnönü geçti ve İnönü'nün iktidarı 1950 yılına kadar sürdü.

İsmet Paşa Dönemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış ve iç politikada keskin dönemeçlerden geçtiği zor bir dönem olarak yorumlanabileceği gibi ekonomik, siyasi, kültürel değişimlerle bugünün temelini bu dönemle atıldığı söylenebilir.²⁰

İsmet İnönü'nün öncelikli amacı; Türkiye Cumhuriyeti'nin rejimini muhafaza etmek, devrimleri halka benimsetmek ve "yurtta barış, dünyada barış" parolasıyla *Misak-ı Milli sınırlarını* korumaktı. İsmet İnönü, II. Dünya Savaşında ülkeyi bu kanlı mücadelenin dışında tutmaya çalıştı ve bunda başarılı oldu.

2.1. Dış Politika Gelişmeleri

Yeni Türkiye, Lozan Antlaşması sonrasında temel devrimleri hayata sokarken Ortadoğu ve Balkan ülkeleriyle de çeşitli antlaşmalar yaptı. Uluslararası alanda denge politikası İkinci Dünya Savaşı süresince de karşılıklı antlaşmalarla devam etti. İtalya'nın Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Akdeniz Bölgesinde izlediği yayılmacı politikaya karşı Balkan Devletleri olan Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ile 1934 tarihinde Balkan Atlantı'nı

---

¹⁹ Uçarol, *aynı eser*, s. 624-628.

²⁰ İsmet Paşa döneminin dış politikası için bk. Selim Deringil, *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası. İstanbul 1994.*

imzalayan Türkiye, Batı bölgesini güvence altına aldı. 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile yakınlaştı. Sovyet Rusya ile ilişkileri ise Almanya ve İtalya tarafından sert tepkiyle karşılandı.

II. Dünya Savaşı başladığı zaman Türkiye'nin jeopolitik öneminden dolayı Batı Devletleri savaşa katılmamızı istediler. Almanya'nın 1939 yılında Sovyet Rusya ile anlaşmasının ardından Türkiye, Batı ile Sovyetler Birliği arasında kaldı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Atatürk'ün ölümünden sonraki o dönem dış politikasını şöyle değerlendirir:

“Ufukta beliren çetin fırtınayı selamete geçirmek en çok fikrimi işgal ediyordu. Dış münasebetlerimiz kararsız ve temelsizdi. Sovyetlerle münasebetlerimiz gölgeli, Nazilerle münasebetimiz şüpheli ve Garp âlemi ile münasebetimiz temelsizdi. İç politikada bir huzur nizamına ihtiyaç vardı ve mesele benim gözümde acele idi. Devletin iç ve dışişlerini bir zemine oturtmak ilk görevdi. 1930'dan sonra iktisadi plan tatbik etmeye başladık. Son neticesini yakından biliyordum. Zihnimi işgal eden meseleler bunlardı”²¹

Almanların Çekoslovakya'yı, İtalya'nın Arnavutluğu işgali Türkiye'yi İngiltere ve Fransa ile önce ortak deklarasyon, ardından ittifak yapmaya itti. 19 Ekim 1939'da Ankara'da ittifak antlaşmaları Türkiye, İngiltere, Fransa arasında imzalandı. Bu anlaşmaya göre;

“İngiltere ve Fransa Türkiye'ye tüm olanakları ile yardım edeceklerdi. Eğer İngiltere ve Fransa bir Avrupa devleti tarafından Akdeniz'de savaşa yol açan bir saldırıya uğrarsa Türkiye yardım edecekti. Fransa ve İngiltere Yunanistan'a verdikleri garantiler nedeniyle savaşa girdikleri takdirde Türkiye, bu iki devlete tüm olanaklarıyla yardım edecekti. Ancak bu iki devlet bir Avrupa devleti tarafından saldırıya uğrarsa Türkiye en azından tarafsız kalacaktı.”²²

Bu anlaşmaya ek olarak 2 Numaralı protokol şöyle düzenlenmişti: *“Türkiye'nin aldığı yükümlülükler, onu SSCB ile silahlı bir eyleme sürüklenmesine neden olamayacaktır.”*²³

İngiltere ve Fransa'nın Türkiye ile ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirerek Türkiye ile anlaşırken Sovyetler Birliğine göre;

²¹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam 1938-1950*, Cilt II, İstanbul 1991, s. 33.

²² Cemil Koçak, *Siyasal Tarih (1923-1950)*, Türkiye Tarihi 4, İstanbul 1992, s.163; Uçarol; *aynı eser*, s. 636.

²³ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, Cilt I, Ankara, 1989, s. 603.

“Almanya’nın hakkından çok Rusya’ya nasıl darbe indirileceği, Finlandiya’ya yardım edilerek mi, Bakü’yü bombalayarak mı yoksa İstanbul’a çıkartma yapılarak mı Rusya’ya darbe indirileceği” konuşuluyordu.²⁴

Savaş esnasında Almanya’nın Fransa’yı işgalinin ardından Balkanlar’a yayılması Türkiye-Bulgaristan arasında saldırmazlık paktı imzalanmasına neden oldu. Fakat Almanya, Bulgaristan’ı da “üçlü pakta” sokunca imzalanan Türkiye-Bulgaristan saldırmazlık paktı kendiliğinden uygulamaya giremedi. Bulgaristan ve Yunanistan’ın işgalinin ardından 1941 yılında Almanya, Ege adalarını işgal etti. Türkiye’nin batı sınırlarına, Ege adalarından, Batı Anadolu kıyılarına kadar dayandılar.²⁵

II. Dünya Savaşı süresince büyük devletler, Türkiye’nin kendi yanlarında savaşa katılmasını istemişlerdir. Almanya, savaşa girerse dünya egemenliğinde söz sahibi iki devletten biri olacağımızı söyleyerek savaş malzemesinin Türkiye üzerinden naklinin kendileri için son derece önemli olduğunu, Irak’a yardımın bir an önce yapılması gerektiğini, bunun için de Türk Hükümetine Edirne yakınındaki bir kısım arazinin bırakılmasını önermekteydiler.

19 Eylül 1941 tarihinde Churchill’in Stalin’e gönderdiği mesajda Türkiye’nin kazanılmasına verdiği öneme değinmekte ve ordu eksikliklerinin karşılanması halinde yanlarında yer alacaklarına olan inancını dile getirmekteydi. Aynı beklentilerini başkan Roosevelt’e de iletmekteydi. Fransa ve İngiltere, Sovyetlerin yayılcı politikasından çekindikleri beyanla, Türkiye’yi savaşa sokmak amacıyla baskılarını sürdürmek istediler. İsmet İnönü ise Sovyetleri kışkırtmanın gereksiz olduğunu, bu devletin eninde sonunda müttefiklerin yanında yer almasının kaçınılmaz olduğunu ifade ederek 26 Haziran 1940 yılında resmen savaş dışı kaldığını bildirdi.²⁶

1941 yılında ise İngiltere, Balkanlar’daki tehdidin Türkiye’ye ve İngiltere’ye geleceğini söyleyerek İngiliz hava üslerinin kurulmasına izin verilmesini istedi. İsmet İnönü daha ziyade “ulusal savunma” için teslimatı vaat edilen savaş malzemeleri üzerinde

---

²⁴ SSCB Bilimler Akademisi, *Ekim Devrimi Sonrası Türkiye Tarihi I*, Çev., A. Hasanoğlu, İstanbul 1978, s. 264.

²⁵ Uçarol, *aynı eser*, s. 638.

²⁶ *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar (1939-1944): SSCB Dışişleri Bakanlığı, Almanya Dışişleri Bakanlığı Belgeleri*, Haz., Fatma Güngören, :Çev., Levent Konyar, Nurer Uğurlu, İstanbul 2003, s. 44-45; *Cumhuriyet Ansiklopedisi, (1923-1940)*, Cilt I, Haz., Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay, 1998, s. 73.

durmakta, bunun gecikmesi sebebiyle de 18 Haziran 1941’de Almanlarla “*Saldırmazlık Paktı*” imzalamaktaydı. Buna göre, Türkiye Cumhuriyeti ve Almanya, topraklarının dokunulmazlığına ve bütünlüğüne karşılıklı olarak saygı gösterecekler ve doğrudan ya da dolaylı olarak birbirlerine karşı her türlü harekâttan kaçınacaklardı. Bu anlaşmayla Almanya, Türkiye’nin müttefiklerle savaşa girmeyeceğini garantilemek istiyordu.²⁷ Anlaşma, Türkiye için hayati bir önem taşıymaktaydı.

Bu sırada, Alman orduları Türk sınırlarına dayanmış, Batı Trakya’dan Yunanistan’a oradan Ege Adalarına saldırarak, bütün buraları ezip geçmiş bulunuyordu. Türkiye’nin önlem olarak Meriç nehri üzerindeki köprüler havaya uçurması, Almanlar için önemli bir engel teşkil etmeyeceği açıktı. Trakya ve İstanbul’daki halkın Anadolu’ya göç etmesi için çalışmalar yapıldı. Türk ordusu Trakya’da savaş nizamı içine sokuldu.²⁸ İnönü, Almanya’nın Türkiye’ye saldırması halinde Sovyetler Birliği’nin Romanya’ya ve Kafkaslar’daki birliklerinin de Türkiye’ye girebileceğini düşünmekteydi. Burada ortak harekât edecek olan kuvvetlerin Hitler’in Rusya üzerindeki planlarının uygulanmasını aksatabilecekti. Almanlar’ın Türkiye sınırında durmaları ve bir saldırmazlık paktı imzalamaları, ülkenin üzerine çöken kara kâbusun bir anda dağılmasına yol açtı. Almanların Rusya üzerine yönelmeleri ise büyük bir ferahlık getirdi.²⁹

1943 yılında Kahire Konferansında İngiltere ve Amerika Türkiye’nin savaşa girmesi için bir kez daha baskı yaptılar. İnönü, silah ve hammadde ihtiyaçlarının karşılanması şartında ısrar etmekteydi. Buna rağmen, savaşın genel seyri ve müttefikler için olumlu gelişmesini de göz önünde tutarak 1944 yılında Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerini tümüyle kesti. 13 Ocak 1945 yılında Boğazları müttefik gemilerine açmak kararını verdi, nihayet 23 Şubat 1945’te Almanya ve Japonya’ya savaş ilan ettiğinde ise savaş zaten Almanların teslim olmasıyla zaten bitmiş bulunuyordu. Böylece, Almanya ve Japonya’ya savaş ilanı BM’ye kurucu üye olarak katılma olanağını da beraberinde getirmekteydi.³⁰

---

²⁷ Uçarol, *aynı eser*, s. 640-643.

²⁸ Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar (Milli Mücadeleden Demokrasiye)*, Cilt I, İstanbul 2001, s. 460.

²⁹ İsmet İnönü, Yay., Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 86-87.

³⁰ İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, Haz., Ahmet Demirel Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 424.

2.2. İsmet İnönü'nün II. Dünya Savaşı'nı Dış Politika Açısından Değerlendirmesi

İsmet İnönü, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda konumu ve çıkarları üzerine savaştan sonra 16 Ekim 1967 tarihinde Milliyet gazetesine aşağıdaki açıklamayı yapar:

“Bizim görüşümüze göre, İkinci Dünya Harbi, Mihver tarafından büyük hazırlıklarla başlıyordu. Biz bu muharebenin bütün dalgalarına maruz kalacaktık. Karadeniz, Boğazlar, Balkanlar, Orta-Doğu harp sahasının içinde bulunacaktık. Hülasa harb her hududumuzdan bize temas edecekti. Karakteri itibariyle de özellikle Almanya ve İtalya bakımından Birinci Dünya Harbi'nin devamı da sayılabilir. Bu harbi Mihverin kazanması ihtimalini biz pek zayıf görüyorduk. Ve mihver kazanırsa İtalya ile Almanya'nın hayat sahası politikasıyla bizim menfaatlerimizin bağdaşması ihtimali az görünüyordu.

Sonra Birinci Dünya Harbinin sonundan Sovyet Rusya ile dost olarak çıkmıştık. Mihverin siyasi hayatı, ilk gününden itibaren Sovyet Rusya aleyhinde taleplere ve şikâyetlere dayanmaktaydı. İkinci Dünya Harbine ilk gününden Sovyet Rusya ile bir harbe girişerek başlaması muhakkak görünüyordu. İngiltere ve Fransa, uzun müddet Sovyetlerden ayrı kaldıktan sonra son senelerde her üçü arasında yakınlaşma ve beraber savunma fikirleri ciddi olarak belirmişti.

Bizim Birinci Dünya Harbi tecrübesinden sonra yeni kurulan düzende menfaatlerimiz, Sovyet Rusya, İngiltere ve Fransa ile beraberdi. İngiltere ve Fransa ile münasebetlerimizde emniyet çok artmış durumdaydı.

Bu hülasa ile Türkiye'nin vaziyeti gelen İkinci Dünya Harbinde Sovyet Rusya, İngiltere ve Fransa ile aynı saha emniyet esasını tabii gösteriyordu. Harb bizi sürükleyecekse bu devletlerle beraber bulunmamız hem stratejik bakımdan hem siyasi neticeleri ile Mihver'e karşı tarafta bulunmamız icab ederdi. Biz, vaziyeti harb başlamadan evvelki senede samimi kanaatle bu şekilde gördük. Ve harbin başlayacağı günlerde Sovyet Rusya ile Almanya yakınlaşması daha meydana çıkmadan evvel bunlar istikbal için bir ittifak müzakeresi içindeydik.

Şu halde ittifakımız, Birinci Dünya Harbi devresinden sonraki sulh devrinin olayları içinde tabii bir şekilde hazırlanmıştı.”³¹

2.3. Almanların Türkiye'yi İşgal Planı

Büyük Alman Amirali Reader'in Türkiye'yi işgal ederek Kafkaslara uzanmak için yaptığı planı Hitler neden reddetmiştir?

Amiral Reader, Rusya'yı arkadan vurmak ve aynı zamanda Akdeniz'i kontrole almak için Türkiye'nin işgalini istemiş ve bu konuda hazırladığı planı Hitler'e kabul ettirmeye çalışmıştır. Alman Genelkurmayı o sıralarda Trakya'da bulunan 28 Türk

³¹*İkinci Dünya Savaşının Gizli Belgeleri, Almanya'nın Türkiye Politikası 1941-1943*, Yay., Paul Dupont, Çev., Muammer Sencer, İstanbul 1968, s. 148-150; Aydemir, *aynı eser*, 106.

tümenine karşı 50 tümene ihtiyaçları olduğunu ileri sürmüş, beri yandan da Hitler elindeki kuvvetlerle Karadeniz'in kuzeyinden Kafkaslara sarkmayı ve işini daha çabuk bitirmeyi düşünmüştür. Türkiye'deki arazi durumunu dikkate alan Hitler ve Genelkurmayı Anadolu'yu ağır silahlarla aşmanın güçlükleri üzerinde durmuşlar, çete harpleriyle yıpranacaklarını anlamışlardır. Bu bakımdan Türkiye'nin işgalini göze alamayan Hitler, Irak ve Suriye'ye silah sevkini temin için Türklerle bir anlaşmaya varma yoluna gitmiş, bunda da İnönü bütün baskılara karşı oyalama siyaseti ile Almanları meşgul etmiş, savaşın kaderi değişinceye kadar diplomasideki korkunç hünerini göstermiştir.

Churcill, Türkiye'den İngiliz uçaklarına üs isterken ve Almanların Türkiye'ye saldırısı için tartışmalar yapılırken İnönü, her iki tarafı da idare etmeyi başarmış, Türk toprakları üzerine savaşın dehşetini getirmemiştir. Bunun yanında Almanlara verilen ufak tavizler ve Almanların Türkiye'deki dostlarının Türkiye'nin onarın elinde olduğu yolundaki inançlı kanaatleri bunda önemli rol oynamıştır.”³²

---

³² Aynı eser, s. 132-133.

I.BÖLÜM

1. II. DÜNYA SAVAŞINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

1.1. Ekonomik Gelişim Yılları (1923-1939)

Ana konumuz olan büyük savaşın ekonomik durumumuzla ilişkili olarak hikâye ve romana yansımaları daha iyi belirleyebilmek için öncelikle Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulusal Kurtuluş Savaşından İkinci Dünya Savaşının başına kadar ekonomik gelişmesiyle, savaş süresince ve sonrasında ekonomik programların arasındaki farklılıklar kalkınma sürecinden kesinti sürecine uğradığı yorumları dikkate alınarak bu durumun belirtilmesinin ve özetlemesinin gerekliliği düşünülmektedir.

Türkiye, Cumhuriyet rejimini yerleştirebilmek için öncelikle imparatorluk döneminden kalma feodal düzeni yıkmayı ve yabancıların elinde bulunan işletmeleri millileştirmeyi temel ekonomik hedef olarak seçti.

Sanayileşmenin tamamlanması ve ulusal kalkınmanın gerçekleştirilmesi hayati bir önem taşımaktaydı. 1923-1929 yıllarında sanayideki gelişme hızı tarımın ve milli gelirin büyüme hızlarından bir hayli geride kalmış olmasına rağmen, bu dönem içinde yıllık %8,5 gibi bir ortalamaya ulaşılmıştı.³³ 1930'lu yılların ekonomik politikası kaçınılmaz olarak “devletçilik” idi. Devlet, buna göre yatırımcı ve üretici unsur olarak sanayinin kurulmasına öncülük ederek 1934'te ilk kez hazırlanan “Beş Yıllık Kalkınma Planları”yla demir-çelik, kâğıt ve kimya sanayi kollarındaki ilk modern tesislerin bu yıllarda kurulmasını sağlamıştı. Fakat tüccar sınıfıyla, toprak sahipleri II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devletçilik politikasının karşısında yer almışlar, ancak “özel teşebbüs” esas olmak şartıyla bu politikanın uygulanmasına sıcak bakmışlardı.³⁴

³³ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, İstanbul 1988, s. 39.

³⁴ Sadun Eren, *100 Soruda Ekonomi El Kitabı*, İstanbul 1968, s. 55.

1.1.1. Devletçilik

17 Mayıs 1931 yılında yapılan Cumhuriyet Halk Partisi kongresinde devletçilik, doktrinin altı temel ilkesinden biri kabul ederek şöyle tanımlanır:

Devletçilik, milli ekonomimizi kısa zamanda geliştirmek yoluyla milletimizin yaşama şartlarını dünyanın bugünkü gereklerine uygun ve üstün bir seviyeye ulaştırmak amacından doğmuştur. (Madde 7)

İşte devlet bu amaçlara ulaşmak ve milli ekonomide kamu menfaatlerini ve hizmetlerini ve milli savunmayı sağlamak üzere doğrudan doğruya kendi tarafından yapılmasını gerekli gördüğü teşebbüsleri kurduğu ve kuracağı teşekküllerle üzerine almak görevindedir. Bu işler, büyük maden işletmeleri, büyük enerji santrallerinin ve ağır endüstri kurulması, savunma endüstrisi, bayındırlık işleri gibi büyük teşebbüslerle, kamu hizmetlerini ilgilendiren ulaştırma ve PTT gibi teşebbüslerden ibarettir. (Madde 8)

Bu maddede belirtilenler dışında kalan her türlü ekonomi işlerinin “özel teşebbüsler” eliyle kurulması, devletin bunları teşvik ve koruması ilke olarak belirlenmektedir.³⁵

Dönemin Başbakanı İsmet İnönü, “devletçilik” ilkesiyle ilgili olarak 1933 yılında Kadro dergisine şu değerlendirmeyi yapar:

“En serbest sanılan bir sanat veya ticaret sıkıntısız olabilmek için mutlaka devletin yardımına ve müdahalesine ihtiyaç göstermektedir. Türlü krizlerden dolayı en serbest nice müesseseleri senelerden beri sert fırtınalara karşı tutunduran devlettir. Ticaret gibi en serbest alanda, dar vaziyete düşen tüccarları (mesela tütün tüccarlarını) korumak için hükümet, geçen senelerde hususi tedbirler almıştır. Tekeller (inhisarlar) her sene hasat zamanında piyasaya müdahale ederler. Ve bir sene, devlet inhisarı ve devletçilik aleyhinde düşler kuran nice girişimciler görmüşümdür ki, mevsiminde inhisarların piyasaya müdahale etmesi için bütün idraklerini sarf ederler. Hususi müesseseler daima karlı çalışırlar ve devlet müesseseleri daima masraflı ve zararlı olur iddiası... Bütün memleketin menfaatine tedbir alırken bazen yaktığı kömürün bedelini ve inhisarın varidatını düşünmemek vaziyetinde kalan devlet, elbette serbest bir bezirgân gibi birçok ahvalde kar etmeyecektir. Bundan daha tabii ne vardır? Ve zaten devletçiliğin memleket için en büyük faydası da ancak bazı ahvalde bu kadar cesurane tedbirler almasının mümkün olması ile izah edilebilir. Biz iktisatta devletçiliği inkişaf için yeni bir düzen kurmak için de feyizli ve müspet bir yol sayıyoruz... Geri ve eksik vasat

³⁵ Muzaffer Sencer, *Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, İstanbul 1974, s. 174.

içinde bırakılmış olan kahraman ve büyük bir milletin sanayiini ve iktisat düzenlerini, devletin bütün vasıtaları ile imkânları ile bir an evvel vücuda getirmek taşıdığımız vazifelerin en ağır ve en mühimidir.”³⁶

Fakat, bilimsel ekonomik sistemlerin “devletçilik” düşüncesiyle ilgili bakış açıları yorumlarda da farklılık yaratmıştır.

Ahmet Hamdi Başar, yirminci yüzyıl sanayi koşullarını göz önüne alarak, “ülkenin kendisine özgü bir doktrini olmalıdır ki bu, “iktisadi devletçilik”tir. Bu doktrin, ne bütün her şeyi bireyde ve onun serbest (özgür) çalışmasında gören bir meslek, ne de bireye hiçbir değer vermeyen ve onun serbest çalışma ve tasarrufta bulunma (kullanım) hakkını tanımayan bir sistem değildir. Bu sistem, serbest mesaiyi tanıyan, hürriyeti halkın serbestçe yaşamasını fikirlerini söylemesinde sakınca görmeyiz.” olarak tanımlarken,³⁷ Muzaffer Sencer, “Kemalist devletçilik, her şeyden önce bir savunma ekonomisidir. Bu, ulusal bağımsızlığın ancak ekonomik bağımsızlıkla sağlanacağı ilkesinden hareket eden ve bu nedenle bir yandan ekonomiyi emperyalizme karşı korumak, bir yandan da ulusal sınırları emperyalist saldırılara karşı savunmak amacına yönelmiş olan bir ekonomidir” yorumunda bulunur.³⁸ Çağlar Keyder ise “Devletçilik modeli, siyasal bir elit ile emeklemekte olan bir burjuvazinin hızlı bir birikim sağlamak için güçlerini birleştirerek yeni bir toplumsal sistem kurma iddiasıyla işçi sınıfını ağır baskılar altında tutup tarım sektörünü sömürürken yalıtılmış bir milli ekonomi alanı yaratmalarına dayanarak bürokrasinin hâkimiyetini uzatma amacına yönelik olduğu gibi yeni gelişmekte olan burjuvaziye yer açan bir koalisyon biçimi ve tüccarların savaş döneminde sağladığı birikim önemli boyutlara ulaşarak burjuvazi ile bürokrasi arasında ittifakın çözülmesinde en önemli etken oldu.” diyerek devletçiliği sınıfsal bakış açısıyla tahlil eder.³⁹

2. SAVAŞ EKONOMİSİ

1940’lı yıllar, savaşın ekonomik alanda da hissedildiği liberal politikalarla devletçilik politikalarının karşı karşıya gelerek kalkınmanın ne şekilde olacağını tartışıldığı süreçtir. “Savaş Ekonomisi” adı verilen bu süreçte sanayileşmeye paralel olarak sınıfların oluşmaya başlamasıyla üretim ilişkileri yeniden belirlenirken hükümet, savaş

³⁶ İsmet İnönü, *Kadro*, “Fırkamızın Devletçilik Vasfı”, Ankara 1933, Sayı:22, s. 5.

³⁷ Ahmet Hamdi Başar, *İktisadi Devletçilik*, Cilt I, İstanbul 1931, s. 47; Sencer, *aynı eser*, s. 179.

³⁸ Muzaffer Sencer, *aynı eser*, s. 179.

³⁹ Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul 1989, s. 93.

koşullarının olağanüstü koşullarında kanunlar çıkartıp birtakım vergiler koyar ancak bu kanunlar dar gelirli kesime olumsuz olarak yansır.

1940 sonrası yazılan hikâye ve romanlarda bir taraftan halkın çektiği sıkıntılar olumsuz yönden anlatılırken diğer taraftan “savaş zenginleri”nin bu durumdan faydalanarak ekonomik yönden kendi tüccar sınıfını yaratıp kültürel olarak topluma bakış açılarını buldukları pencereden izlemeleri özellikle Halide Edip Adıvar’ın “Sonsuz Panayır” adlı romanında anlatılmaktadır.

Fritz Neumark, 1937 yılında “Türkiye’de Harp Ekonomisi” adlı hazırladığı kitapçıkta;

“Devletin hiç değilse harbin uzun sürdüğü zamanlarda istihsal ve inkisamı planlı şekilde sevk ve idare etmek kontrolü altında bulundurmaktan kendisini men edemeyeceği muhakkaktır... Bundan başka unutmamak icab eder ki son senelerde gördüğümüz kollektivist planlı ekonomi fikirleri ve tedbirlerinin yayılıp genişletilmesi kısmı azami itibariyle eski sulh ekonomisinin yeni “milli müdafaa ekonomisi” haline konulmasından yeni harp ekonomisine ait vazifelerin az çok büyük bir kısmının daha barışta hazırlanmasından veya tatbik edilmesinden ileri gelmiştir.” diyordu.⁴⁰

Hükümetlerin yaptıkları kanunlar, “Milli Koruma Kanunu”, “Varlık Vergisi”, “Toprak Mahsulleri Vergisi”, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” ekonomiyi düzenlemeye yönelikti.

Korkut Boratav, II. Dünya Savaşı yıllarını yetişkin nüfusun büyük bir bölümünün askere alınmasının üretimde büyük düşmelere yol açtığını, savaş öncesinde başlayan planlı çalışmaların ve yatırım programlarının, savunma harcamalarının bütçeye hâkim olmasından dolayı gerileme olduğunu ve bu yılların ekonomide “*bir kesinti*” dönemi olarak nitelendirilmesinin doğru olacağını belirtir.⁴¹

---

⁴⁰ Fritz Neumark, *Harp Ekonomisi*, Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü, s. 34-42’den aktaran: İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Cumhuriyetin Harcı, (Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi)*, İstanbul 2004, s. 409-410.

⁴¹ Boratav, *aynı eser*, s. 63.

2.1. EKONOMİK ÖNERİLER

a) Refik Saydam Hükümeti

Refik Saydam Hükümeti'nin savaşta uygulamaya çalıştığı ekonomik politika, katı fiyat denetimleri ve tarım ürünlerine düşük fiyata el koyarak ithalat gelirlerini arttırmaktı. Bunun için özel işletmelere geçici olarak el koyma, ithalatta ve ihracatta asgari fiyatları saptamak gibi önlemlerle “Milli Koruma Kanunu” çıkarılması uygun görüldü. Ticaret Ofisi ve İaşe Müsteşarlığı gibi yeni örgütlenmelere gitti.⁴²

Ancak Korkut Boratav'ın tespitine göre; buğday, pamuk, şeker pancarı piyasa fiyatlarının altında satın alınıyor; pamuklu dokuma ve şeker devlete yüksek karlar sağlayacak fiyatlarla; ekmek ve kömür ise kentli sınıfa ucuz satılıyordu.⁴³ Ticaretle uğraşan kesimler de devletin ürettiği malların satışına aracılık ederek belirli karlar elde edebiliyorlardı. Bunun yanında üretimde kullanılan girdilerin azalması ve pahalılaşması, vergilerdeki uluslararası fiyatlardaki artışlarla birlikte maliyetleri artan sanayici ve tüccar, enflasyon ortamı sayesinde maliyetlerindeki artışı tüketiciye yansıtmaya olanağına sahipti ve savaşın yarattığı ekonomik koşullarda ticaret yapmak karlı bir hal almış, tüccar sayısında büyük bir artış kaydedilmişti.⁴⁴

2.1.1. Milli Koruma Kanunu

1940 yılında “**Milli Koruma Kanunu**” çıkarılan bu kanunla savaşın getirebileceği olumsuz tesirlerini önlemek, sanayi ve maden kurumlarının üretimlerinin hükümet tarafından düzenlenmesi amaçlanıyordu. Bu kanun 1960 yılında yürürlükten kalktı.⁴⁵

Milli Koruma Kanununun önemli bazı maddelerine göre;

---

⁴² Aynı eser, s. 65.

⁴³ Aynı eser, s. 65.

⁴⁴ Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye (Savaş ve Gündelik Yaşam)*, İstanbul 2007, s. 60-61.

⁴⁵ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, Ankara 1968, s. 221.

- “-Gerekli yatırımlar, hükümet izniyle yapılacaktır. (Madde 8)
- İhtiyacı olan kuruluşlara ya da iş sahiplerine gereken krediyi de sağlayacaktır (Madde 12)
- Sanayi ve maden işletmelerine herhangi bir şarta tabi olmadan devlet el koyabilecektir.
- Bütün taşıtlar, devletçe konulan fiyatlarla çalıştırılabilecektir. Devlet gerekirse bu taşıtları satın alabilecektir. (Madde 17)
- İç ve dış ticarete fiyat kontrollerine gidilecektir. (Madde 31)
- Devlet, özellikle tarım ürünleri piyasasına, fiilen alıcı olarak girebilecek ve ithalatta yapabilecektir. (Madde 20)
- Stok nedeniyle zarar eden kuruluşların zararları hükümetçe karşılanacaktı (Madde 23)
- İhtiyaç duyulan maddelere, değerini ödemek suretiyle devlet el koyabilecek ve kar almaksızın, ihtiyacı olan kurumlara dağıtabilecektir. (Madde 7) (Madde 11)
- Tarım alanında ne ekilebileceğini devlet belirleyecek ve 500 hektarın üstündeki araziyi, gerekirse tazminat ödeyerek devlet işletecektir.” (Madde 18)
- Sanayi ve maden kuruluşlarında mesailerini, gerektiğinde işyerlerine işçi ve uzman elemanlar da sağlayarak saptayabilecekti. (Madde 9)⁴⁶

Milli Koruma Kanunu hakkında beliren farklı görüşler vardır:

Cemil Koçak’a göre bu kanun; “devletin ekonomiye müdahalesine izin verdiği için özel girişim, devletin hegemonyası altına giriyordu. Özel sektörün zarara uğramaması konusundaki maddeler belirsizdi. Hükümet, tüm yetkilere bir yasa ile sahip olmak istiyordu.”⁴⁷ Çağlar Keyder de aynı görüş doğrultusunda; “bürokrasiye olağanüstü bir savaş ekonomisi yürütme imkânını verdiği ancak devletin sadece üretim hedeflerini denetlemekle kalmayıp işçi haklarını da yürürlükten kaldırdığını burjuvazi ile bürokrasinin uzlaşma içinde olduğunu” belirtir.⁴⁸

Korkut Boratav ise karşıt düşünceyle; “kanunun özel sektörü teşvik edici, savaşta bile özel sektöre pay ayıran tarafı olduğunu hatta devletin buna öncülük ettiğini” söyler. Çünkü, Milli Koruma Kanunu’nun;

“-Terkedilmiş, kullanılmayan veya tamamlanmamış durumdaki işletmeleri, “muayyen bir taviz” karşılığı işler hale getirebilir.

-Sahiplerine kesinlikle lüzumu olmayan makine ve tesisatı, sahiplerinin işini aksatmamak şartıyla değeri pahasına satın alıp bunları ihtiyacı olan kurumlara teslim edecektir.

⁴⁶Avcıoğlu, *aynı eser*, s. 221, Cemil Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938-1945*, Cilt II, Ankara 1986, s. 373 -376.

⁴⁷ Koçak, *aynı eser*, s. 130.

⁴⁸Çağlar Keyder, *aynı eser*, s. 93.

-Uygun gördüğü ticaret mümessillerini, zaruri maddeleri ithale zorlayabilir ve bu kurumları denetleyebilir.

-Bu kurumlar, ithal edecekleri malları gerekli görülürse stok etmekle yükümlüdürler. Buna karşılık devlet, gerekli bütün döviz ve kredi sağlayacağı gibi teşebbüslerin stok yapma dolayısıyla uğrayabilecekleri zararı tazminle yükümlüdür.

-Özel kurumların mamülleri, normal maliyete belli bir kar eklenecek şekilde satın alınabilecektir. Böylece, neyin ne miktar üretileceğini tesbit eyleme yetkisine sahip hükümet, müteşebbislerin kar etmesini kanunla garanti altına almaktadır.

-Gerekli gördüğü kurumlara hükümet, kredi sağlayacaktır. İhracı yasaklanan tarım ürünleri ve sınai mamüllerinin iç fiyatları düşerse hükümet üreticiyi zarara karşı koruyacaktır.

-Tevsi edilmesi gereken işletmelere, hükümet kredi, malzeme işçi ve uzman sağlayacaktır. Buna rağmen bu işletmeler gerekli tevsi işlerini yapmazlarsa devlet bu kurumlara el koyarak tevsi işlerini kendisi yapacaktır. Sonradan, devletin yaptığı yatırımların bedelini teşebbüs sahibi ödemeyi reddederse devlet, kurumu ya kamulaştıracaktır ya da eski haliyle sahibine geri verecektir.⁴⁹

maddeleriyle “devletçilik” politikası görünümünde “liberal” politikaların daha etkili olduğunu devletin özel sektör üzerinde etkinliğini arttırdığını ama yine de özel sektörün daha kazançlı çıktığı düşüncesinden meseleye yaklaşır.

Buna rağmen farklı görüşlerin bulunduğu ortak fikir, mal yokluğuna dayalı karaborsanın olması ve fiyatların yükselmesi halkın ekonomik seviyesi düşerken “savaş zenginleri” denilen büyük çiftçi ve tüccar bir sınıfın daha da zenginleşerek tekrar ortaya çıkmasıydı.⁵⁰

b) Şükrü Saraçoğlu Hükümeti

Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, piyasa yönündeki sıkı devletçi yapıyı biraz daha gevşeterek piyasa koşullarını ekonomiye egemen kıldı. Yeni politikaya göre; %25 uygulamasıyla hükümet tarımsal ürünlerin sadece belirli bir kısmını alacak, diğer bölümü üreticiler tarafından serbestçe satılacaktı. Gıda maddelerinde fiyat denetimleri kaldırıldı, tarım ürünlerine %50 zam yapıldı.⁵¹

Boratav’a göre, “üreticinin tüccara satışı ilke olarak serbest olduktan sonra ve tüccar devletten biraz daha yüksek bir fiyat verdikçe veya borç vererek çiftçiyi kendisine

⁴⁹Korkut Boratav, *Türkiye’de Devletçilik*, Ankara 1982, s. 248; Avcıoğlu, *aynı eser*, s. 222.

⁵⁰ Avcıoğlu, *aynı eser*, s. 225, Koçak, *aynı eser*, s. 130, Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)*, s. 66.

⁵¹ Metinsoy, *aynı eser*, s. 61; Boratav, *aynı eser*, s. 66.

bağlayabildikçe üretimi devlet yapamıyordu. Resmi fiyatların arttırılması fiyat artış kararlarının devlet mekanizmasından ticaret burjuvazisine geçmesi büyük servetler yaratıyordu. Böylece, piyasaya aracısız arz edilen ürün büyük çiftçilerin ve tarım ürünleri üzerinde toptan ticaret yapan tüccarların gelirlerinde artış görülerek “meşru” bir şekilde zenginleşme başladı.”⁵²

1941 yılında savaşın başlamasından itibaren ciddi ekonomik kriz görülen Türkiye’de savaş zenginleri birdenbire oluşurken diğer taraftan 1942 yılında askeri seferberlikten dolayı tarımsal işgücünün üretimde bulunmaması, buna bağlı olarak buğdayın düşüşü, psikolojik olarak, halkın ekmeğin karneye bağlanacağı korkusuyla ekmekleri depolamak istemesi ekmek fiyatlarını önce yükseltti, sonra sınırladı. Siyasal İktidarın ise karne uygulamasına geçmesinin en önemli nedeni; nüfusun ve emek gücünün yeniden üretime geçme gerekliliği idi; ayrıca savaş döneminde toplumun temel maddesinin her kesimde “eşit” olarak dağıtılması ekonomik ve psikolojik açıdan gerekliliği idi.⁵³

11 Ocak 1942 yılında ekmeğin gramı indi ve ekmek karneye bağlandı. 1943 yılında ise ülkede ekmek krizi meydana geldi. Bununla beraber fiyat kontrolünün olmamasından dolayı halkın tükettiği ekmeğin kalitesinin bozulması, hükümetin köylüden aldığı buğday hisselerinin ambarlara konulmamasından dolayı İstanbul’a yiyecek gelmemesi, hatta orta sınıftakilerin maddi durumunun iyi olmasına rağmen karneleri bulunduğu ama yoksul kesimin karnesiz olduğu yolundaki şikâyetler arasındayken zengin sınıfın ise tam tersine halkın gözü önünde has undan yapılmış karaborsadan yüksek gramajlı ekmek alabilmesi ekmeğin karneye bağlanması özelinde savaşın getirdiği olumsuz ekonomik sonuçlardan en önemlisidir.⁵⁴

Savaşın yarattığı ekonomik kriz, savaş dönemini esas olan hikâye ve romanlarda ekonominin insan hayatında günlük yaşamına etkisi bakımından işlenen temel konular arasındadır.

---

⁵² Boratav, *Türkiye’de Devletçilik*, s. 224-226.

⁵³ Metinsoy, *aynı eser*, s. 106.

⁵⁴ Metinsoy, *aynı eser*, s.116-119.

Korkut Boratav'a göre, Refik Saydam Hükümetinden sonra 1942 yılından sonra yerine gelen Şükrü Saraçoğlu Hükümeti devletin özel sektör üzerindeki etkisini biraz daha azaltsa da en yüksek enflasyon yine bu dönemde yaşandı.⁵⁵

1943 yılında ise 1935 programındaki “devletleştirilme” maddesi çıkarıldı. Buna göre, “*parti, şahısların bugün hiç veya kâfi derecede yapamadığı işleri devlet eli ve sermayesi ile yapmaya çalışır.*” devletçiliği ortaya çıktı.⁵⁶

Bunun yanında Şükrü Saraçoğlu Hükümeti döneminde 1943 yılında kentlerdeki savaş zenginlerinden çok tartışılacak olan “Varlık Vergisi”, kırsaldaki zenginlerden ise “Toprak Mahsulleri Vergisi” alındı.

2.1.2. Varlık Vergisi

1942 yılında kabul edilen Varlık Vergisinin esas olarak ilk amacı “savaş ekonomisi”nden faydalanarak haksız kazanç sağlayanları ve birdenbire büyük servet sahibi olanları vergilendirerek topluma bu sermayeyi daha adil paylaştırmaktı.⁵⁷ Çünkü Türkiye’de gelir vergisinin olmaması ve kazanç vergisinin adaleti sağlayamaması, vergilerin az kazananların üzerine yüklenmesi ve savaş zenginlerinin var olandan daha fazla kazanıp daha az vergi vermesi⁵⁸; bunun yanında piyasadaki mal yokluğu ve enflasyonun yükselmesinden dolayı bütçe açıklarını kapatmak için⁵⁹ “varlık vergisi” bir defaya mahsus alınacaktı.

Fakat, bazı azınlık mensuplarına Müslüman-Türk mükelleflerin ödeyeceklerinden daha fazla vergi gösterildi. Vergi mükelleflerinin %87’ni gayr-ı Müslimler oluşturuyordu. Bu verginin %65’ini yabancılar ödedi. Ödemenin son günü 21 Ocak 1943’e kadar vergisini yatıramayanların malları icra yoluyla satıldı. Vergisini zamanında ödeyemeyenler ise çalışmak üzere Aşkale’ye gönderildi. 17 Eylül 1943’te toplanan TBMM, Maliye Bakanlığına mükelleflerin bir kısmı tahsil edilememiş olan borçlarını silme yetkisi verdi.

---

⁵⁵ Boratav, *aynı eser*, s. 66.

⁵⁶ Avcioğlu, *aynı eser*, s. 225.

⁵⁷ Koçak, *aynı eser*, s. 476.

⁵⁸ Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*’ndan aktaran: Aydemir, *aynı eser*, s. 231, Avcioğlu, *aynı eser*, s. 226.

⁵⁹ Koçak, *aynı eser*, s. 476.

Bunun yerine 1944 yılında ‘‘Toprak Mahsulleri Vergisi’’ ile savaş yıllarında 167 milyon lira toplandı.⁶⁰

Fakat Boratav, tarıma dayalı olan bu verginin aşarın kaldırılmasından sonra piyasa için üretemeyen küçük köylünün üzerinde yük olduğu eleştirisini yapar.⁶¹

2.1.3. Toprak Reformu

Batı Avrupa, sınıf savaşıyla feodaliten kapitalizme geçerken burjuva sınıfı kesin bir şekilde feodaliteyi tasfiye ederek kendi sınıfının iktidarını hazırladı. 1789 yılında gerçekleşen Fransız Devrimi, ulusal demokratik devrimleri siyasal zemine yerleştirdi.

Ekonomik mücadeleyle siyasal mücadelenin iç içe geçtiği Avrupa’da feodalitenin tasfiyesi, Fransa’da aristokrasinin ve kilisenin topraklarını kamulaştırıp küçük köylüye ve burjuvaya satışıyla gerçekleşirken; Amerika Birleşik Devletlerinde esir alım satımıyla var olan büyük işletmelerin kaldırılışı ve toprakların ucuza satılmasıyla kapitalizme geçişteki sürecini hızlandırmış; Almanya’da ise eski toprak sisteminin olduğu gibi kalarak yavaş yavaş kapitalist işletmelere çevrilmesiyle gerçekleşmiştir.⁶²

Türkiye Cumhuriyeti ise Batı Avrupa’daki gibi sınıfsal savaşıla değil; ulusal mücadeleyi yürütmek amacıyla farklı görüşlerden ve sınıflardan insanların savaşıyla kurulduğu için rejimin felsefesi ‘‘sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış toplum’’ olarak belirlendi.

20. yüzyılda, Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde de ardı ardına patlayan ulusal-sosyalist devrim hareketlerinde (Sovyetler Birliği, Meksika, Küba, Venezüella...) toprak ağalarının iktidarının kırılarak toprakların emekçi sınıfa geçmesi halk devriminin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıktı. Bu yüzden Türkiye’de, Cumhuriyeti yaratan kadroların ekonomik olarak kalkınmayı sağlayarak ‘‘ulusal demokratik devrim’’i oturtmaları ‘‘toprak reformu’’nu öncelikli mesele olarak ele almalarıyla mümkün olabilirdi.

1934 yılından başlayarak 1945 yılına kadar toprak reformu konusu liderlerin en çok tartıştığı fakat çözümsüz bırakılan konular arasındadır.

---

⁶⁰ Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, s. 67.

⁶¹ Boratav, *aynı eser*, s. 67.

⁶² Suat Aksoy, *100 Soruda Türkiye’de Toprak Meselesi*, İstanbul 1969, s. 11-12.

Sovyetler Birliği Büyükelçisi Aralov ile Mustafa Kemal Paşa arasında halka toprak verilmesi, geçen konuşmalar arasındadır:

“Siz köylüye yardım edene kadar derebeyleri, tefeciler, hocalar onu büsbütün köleleştireceklerdir. Bizim düşüncemize göre sizin dayanağınız kölelerdir. Onları kalkındırınız onlara toprak veriniz. Sizde işçi sınıfı henüz çok zayıf orası öyle. Ama işçileriniz az olmakla birlikte güçlü, sağlam ve bilinçlidirler. Onlar hem size destek olur hem de köylülerin kalkınmasına yardım ederler. Bizde Rusya’da işçilerle köylüler ebedi olarak Rusya’yı derebeylerden kurtarmışlardır.”⁶³

15 Haziran 1934 yılında İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın mecliste yaptığı konuşma halkın toprak durumunu ele alır:

“Devlet, araziyi metruk arazi diye muhacire veriyor. Onlar da imar eyliyorlar. Sonra herhangi bir sahibi çıkıyor ve diyor ki bu benim mülkümdür. Tapusunu gösteriyor ve muhaciri sokağa atıyor...Gedikabat körfezinde yerli halk bataklığı kuruttu. Burada sıtma vardı. Bunlar her türlü tehlikeyi göze alarak bataklığı kuruttular ve yerleştiler. Ektiler, biçtiler, çalıştılar, kanallar açtılar. Bir zat geldi, bu toprakların kendilerine ait olduğunu söyleyerek bunları buradan çıkardı. Halk yine topraksız kaldı. Dađlara sığındılar, çalı çırpı toplayarak geçinmeye çalıştılar.”⁶⁴

Bu sözlerle Türkiye’de toprak reformunun köklü bir şekilde yapılması gerekliliğini öne sürerek 1933-1934 yıllarında Umumi Nüfus Müdürü Galip Peker’e toprakların tapusuz kısmının devletin olacağı bir tasarı hazırlatmış ve toprakların köylüye dağıtılmasını amacını taşımıştı.⁶⁵

Cumhuriyetin İlanı olan 1923 yılından 1934 yılına kadar göçmenlere, kısmen de topraksız çiftçilere 6.77-87.234 dönüm tarla, 157. 422 dönüm bağ ve 169.659 dönüm bahçe dağıtılmış, hazırlanan iskân kanunundan sonra 1938 Mayıs’ına kadar göçmen ve mültecilerle, topraksız ailelere 2.999.825 dönüm tarla toprağı dağıtılmıştır.⁶⁶

Mustafa Kemal Atatürk’ün “köylü milletin efendisidir” sözüne dayanarak 1936 yılında mecliste yaptığı konuşmada:

---

⁶³ Avcioğlu, *aynı eser*, s.170.

⁶⁴ İsmail Hüsrev, *Köy İktisadiyatı*, 1934, s. 150. Aktaran: D. Avcioğlu, *aynı eser*, s. 231; İsmail Cem, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul 1970, s. 225; Suat Aksoy, *aynı eser*, s. 57.

⁶⁵ Avcioğlu, *aynı eser*, s. 234; Aydemir, *aynı eser*, s. 337.

⁶⁶ Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, s. 135-136’dan aktaran: Aksoy, *aynı eser*, s. 60.

“Toprak Kanununun bir neticeye varmasını, Meclisin yüksek himmetinden beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin geçineceği ve çalışacağı toprağa malik olması behemehâl lazımdır. Vatanın sağlam temel ve imarı bu esastadır.”⁶⁷

diyerek toprak reformunun zorunluluğunu vurgular.

1937 yılında Başbakanlığı sırasında Celal Bayar, Atatürk’ün “toprak reformu” konusundaki sözlerinden de alıntılar yaparak şunları söylüyordu:

“Memlekette her bölgenin hususi şartlarına göre, bir çiftçi ailesinin geçinebilmesi için muhtaç olduğu toprağa behemehâl malik olmasını temin etmek ve bu aile toprağının hiçbir sebep ve suretle parçalanmasına meydan vermemek lazımdır. Her bölgenin nüfus kesafetine ve toprağın verim dercesine göre büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işleyebilecekleri arazi genişliğini sınırlandıracağız. Buna ait bir kanun layıhasını bir an evvel hazırlayarak, Büyük Millet Meclisine takdim etmek kararındayız.”⁶⁸

Şevket Süreyya Aydemir’e göre; Celal Bayar, günün şartlarına göre bunları söylemiş fakat başbakanlığı sırasında da Demokrat Parti’nin iktidarda olduğu yıllarda bu konu üzerinde hiçbir şey yapılmamıştı.⁶⁹

Toprak Reformunun yapılması İsmet İnönü’nün ise en büyük isteğiydi. 1936 tarihindeki konuşmasında:

“Yurdumuzda topraksız çiftçinin sayısı, her tasavvurun üstündedir. En ziyade toprağı taksim edilmiş yerlerimizde bile, köylünün yarısına yakın bir miktarı topraksızdır. Başkalarına ait topraklar üstünde çok fena şartlar içinde ve çok verimsiz olarak çalışmak mecburiyetindedir.”⁷⁰

diyerek 1945 yılına kadar bu konuda kendisi gibi düşünenlerle tasarıya karşı çıkanlarla savaşını sürdürdü.

1934 yılında İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın hazırladığı “İskân Kanunu”, yalnız topraksız köylüye toprak dağıtmanın yanında göçmenlerin yerleştirilmesi için de toprak dağıtımını içeriyordu.⁷¹

---

⁶⁷ Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri I*, s. 374’den aktaran: Avcıoğlu, *aynı eser*, s. 234; Aydemir, *aynı eser*, s. 331; Mehmet Doğan, *Tarih ve Toplum*, İstanbul 1977, s. 235; Suat Aksoy, *aynı eser*, s. 61.

⁶⁸ Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri I*; Celal Bayar, *Söylev ve Demeçleri 1920-1953*, s. 307-325; Aydemir, *aynı eser*, s. 331; Aksoy, *aynı eser*, s. 61.

⁶⁹ Aydemir, *aynı eser*, s. 331.

⁷⁰ Avcıoğlu, *aynı eser*, s. 234.

⁷¹ M. Doğan, *aynı eser*, s. 243.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinde Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, tasarımı meclise getirir. Tasarının köklü toprak reformu yapılması şeklindeki en önemli 17. maddesini İsmet İnönü kendi el yazısıyla yazar:

“Türkiye Cumhuriyeti hudutları dahilinde, herhangi bir tarım toprağını fiilen işleyen ortakçı, yarıcı ve tarım işçisi otomatik olarak işlediği toprağa sahip olur. Mülk sahipleri, bu kanunla istimlak edilmiş bulunan mallarının bedelini devletten alır.”⁷²

Fakat parti desteği olmadığı için bu madde biraz daha yumuşatılarak tekrar şöyle yazılır:

“Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi, o bölgede 39. Mader gereğince dağıtmaya esas tutulan miktarın 3 katı ve kendi seçtiği yerde bırakılmak şartıyla, yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak suretiyle kamulaştırılır. Sahibine bırakılacak arazi 15 dönümden aşağı olamaz. Geçici mevsim işçileri hakkında bu hüküm uygulanamaz.”⁷³

Toprak reformuna karşı direniş Adana Milletvekili Cavit Oral, Ege'den Rahmi Öken, Komisyon Sözcüsü ise Aydın milletvekili Adnan Menderes, Eskişehir'den büyük çiftçi Emin Sazaktı. Emin Sazak: “*Yapmayın yahu, tek bir kanundan vazgeçin, ben toprağımdan şu kadar bir dönümünü hükümete bağışlayayım*” demiştir.⁷⁴

İnönü ise “*Batakçı toprak ağasının kökünü kazıyacağım*” sözlerini dile getirmiş, partililerine “*Reformda ısrar edin. Toprak Kanunu istemeyen parti benim partim değildir!*” diyerek sert çıkmıştı.⁷⁵

1950 yılına kadar yürürlükte kalan Toprak Reformu tasarısına CHP kurultayında Kasım Gülek, Şadi Eliyeşil, Kasım Ener, Cavit Oral, Şeref Uluğ, İbrahim Kavas gibi toprak ağaları 17. maddeye karşı kampanya açmışlardır.⁷⁶

Şevket Raşit Hatiboğlu'na göre, bu iş esaslarıyla çıkabilse toprak reformu olurdu. Fakat karşı cephe toprak reformuna, ormanların devletleştirilmesine “Bolşeviklik”, devlet işletmelerine “kolhoz suçlamasında bulunmuşlardı.”⁷⁷

---

⁷² Avcioğlu, *aynı eser*, s. 236.

⁷³ *Aynı eser*, s. 236; Aydemir, *aynı eser*, s. 349.

⁷⁴ Aydemir, *aynı eser*, s. 348.

⁷⁵ Aydemir, *aynı eser*, s. 349; Avcioğlu, *aynı eser*, s. 237.

⁷⁶ Avcioğlu, *aynı eser*, s. 237.

⁷⁷ Aydemir, *aynı eser*, s. 347.

Şevket Süreyya Aydemir ise Atatürk ve İsmet İnönü'nün "Topraksız Köylüyü Topraklandırma Kanunu" reformunun yapmak isteyip yapılamayışını başta Mustafa Kemal Atatürk'ün köylüyü "efendi" göstererek ziraatın devrimci yönünü gösterdiğini ama hükümetin icraatine fazla müdahaleden çekindiğini, halk partisinin doktrinsiz olmasından dolayı ideolojik düzenleme yapamadığını gerek Atatürk'ün gerek İnönü'nün cumhurbaşkanlığı sırasında kadro hareketinin bulunmayıp CHP'nin öncü teşkilat haline gelemediğini, ortaya atılan birkaç idealistin çabalarının binbir direniş ve tahrikle boğulduğunu, topraksız köylü bırakmama meselesinin partinin aktif kadrosunun bilincine yerleşmediği" gibi nedenlerin üzerinde durarak bugün Türkiye'de çözülememiş toprak meselesini ve bu durumdan doğan sınıfsal dengesizliği 1923-1950 devresinin hükümetlerinin sorumlu olduğunu belirtir.⁷⁸

Toprak Reformuna karşı muhalefet; toprak ağalarıyla hükümet arasında ilk ve ciddi fikirsel karşıtlığı doğurmuş, reforma karşı çıkanlar CHP'den ayrılarak Demokrat Parti'yi kurmuşlardır.

Türk romanında Cumhuriyet fikri ile gelişen Cumhuriyet Edebiyatı'ndaki Anadolu'ya yönelme hareketi 1950'li yıllara kadar topraksız köylünün durumu, kasaba eşrafının halk üzerindeki baskısı, iktidar-halk ilişkisi gibi toplumsal meseleler edebiyatın "gerçekçilik" bakış açısıyla toprak reformunun gerekliliği öne sürülerek dönemin yazarlarınca değerlendirilmiştir.

3. II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN SİYASAL OLAYLARI

1940-1945 yıllarının siyasi olaylarının yansımaları önce gazeteler üzerinde yazarlar tarafından dönemin analizini yaparak fikir karşıtlığı şeklinde dile getirilirken edebiyat alanında romanlarda sosyalist-turancı karşıtlığının üniversitelere yansımaları, iktidarın aydına bakışı, aydının topluma bakış açısı, dünyadaki faşizmin yayılmasıyla Türkiye'deki ırkçılık düşüncesinin oluşmaya başlaması, 1943-1944 tutuklamaları, Alman-Rus savaşının gidişatı, hükümetin izlediği iç ve dış politika gibi konulara göre belirir.

Özellikle Sabahattin Ali'nin "İçimizdeki Şeytan", Rıfat Ilgaz'ın "Karartma Geceleri" romanları, belirtilen siyasi gelişmelerin yazarlar tarafından "gerçek" ile bağlantılı biçimde yazıldığı anlaşılmaktadır.

---

⁷⁸Aydemir, *aynı eser*, s. 353-354.

Almanların Sovyetler Birliğine olan saldırısıyla Stalingrad önlerine gelmeleriyle Turancı çevrelerde Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda yazıları bazı gazete ve dergilerinde (Bozkurt, Ergenekon) görülmektedir.⁷⁹

Türkiye, II. Dünya Savaşına girmemişti ama savaşın etkisini ekonomik ve siyasal alanda çeşitli görüşlerin farklılıklarıyla hissetmişti. Tek parti döneminin en büyük muhalefeti ise aydınlar, kalem kavgaları üzerinden hükümete yöneltmekteydiler. Özellikle II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın gösterdiği başarılar Türkiye'de taraftarlarını baskı şeklinde tezahür ediyordu. Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm ve Turancılık ideolojilerinin çatıştığı, gazetelerde faşizm, demokrasi, milliyetçilik, sosyalizm gibi konularda açık açık yazılar yazılan dönemin başlangıcı, tek parti dönemidir. Bu dönemin belli başlı olayları birbirleriyle bağlantılı düşünüldüğünde şu şekilde sıralanabilir:

- Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası
- Hasan Ali Yücel-Kenan Öner Davası
- Tan Olayları
- Dil Tarih Coğrafya Fakültesindeki Öğretim Üyelerinin Tasfiyeleridir.

3.1 Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası

1940-1945 yıllarının siyasal olayları, Alman-Rus savaşının gidişatına göre ve hükümetin dış politikasının çizgisine göre belirlenmekteydi.

1941-1942 yıllarında, Yurt ve Dünya, Adımlar, Yürüyüş, Barış Dünyası gibi dergiler sol görüşte, Türk Yurdu, Orhun, Çınaraltı, Kopuz, Bozkurt, Ergenekon gibi dergiler Turancı (sağ) görüşleri yayıyorlardı.

Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un, Büyükelçi Von Papen'e 17 Mayıs 1941 yılında 569 sayılı gönderdiği telgrafta;

“Türkiye ile resmi anlaşma dışında savaş malzemelerinin Türkiye'den hiçbir engelle karşılaşmadan geçmesini sağlayacak gizli bir anlaşma yapılacağı...”

---

⁷⁹ Sait Kaya, *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Turancı Akımlar*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2001, s. 29; Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İstanbul 1995, s. 393.

“İleri sürülen anlaşmada, savaş malzemesinin Türkiye üzerinden nakli bizim için son derece önemlidir. Irak’a yardım edeceksek bunu bir an önce yapmalıyız. Türk Hükümetine önereceğiniz en ilginç ödün, Edirne yakınındaki bir kısım arazinin kendilerine bırakılmasını...”⁸⁰ belirtir.

Ayrıca 27 Ağustos 1942 Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun Alman Büyükelçisi Von Popen’e:

“Bir Türk olarak, Rusya’nın yıkılmasını hararetle arzu ettiğini ve böyle fırsatın bir yılda bir defa ortaya çıkabileceğini bir başvekil olarak Türkiye’nin mutlaka bir tarafsızlık gütmesinin şart olduğunu...”⁸¹ söyler.

Sabahattin Ali’nin “İçimizdeki Şeytan” adlı romanını yazmasıyla Turancı-sosyalist karşıtlığı edebiyat alanında birdenbire alevlendi ve Nihal Atsız “İçimizdeki Şeytanlar” adıyla bir broşür yayımlayarak Sabahattin Ali’yi Sovyet ajanı olmakla suçladı.

1943 yılında ise Faris Erkman “En Büyük Tehlike” adıyla bir broşür yayınladı. Bu broşürde milliyetçiliğin ırkçı bir temelde yükselmeye başladığını eleştirerek şu yazıyı yazar:

“Turandan kızıl elmadan dem vurmeyen bir kimse milliyetçi değildir.

Yurdun selametini bugün bitarafta kalmakta bulan milletin hakiki menfaatlerini müdrük bir insan bu Türkçüler nazarında milliyetçi değildir.

Bugünkü harp meselelerinde demokrasi cephesine uzaktan yakından sempati gösterenler, milletini seven, muasır medeniyet merhalesine ulaşmasını isteyen bunun için müsbet ilimleri esas tutarak din ile devlet işlerinin birbirinden ayrı kalmasına taraftar olanlar da bu adamlarca milliyetçi olamazlar...”⁸²

Turancı grubun harp yanlısı olduğunu ve Pan-Türkçülüğün Kemalizmin devlet politikasıyla bağdaşmayacağını, savaş başladığından beri İsmet İnönü’nün her nutkunda savaşın insanlık için afet ve medeniyeti tahrip eden kötü bir şey olarak gösterildiği halde savaş medeniyetini iyi bir şey olarak gösterdiklerini⁸³ kendilerinin “yurtta sulh, cihanda

⁸⁰ *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar (1939-1944)*, aynı eser, s. 162; Uğur Mumcu, *40’ların Cadı Kazanı*, İstanbul 1994, s. 51-52.

⁸¹ *Aynı eser*, s. 218; Mumcu, *aynı eser*, s. 60.

⁸² Faris Erkman, *Kırklı Yıllar-1, (En Büyük Tehlike)*, İstanbul 2005, s. 24.

⁸³ Faris Erkman, *aynı eser*, s. 32.

sulh” sözünü benimsediklerini ve hiç kimsenin toprağında gözlerini olmadığını, savaşın bir cinayet olduğunu, neden savaş çıkırtkanlığı yaptığını sorar.⁸⁴

Daha sonra Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu Türkiye’de Pan-Türkist bir akım olmadığını söyledi ve “Türküz, Türkçüyüz” demesinden sonra Faris Erkman tutuklandı. Üç yıl sonra 1946 yılında da Şefik Hüsnü ile birlikte üç yıl hapse mahkûm oldu.⁸⁵

Kemal Karpat, “Türk Demokrasi Tarihi” kitabında Turancılığın yükselişiyle ilgili şu sonuca varır:

“Milliyetçiliğin hazırladığı aşırı sağcılığa müsait zemin ve hükümetin milliyetçilik kisvesi altında faaliyet gösteren gruplar karşısında gevşek davranışı, öte yandan Almanların Rusya’da kazandığı askeri başarılar ve Türkiye’deki propagandaları ırkçı Turancılığın gelişmesine uygun bir atmosfer meydana getirdi. Bu grupların hepsinin gayesi yeryüzündeki bütün Türkleri tek bir devlet içinde birleştirmektir.”⁸⁶

Nihal Atsız, 1 Nisan 1944 yılında Orhun Dergisinde “Başvekil Saraçoğlu Şükrü’ye İkinci Mektup” adıyla yazdığı mektupta şunları söyler:

“Halk Partisinin elastiki altı okundan halkçılığa sığınarak kendilerini halkçı yurtsever olarak gösterdiklerini, ırk ve aile düşmanlığı, din ve savaş aleyhtarlığı, milleti baltalama, yurdumuzdaki azınlıklara aşırı sevgi, her şeyi iktisadi gözle görüş onları açığa vuran damgalardır.”

Nihal Atsız’a göre, Sabahattin Ali’yi ve diğer komünistleri koruyan kişi dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel idi.

Nihal Atsız, sözlerine şöyle devam ediyordu:

“Sabahattin Ali, bugün kültür işlerinin mühim bir mevkiinde Maarif Vekili Hasan Ali’nin şahsi sempatisi sayesinde Türk milletinin parasıyla yaşamaktadır.”

“Milli şefe karşı hezeyanları yazmış olan vatan haini başta olmak üzere bütün bu saydığım komünistleri hala mühim vazifelerde tutmak bu bağlılıkla tezat teşkil eder. İsmet İnönü’ye bağlılık için bunların vazifelerine derhal son verilmesi zaruridir. Hatta şimdiye kadar her nasılsa bir gaflet eseri bunları vazifede tutmaktan doğan utancı silebilmek için bizzat Maarif Vekili’nin de o makamdan çekilmesi çok vatanperverane bir jest olurdu.”⁸⁷

---

⁸⁴ Faris Erkman, *aynı eser*, s. 36.

⁸⁵ Mumcu, *aynı eser*, s. 46.

⁸⁶ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul 1996, s. 220.

⁸⁷ Mumcu, *aynı eser*, s. 65-67.

Bunun üzerine Sabahattin Ali, Nihal Atsız'ı "vatan haini" diyerek suçladığı için mahkemeye verir.

Ayrıca Nihal Atsız savunmasında Sabahattin Ali hakkında öykülerinde "köy halkının sermayedarlara köle olduğunu", "Atatürk'e şiirlerinde hakaret ettiği" gibi gerekçeler dile getirir.

Böylece, Sabahattin Ali-Nihal Atsız davası devam ederken Almanya savaşta yenilmiştir ve Türkiye'de de Turancılar, tutuklanmaya başlamışlardır. 18 Mayıs 1944 yılında meydana gelen bu olay "Turancılık ve 1944 davası" adıyla tarihe geçti.⁸⁸

Tutuklanan Turancılar arasında Öğretim Üyesi ve öğretmenlerin yanında çeşitli meslek gruplarından kişiler bulunmaktaydı.

Zeki Velidi Togan, Nihal Atsız, Necdet Sancar, Hüseyin Namık Orkun, Orhan Şaik Gökyay, Ahmet Ellez

Subaylar: Yüzbaşı Alparslan Türkeş, Tabip Yüzbaşı Fethi Tevetoğlu, Doktor Yüzbaşı Hasan Ferit Cansever, Yargıç yedek Teğmen Cebbar Şenel, Yedek Asteğmen Zeki Sofuoğlu, Yedek Asteğmen Fazıl Hisarcıklı

Gazeteci: Reha Oğuz Türkkkan, Nurullah Barıman

Yargıç: Sait Bilgiç⁸⁹

İsmet İnönü, 19 Mayıs 1944 yılında Turancılık fikrinin "son zamanlarda zararlı ve hastalıklı göstergesi" olarak tanımladığı konuşmasıyla Turancıların düşüncesini itham eder.⁹⁰

"Türk milliyetçisiyiz, fakat memleketimizde ırkçılık prensibinin düşmanıyız. Memleketimizde politika garezleri için uydurulan ırkçılık önderlerinin çok acıklı faciaları hatıralarımızda canlıdır. Şimdi insaf ediniz. Türk vatandaşı yetiştirmek için bütün iyi şartları özünde toplamış olan bu feyizli yolu bırakır da ırkçıların milleti binbir parçaya ayıracak fesatlı ve nifakli zehirlerine cemiyeti kapattırılmaz.

---

⁸⁸ Tefik Çavdar, *aynı eser*, s. 392.

⁸⁹ Sait Kaya, *aynı eser*, s. 73-74; Tefik Çavdar, *aynı eser*, s. 392.

⁹⁰ İsmet İnönü (*Defterler*), Yay. Ahmet Demirel, İstanbul 2001, s. 398.

Turancılık fikri, yine son zamanların zararlı ve hastalıklı gösterişidir. Herkesin kafasında biraz derman bulursak sergüzeştçi, saldırgan bir siyasete kendimizi kaptıracağımız fikri yaşıyordu. Görülüyor ki mili politikamız memleket dışında sergüzeşt aramak zihniyetinden tamamen uzaktır. Nereden zarar gelir ve nereden zarar gelmez bunu ayırt etmek için zihinlerimizde ayarlı ölçüler hasıl oldu.

Turancılar, Türk milletini bütün komşularıyla onulmaz bir surette derhal düşman yapmak için bir tılsım bulmuşlardır. Şimdi vatandaşlarımdan iki suale zihinlerinde cevap bulmalarını isteyeceğim:

İrkçılar ve Turancılar, gizli tertipler ve teşkilere başvurmuşlardır. Niçin? Kandaşlar arasında gizli fesat tertipleriyle fikirler memlekette yürür mü?

Vatandaşlarıma ikinci sualimi soruyorum:

Dünya olaylarının bugünkü durumunda Türkiye'nin ırkçı ve Turancı olması lazım geldiğini iddia edenler, hangi millete faydalı, kimlerin maksadına yararlıdır? Ama yabancıların yakın ilişkisi hiçbir zaman meydana çıkmasa dahi hareketlerin, Türk milletine, Türk vatanına zararlı olması ve bunlardan yalnız yabancıların faydalanmış olması söz götürmez bir hakikattir.

Vatandaşlarım!

Emin olabilirsiniz ki vatanımızı bu yeni fesatlara karşı da kudretle müdafaa edeceğiz.”⁹¹

Davanın sonucunda milliyetçi çizgideki Orhun dergisi, sosyalist içerikli “Adımlar”, “Yurt ve Dünya”, “Yürüyüş”, “Barış Dünyası” dergileri kapatıldı. Ağustosta “Tan”, Eylül sonunda da “Vatan” gazetesi kapatıldı.⁹²

3.2 Hasan Ali Yücel-Kenar Öner Davası

1944 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nin İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, Şefik Hüsnü'nün evindeki aramada ele geçen mektuplarından yola çıkarak Türkiye Komünist Partisi ile Demokrat Parti'nin Cumhuriyet Halk Partisine karşı işbirliği yaptığını söyleyerek Mareşal Fevzi Çakmak'ın da bu işbirliğinin içinde olduğunu iddia etti.⁹³

Mareşal Fevzi Çakmak ise bu duruma itiraz ederek 1947 tarihinde gazetelere verdiği demeçte; Eski bir Milli Eğitim Bakanının komünizmi destekleyen hareketinden

⁹¹ Doğu Gazetesi Sayı 18, Nisan-Mayıs 1944 *Milli Şefin Gençliğe Hitabı*'ndan aktaran: Sait Kaya, *aynı eser*, s. 78-80; Mumcu, *aynı eser*, 62-63.

⁹² Koçak, “Çağdaş Türkiye Tarihi”, Türkiye Tarihi 3, s.134.

⁹³ Mumcu, *aynı eser*, 121.

dolayı hükümeti ikaz ettiğini, köy enstitülerinin durumundan bahsettiğini, komünistlerin ordu ve donanmaya sokulmak istedikleri zaman karşı çıktığını belirtti.⁹⁴

Bu konuşmadan sonra Hasan Ali Yücel, Ulus gazetesinde Çakmak'a şu soruları yöneltir:

- “...1-Beyanınızdaki eski Milli Eğitim Bakanı dediğiniz hakikaten ben miyim?
- 2-Desteklenen komünistler kimlerdir ve nasıl desteklenmişlerdir?
- 3-Bu hususta hükümeti yazı ile ikna ettiniz? Sözle ise kime ne zaman söylediniz?

Bunları soruyorum ve sözünün sahibi bir Türk vatandaşı olarak cevabınızı bekliyorum.”⁹⁵

Mareşal Fevzi Çakmak yerine Demokrat Parti İstanbul İl Başkanı Avukat Prof. Kenan Öner'den “Evet, o Maarif Nazırı sizsiniz” cevabı gelir.⁹⁶

Kenan Öner, Hasan Ali Yücel'e 1944 yılında açılan Irkçılık-Turancılık davasının öncelikle Hasan Ali Yücel'in etkisiyle açıldığını, Sabahattin Ali'yi Nihal Atsız hakkında dava açmaya teşvik ettiğini, Sabahattin Ali'nin yazdığı eserlerde Türk köylüsünün ışsız, mektepsiz olduğunu belirtmesiyle Rus dergilerinde Türkiye'ye dair yazılar çıktığını, komünistlerin bakanlık tarafından korunup milliyetçilerden yirmi üç genci işkencelerde tabutluklarda ezdiğini, Cumhurbaşkanı İnönü'yü ikna ederek Turancılar aleyhinde konuşurmak⁹⁷ gibi suçlamalarda bulundu.

Bunun üzerine Hasan Ali Yücel, Kenan Öner'i mahkemeye verdi. Altı ay süren davada Irkçı-Turancılardan tanıklar dinlendi. Davanın ilkinin Kenan Öner, ikincisini Hasan Ali Yücel'in avukatı Bülent Nuri Esen kazandı.⁹⁸

Hasan Ali Yücel, 1946'da üniversitelere özerklik veren üniversiteler yasasını çıkardı. Fakat bakanlığı sırasında açılan Köy Enstitüleri, bu dönemde fiili olarak kapandı. 1947 yılında Hasan Ali Yücel, bakanlıktan ve Cumhuriyet Halk Partisinden istifa etti.⁹⁹

---

⁹⁴ Kenan Öner, *Öner ve Yücel Davası*, İstanbul 1947, s. 10.

⁹⁵ Hasan Ali Yücel, *Davam*, Ankara, 1947, s. 3; Mumcu, *aynı eser*, s. 129.

⁹⁶ Yücel, *aynı eser*, s. 3; Mumcu *aynı eser*, s. 130.

⁹⁷ Yücel, *aynı eser*, s. 4-6; Öner, 11-14; Mumcu, *aynı eser*, s. 135.

⁹⁸ Mumcu, *aynı eser*, s. 136.

⁹⁹ Mumcu, *aynı eser*, s. 162.

3.3 Tan Olayları

Celal Bayar ve Adnan Menderes, Tan gazetesi sahibi ve yazarı Zekeriya Sertel'den kurulacak partinin görüşlerini savunacak bir dergi çıkarmasını istiyorlardı. Tan gazetesinde ise Esat Adil, Aziz Nesin, Behice Boran, Adnan Cemgil, Muaffak Şeref, Sabahattin Ali'nin yazıları yayımlanıyordu. Atatürk'ün dışişleri Bakanı Tevfik Rüşü Aras ile İçişleri Bakanı Cami Baykurt, Tan gazetesine yazarlar arasındaydılar. Gazete, II. Dünya Savaşı Dönemi hükümet politikalarını eleştiriyor, Alman faşizmine karşı demokrasi cephesini savunuyordu. Bu yüzden Tan gazetesi muhalif nitelikte bir gazeteydi. Bu demokrasi cephesini güçlendirmek için Sabiha Sertel "Görüşler" adında dergi de çıkaracaktı. Ayrıca "Görüşler" dergisine Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü'nün yanında Behice Boran, Pertev Boratav, Niyazi Berkes, Halide Edip Adivar, Adnan Adivar da yazı yazacaktı.¹⁰⁰

İsmet İnönü Hükümetinin muhalefesinde ise Tan gazetesinin yanında Vatan gazetesi de bulunuyordu. Birincisi liberal, ikincisi sosyalist görüşleri ifade ediyordu. Tan gazetesinin muhalefete kalma nedenini ve "Görüşler" dergisiyle "demokrasi cephe"sinin kurulmasının zorunluluğunu Sabiha Sertel anılarında şöyle anlatır:

"Halk Partisi devrimci bir parti olarak ortaya çıktı. Önemli işler gördü. Fakat bugün devrimci hüviyetini kaybetti. Faşistlerle işbirliği yaptı. Hürriyet, demokrasi namına ne varsa hepsini çiğneyip geçti. Biz bu hürriyetleri, eşitlik haklarını sağlamak için ortaya çıktık. Biz burjuva demokratik devriminin tamamlanması, daha da gelişmesi için savaşıyoruz. İşçilerin sendikalarını serbest kurabilmesini, köylünün, ağaların baskısından kurtulmasını, vatandaşların teşkilatlanma hürriyetinin tanınmasını istiyoruz."¹⁰¹

Bunun yanında Tan gazetesi Çiftçiye Topraklandırma Kanununu kuvvetle destekleyerek memleketin toplumsal ve ekonomik meseleleri üzerinde makaleler yayınlanmaya devam etti. Ancak Sabiha Sertel, 3 Aralık 1945 tarihinde gazetesinde yazdığı yazıda CHP'yi diktatörlükle eleştirmekteydi.¹⁰² Aynı gün Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin gazetesinde yazdığı "Kalkın, ey ehli vatan" dizesiyle vatan cephesinin kurulmasının lüzumundan bahsediyor, ertesi gün komünistlerin Atatürk'ü istismar ettiklerini belirterek "Moskova emrinde komedi oynadıklarını" yazmıştı.

¹⁰⁰ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, İstanbul 1989, s. 288.

¹⁰¹ Sertel, *aynı eser*, s. 292.

¹⁰² Mumcu, *aynı eser*, s. 92.

Tan gazetesine karşı tepki 4 Aralık 1945'te ortaya çıktı. "Komünizm" aleyhine slogan atan ve hükümeti destekleyen büyük bir kalabalık Tan matbaasının önünde gelip durdular. Ayrıca dövizlerden birinde dünyanın hiçbir demokratik ülkesinde Türkiye'deki kadar hürriyet bulunmadığı da yazılıydı.¹⁰³ Kalabalık, "La Turquie", "Yeni Dünya", "Görüşler" ve "Tan" gazetesinin makinelerini parçaladılar. Solcu yayınlar satan birkaç kitabevi harap edildi. İstanbul Savcılığı, Serteller, Cami Baykurt, Tan gazetesinin sahiplerinden Halil Lütfü Dördüncü hakkında davalar açtı. Yapılan yargılamalar sonucunda bu yazarlar hakkında "hükümetin manevi şahsiyetini tahkir" suçundan birer yıl hapse mahkûm oldular.¹⁰⁴

Kemal Karpat, "Türk Demokrasi Tarihi" adlı kitabında muhalefet-baskı grupları arasındaki münasebet konusunda; "Tan olayı "solcu" fikirlere karşı zorla kuvvet kullanılması konusunda emsal teşkil ettiği gibi Türkiye'de demokrasinin başlangıcını bir korku ve endişe bulutu ile örttü. Gerektiğinde hükümet beğenmediği herhangi bir muhalefet grubunu kanundışı kuvvet kullanılarak susturabilecekti." yorumunu yapar.¹⁰⁵

3.4 Dil-Tarih Olayları

Türkiye, İkinci Dünya Savaşına fiilen katılmamış olsa da siyasi demokrasinin sarsıntılı bir siyasi savaş sahnesi olmaya başlaması siyasi iktidarla üniversite arasında yaşanan 1945-1950 dönemi olayları her alanda etkili olan siyasetin üniversitede kendini gösterdiği durumdur.¹⁰⁶

II. Dünya Savaşı dünya siyasi tarihinde hareketli geçtiği kadar Türkiye siyasi tarihinde de hareketli geçmiştir. Yukarıda sayılan olayların dışında üniversiteler, bu hareketliliğin merkezi konumuna gelmiştir. Tarık Zafer Tunaya, üniversite-iktidar arasındaki diyalogu şöyle anlatır:

"Üniversiteye karşı ilk ithamlar "yabancı ideolojileri yaymak" özellikle komünizm propagandası yapmak şeklinde ortaya çıkmıştır. 1950 yılına kadar bu ithamlar sürmüştür. İlk olarak 1945 yılında Mehmet Ali Aybar'ın "Kağıt Üzerine Demokrasi", ardından Ali Fuat Başgil'in "Demokrasi nedir?" dizisi izlemiştir. Bu

¹⁰³ Kemal Karpat, *aynı eser*, s. 134.

¹⁰⁴ Kemal Karpat, *aynı eser*, s. 134; Mumcu, *aynı eser*, s. 95; Sertel, *aynı eser*, s. 310; Çavdar, *aynı eser*, s. 393.

¹⁰⁵ Kemal Karpat, *aynı eser*, s. 135.

¹⁰⁶ Tarık Zafer Tunaya, *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, İstanbul 1969, s. 159; ayrıca konu için bk. Mete Çetik, *Üniversitede Cadı Kazanı: 1948 DTCTF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'*

hocaların yazıları takip konusu yapılmış ve üniversitedeki yerine geri dönmesi engellenmiştir. 1950 yılında iktidarı alan Demokrat Parti ise baskı modellerini daha somutlaştırmıştır. 1944 yılında Üniversiteler Kanunu'nun kabulünden önceki dönemlerde ilk hedeflerden birisi Pedagoji Uzmanı Prof. Dr. Sadrettin Celal Antel, 1944 yılında öğrencilerini bazı toplantılar yapmaya sevkettiği, adının bazı mecmualarda geçtiği gibi sebeplerle Bakanlık emrine alınmıştır. 1946 yılında Ankara-Dil-Tarih Coğrafya doçentlerinden Pertev Naili Boratav, Behice Boran, Niyazi Berkes ve Mediha Berkes Bakanlık emrine alınmışlardır. Sebep ise haftalık politik görüşü belli olan siyasi mecmuaya adı geçen öğretim üyelerinin yazı yardımı vaat etmiş olmalarıdır. Ancak Danıştay verdiği kararlar bu işlemleri iptal etmiş olsa bile siyasi iktidar öğretim üyeleriyle kurduğu diyoloğu sertleştirmiştir.¹⁰⁷

27 Aralık 1947 yılında DTCF'yi saran bir kitle Rektör, Şevket Kansu'nun odasına girerek elinden zorla yazılı istifasını alır, basına havadis verilmez. Adı geçen öğretim üyeleri "dersten men" kararı almışlardır. 16-21 Şubat 1948'te bu öğretim üyeleri disipline verilirler. Adı geçen öğretim üyeleri "disiplin bakımından ceza verilmesine mahal olmadığına ekseriyetle karar" vermiştir ama meclis, "Ankara Üniversitesi Kuruluş Kadroları" adıyla yeni bir kanun çıkararak adı geçen öğretim üyelerinin kadrolarını kaldırır. Öğretim üyeleri üç yıl görevinden uzaklaştırılır.¹⁰⁸

---

¹⁰⁷ T. Z. Tunaya, *aynı eser*, s. 161.

¹⁰⁸ T. Z. Tunaya, *aynı eser*, s. 162-165.

II. BÖLÜM

2. TANZİMAT'TAN II. DÜNYA SAVAŞINA FİKİR AKIMLARININ TÜRK ROMANINDA GÖRÜNÜMÜ

Türk Edebiyatına edebi türlerin girmesi ve gelişmesi Osmanlı Devletinin toprak kaybetmesiyle beraber çöküş dönemine girerek devleti dağılmaktan kurtarmak için her alanda reformlar yapmasıyla başlar.

Tanzimat Fermanının 1839 yılında ilan edilmesinden sonra çıkarılan gazetelerle, Batı'dan yapılan edebi çevirilerle dönemin aydınları, edebiyat aracılığıyla halkı eğitmek amacını taşımışlardır. Roman, hikâye, eleştiri, tiyatro gibi düzyazı türleri edebiyatımıza girmesi Feridun Andaç'ın deyimiyle “tanıma, bilme, öğrenme” sürecinin ivmesi toplumsal/siyasal yaşamdaki devinimdedir ve ekonomik, toplumsal ve siyasi ortam edebiyatın sürekli varoluş kaynağı olmuş, hatta oluşma/gelişme çizgisini sürekli etkilemiştir.¹⁰⁹

Tanzimat Dönemi aydınlarının oluşturduğu “Yeni Osmanlılar” hareketi, 1876 yılında ilk anayasa olan Kanun-i Esasi'nin yapılmasında bizzat bulunmuşlar, I. Meşrutiyetin yolunu açmışlardır.

“Türk Romanının Doğuşu” adlı kitabında Güzin Dino; “Yeni Osmanlılar” hareketi için “bürokrasinin içinde yetişmelerine rağmen, var olan yönetim biçimlerini eleştirdiklerini ve eksiklikleriyle çelişkileriyle siyasi-fikir-sanat akımlarını izleyen akılcı temellere dayanan yazılı bir propaganda ve yöntemle mutlakiyete karşı bir kamuoyu yaratmayı başardıklarını ve bu durumun hükümet darbelerinden farklı çizgide”¹¹⁰ olduğunu belirtir.

Şerif Mardin de Güzin Dino'nun söylediklerinin devamı niteliğinde “Yeni Osmanlılar”ın siyasi çizgilerinin edebiyata yansımaları konusunda “Yeni Osmanlılar aynı zamanda hem Türkçe okuyan halkın entelektüel anlatımının Aydınlanmacı kısmının

---

¹⁰⁹ Feridun Andaç, “Romanda ve Öyküde Yeni Açılımlar” (1940-1950), *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu, 20-21-22 Kasım 1998*, s. 172.

¹¹⁰ Güzin Dino, *Türk Romanının Doğuşu*, İstanbul 2008, s. 17.

fikirlerini hazırlayan ilk insanlardı ve hem de bu fikirlerle İslam arasında bir sentez meydana getirmeye çalışan ilk düşünürlerdi.”¹¹¹ yorumunda bulunur.

“Batılılaşma” adı verilen bu süreç, düşünce dünyamızda da Cumhuriyet dönemine kadar sürecek olan “doğu-batı” ikilemenin başlangıcıdır. Bu ikilemin gündelik yaşama yansımaları öykü ve roman yazarlarının temel konuları arasına girmiştir.¹¹²

1896 yılında başlayan Servet-i Fünun edebiyatı ise Batılılaşmayı felsefelerinin temelinde oturturken II. Abdülhamit’in 1908 yılında II. Meşrutiyete kadar meclisi kapatması, aydınlarda içe kapanış sürecini yaşamalarına neden oldu. Hayal ile gerçeğin çatıştığı Servet-i Fünun romanı, teknik ve içerik olarak Fransız Edebiyatının etkisi altında kalarak devletle beraber aristokrat sınıfının çöküşüyle burjuva sınıfının doğuşunu kahramanların psikolojik durumlarını göz önüne alarak anlattı. Romanın bu dönemde en üst seviyeye ulaşması dikkate alınır; Ahmet Hamdi Tanpınar’a göre; Halit Ziya’ya kadar romancının hayaliyle doğmuş tek yazarımız yoktur. Hepsi roman veya hikâye yazmaya hevesli insanlardır.¹¹³

Böylece realist akım (gerçekçilik), Tanzimat Döneminde Namık Kemal nesli ile II. Abdülhamit devrinde başlangıcı temsil etse de¹¹⁴ edebiyatımıza yaşanan hayatların yanında bir sunuş biçimi olarak dönemin en yenilikçi eseri modern edebiyatımızın öncüsü olarak kabul edilen Halit Ziya Uşaklıgil’in “Aşk-ı Memnu” romanı ile girdi.

1908 yılında II. Abdülhamit’in Kanun-i Esasiyi yeniden yürürlüğe koymasıyla hürriyet tekrar ilan edildi. Parlatonun toplanmasıyla aydınlar, Osmanlı Devletinin kurtulacağına, siyasal ıslahatın sosyal ıslahatı gerçekleştireceğine inanmışlardır. Fakat çok geçmeden yabancı baskısı, sömürücü kapitülasyonlar halinde yerli yerinde kalmıştır. İttihat ve Terakki devlet teşkilatını ve siyasi hayatı kendi otoritesi altına almıştır. Osmanlı İmparatorluğunun hayatının son sekiz yılında batılılaşma bir iktidar programı haline gelmesiyle İttihat ve Terakki programındaki “milliyetçilik” prensibi ise “batılılaşma” ve “laikleşme” ile aynı anlamda sayılmıştır. Kapitülasyonların 1914 yılında geçici olarak kaldırılması milli iktisat ve kültür politikasına yol açmıştı ama II. Meşrutiyette yapılması

¹¹¹ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul 1996, s. 10.

¹¹² F. Andaç, *aynı eser*, s. 172.

¹¹³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı*, İstanbul 1956, s. 265.

¹¹⁴ A.H. Tanpınar, *aynı eser*, s. 266.

düşünülen ve yapılan ıslahat hareketleri daima İslamcı cephe ve İlimiye sınıfının müdahalesi ve muhalefeti ve engellemesiyle karşılaşmıştır.¹¹⁵

II. Meşrutiyetten sonra ortaya çıkan “Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık, Sosyalizm” ideolojileri arasında aydınlar, “Türkçülük” fikrini benimseyerek öykü ve romanlarında kimlik meselesi üzerinde özellikle durdular. Çünkü bu fikirler, Tanpınar’ın deyişiyle; “*Modern Türk Edebiyatı’nın asıl tarihini yapar.*”¹¹⁶

Böylece, Selanik’te 1909 tarihinde “Genç Kalemler” dergisinde Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem’in başlattıkları halka doğru hareketi “*memleketçi gerçekçilik*” adıyla yeni bir edebiyat-sanat anlayışını da beraberinde getirirken¹¹⁷ Ziya Gökalp; “Bir medeniyet ancak milli bir harsa aşılırsa ehenkdar bir vahdet halini alabilir” düşüncesiyle 1918 yılında “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” eserinde “Türklüğü” kültür olarak ele aldı ve bu kimliğin kurtarılmasının önemini vurguladı.¹¹⁸

2.1 Milli Mücadele Düşüncesinin ve Halkın Durumunun Türk Romanına Etkileri

Milli Edebiyat Dönemiyle “gerçekçilik” fikrinin edebiyata yansımaları tarihsel olarak Milli Mücadele Dönemi ve Cumhuriyetin ilan edilmesiyle ivme kazanırken; II. Dünya Savaşının nedenleri ve sonuçlarıyla beraber 1950 dönemindeki çok partili yaşama geçiş sürecine kadar toplumsal meselelerin dönemle bağlantılarını romanların bütününde görmek mümkündür.

15 Mayıs 1919 yılında Yunanlılar tarafından İzmir’in işgali aydınları uyandıran temel neden nedenlerden birisi oldu, mitingler örgütlendi, Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkmasıyla, Kuvay-i Milliye’nin verdiği savaşlar ve ardındaki kongreler Cumhuriyetin kurulmasına kadar gelen süreçti.

İnci Enginün, Milli Mücadele’den Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümüne kadar olan dönemde Türk Edebiyatının işlediği konularla ilgili şu tespitlerde bulunur:

---

¹¹⁵ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul 2004, s. 41-45.

¹¹⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul 1969, s. 102.

¹¹⁷ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1991, s. 494.

¹¹⁸ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Yay. İbrahim Kutluk, Ankara 1976, s. 74; İnci Enginün, *aynı eser*, s. 495.

1- Gerçekçilik duygusu Anadolu ve Ankara'dır. Türk aydını içine düştüğü kötümserlikten sıyrılmıştır.

Yakup Kadri: *Yaban, Kiralık Konak, Sodom ve Gomore*; Falih Rıfkı Atay: *Eski Saat*

2- Milli Mücadeleyi gerçekleştiren Türk askeri ve Türk Milleti

Yakup Kadri: *Sodom ve Gomore*, Halide Edip Adıvar: *Himmet Çocuk, Ateşten Gömlek*; Mehmet Rauf: *Halas*, Ahmet Hikmet Müftüoğlu: *Çağlayanlar*, Samim Kocagöz: *Kalpaklılar*, Hasan İzzettin Dinamo: *Kutsal İsyen*, Kemal Tahir: *Yorgun Savaşçı*

3- Mustafa Kemal Atatürk

Yakup Kadri: *Ankara*, Halide Edip Adıvar: *Ateşten Gömlek*, Aka Gündüz: *Dikmen Yıldızı*

4- Çürüyen İstanbul Anadolu ve Ankara

Yakup Kadri: *Sodom ve Gomore, Kiralık Konak, Ankara*; Mithat Cemal Kuntay: *Üç İstanbul*, Tarık Buğra: *Küçük Ağa*; Refik Halit Karay: *İstanbul'un İç Yüzü*, Kemal Tahir: *Esir Şehrin İnsanları-Esir Şehrin Mahpusu-Yol Ayrımı*

5- Türkçülük

6- Gerçeğin Tespiti

Reşat Nuri Güntekin: *Çalikuşu, Yeşil Gece*; Yakup Kadri: *Nur Baba*

7- Yabancı ve Avrupa Düşmanlığı

Yakup Kadri: *Sodom ve Gomore*; Ömer Seyfettin: *Efruz Bey*; Halide Edip Adıvar: *Ateşten Gömlek*¹¹⁹

Şükran Kurdakul ise Milli Mücadeleden 1950 dönemine kadar olan tarihi “çağdaşlaşma” olarak adlandırır, romanda ve hikâyede tarihsel sürecin içinde halkın kentteki ve kasabadaki değişiminden yola çıkarak çökmekte olanla gelişmekte olanın sosyopsikolojisini dikkate alarak konuları şöyle tespit eder:

1-Kırsal kesimde küçük köylülüğün aykırı toplum ve doğa güçleriyle ilişkileri

2-Taşra kentlerinde küçük bürokratlarla esnafın, ender olarak işçilerin yaşam koşullarına bağlı olaylar

3-İki, üç büyük kentin özellikleri içinde kadını, erkeği, çocuğu, genci, yaşlısı ile her sınıf ve tabaka insanına yaklaşım

4-İkinci Dünya Savaşının yarattığı yıkım¹²⁰

¹¹⁹ İnci Enginün, *aynı eser*, s. 496-502.

2.1.1. Edebiyatta Gerçekçilik

18. yy'da Fransız Devrimi'nin yarattığı “eşitlik, özgürlük, adalet” anlayışının rasyonalist felsefeye birleşmesiyle aydınlanma dönemini yaşayan Batı Avrupa, bu dönemde bilim ve felsefe alanında ilerlemeler sağlamış, 19. yy'da İngiltere'de Sanayi Devriminin oluşmasıyla kapitalizmi bir temele oturtmuştu.

Fransız İhtilali'nin “eşitlik, özgürlük, kardeşlik” fikirlerinden etkilenen 1793 yılında ihtilalin karşı-devrim sürecine geçmesiyle umutların yitirildiği bir akım haline gelen romantizm, önce sanatta karşıtlıkları birleştirmeye ardından ortaçağ tarihi başta olmak üzere tarihle ilgili incelemeye gidilmesi yolunda adımlar attılar. Birlik fikrini “ben” de buldukları için sonsuzluk özlemleri içe dönüktü, bu yüzden şairler zaman zaman siyasetten kaçtılar, toplumsal değil bireyseli önemseyerek her şeyin mantıkla anlamının mümkün olamayacağını söyleyerek idealist felsefeyi benimsediler.¹²¹

19.yy'ın başında ise Fransız İhtilalinden sonra başta Avrupa olmak üzere dünya, Napolyon'un Seferleriyle işgale uğramış, bu yüzden siyasi haritasında değişiklik olmuş, 1815 yılında Viyana Kongresiyle sınırları ve güçler dengesi yeniden kurulmuştu. 1830 ve 1848 İhtilâllileri Viyana Kongresinde alınan kararlara tepki olarak ardı ardına patlak vermiş, milliyetçilik fikrinin etkisiyle ulusların bağımsızlık istekleri güçlenmiş, Sanayi Devriminin yarattığı sömürü sistemi Avrupa'daki emek hareketini güçlendirerek işçilerin isyanıyla birtakım hak ve özgürlük isteklerini beraberinde getirmişti.

Avrupa'da 1856 yılından sonra gelişen realist akım, bu siyasal çerçevede meydana gelmiştir ve 1856 yılında Duranty'nin “Realisme” gazetesiyile edebiyata ait bir terim olarak idealist felsefenin karşıtıyla kullanılmaya başlanılır. Böylece 18-19. yy'ın başındaki romancıların eserleri sunuş biçimiyle de “realizme” olarak kabul edilir.¹²² Ancak Ian Watt, “bütün yazarların önceki edebi biçimlerin gerçek olmayanla uğraşmış gibi bir haksızlığa yol açabileceğini”¹²³ belirtir. Çünkü gerçekçiliğin tarihi aynı zamanda gerçekçilik savaşımının da tarihidir. İnsanoğlunun düşünsel ve sanatsal gelişmesinde gerçekçilik önce Rönesans ve Aydınlanma dönemi sanatçı ve düşünürlerinin elinde feodal

---

¹²⁰ Şükran Kurdakul, *Çağdaş Türk Edebiyatı 4*, Ankara 1992, s. 13-15.

¹²¹ Mediha Göbenli, *Direnmenin Estetiğine Güven (Karşılaştırmalı Edebiyat Bağlamında Peter Weiss ve Vedat Türkali)*, İstanbul 2005, s. 25-26.

¹²² Nihayet Arslan, *Türk Romanının Oluşumu: dış gerçeklik açısından bir inceleme*, Ankara 2007, s. 292.

¹²³ Ian Watt, *Realisme et Forme Romanesque*, Aktaran: Nihayet Arslan, aynı eser, s. 292.

dünyaya karşı burjuvazinin temel görüşünü dile getirerek çelişkileri ortaya koymuşlardı. Bu düşünce, eleştirel gerçekçi kavramını ortaya çıkardı.¹²⁴

Rene Wellek, realizmi “insanın çağdaş sosyal gerçeğini çeşitli boyutlarıyla olduğu gibi ve olması lazım geldiği gibi vermeyi amaçlayan ve klasik edebiyatın gerçekçi, idealist, didaktik, reformcu tavrı benimseyen” bir akım olarak tanımlar.¹²⁵

Edebiyatta realizm hakkında Güzin Dino’nun tanımı ise şöyledir:

“Realizm derken 1850’den sonra edebi meslek haline giren, Stendhal, Balzac, Flaubert, Zola gibi yazarların eserlerinde kendini gösteren cereyanı kastediyorum. Bu edebiyat, büyük ihtilalle sosyal gelişmelerin doğurduğu, o sosyal gelişme ve olaylar içinde yetişmiş, kültür imkanlarına sahip yeni bir kitleye hitap eden, devrindeki ilmi, teknik ilerlemelere ayak uydurmuş bir sanat yoludur. Realiste dediğimiz bu eserlerin başlıca özellikleri, gayri şahsi olmaları içinde buldukları devrin tarihi, içtimai, iktisadi olaylarını ele almaları, günlük, basit hadiselerle önem vermeleri, o vakte kadar yazılagelen insanın iç dünyasından başka, dış dünyayı da kendilerine konu yapmaları, anket, vesika gibi usullerle çalışmaları ve şekil bakımından sınırlı kurallardan kaçınarak, gerçeğin hayatın kurallarına uymaya çalışmalarıdır.”¹²⁶

Durali Yılmaz ise Diderot’un felsefi anlamda açtığı realizmin 19. yy’ın başında Stendhal ve Balzac tarafından genişletilerek oturtulduğunu, daha sonra Emile Zola’nın ortaya çıkışıyla realizmin zirveye ulaştığını, Zola’ya kadar yazarların sadece gözlem ile yetindiklerini, Emile Zola’nın ise gözleme, tecrübelerini katarak gerçek bir realizm meydana getirdiğini vurgular.¹²⁷

19. yy Fransız realizminin toplumsal çatışmasından kaynaklı bireyin ruhsal durumu özellikle Rus realizmini de etkilemiş; Rus romancılığını da neden-sonuç ilişkisinde bilimsel bir temele oturtarak sınıfsal içerikli romanlar yazmıştır.

Realizm ile naturalizm ise 20.yy’ın başında ve I. ve II. Dünya Savaşlarından sonra farklı isimlerle adlandırılarak yeni kuramsal metotlarla yeniden tanımlanmasına rağmen gerçekçilik konusunda ince bir çizgiyle ayrılırlar. Realistler, naturalistlerin bilimsel metotlarla inceleyip romana konu yaptıkları insanın sosyal gerçeğinin objektif bir şekilde

---

¹²⁴Boris Suchkov, *Gerçekçiliğin Tarihi*, Çev., Aziz Çalışlar, İstanbul 1976, s. 131.

¹²⁵Rene Wellek, *Concept of Criticism*, Yale University, London 1964, Aktaran: Sevim Kantarcıoğlu, *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, İstanbul 2007, s. 24.

¹²⁶Güzin Dino, *Tanzimattan Sonra Edebiyatta Gerçekçiliğe Doğru*, Ankara 1954, s. 1.

¹²⁷Durali Yılmaz, *Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu*, Ankara 1997, s. 35.

sanat ortamına yansıtılmasına karşı çıkararak insanın olanla değil olması gereken gibi görerek tasvir edilen gerçeğin yanında insan ideallerini de katmışlardır.¹²⁸

Sevim Kantarcıoğlu'na göre, gerçekçi roman, “insanın biyolojik kalıtımına ve içinde doğduğu sosyo-ekonomik şartlara rağmen neden-sonuç zincirini kırabileceğine inanır.”¹²⁹

Edebiyatın bu gerçekliğinin nasıl kopya edileceği sorusuna da Philippe Hamon şöyle cevap verir:

“Ne kadar bilgi sahibi olunursa o kadar realist olunur ve realist bir yazar bilimsel bilginin “son durumu”nun peşinde koşan büyük bir ansiklopedi okuyucusudur.”¹³⁰

Engels'in “Eğer yapabileceğim bir eleştiri varsa o da şu olabilirdi, romanımız yeterince gerçekçi değil. Benim düşünceme göre gerçekçilik ayrıntıların doğruluğunun ötesinde, tipik karakterleri tipik durumlar içinde gösterebilmektir”¹³¹ sözüyle Marksist edebi gerçekçilik kavramının araştırılması bu önermeyle başlar. Edebi gerçekçiliğin sunumu ve çözümlenmesinin temeli ise materyalist ve diyalektik bir yöneme dayanır. Marksistleri ilgilendiren ana tema sınıfsal eşdeğerleri, gerçekçi edebiyatın yöntemi ve algılanışı, yabancılaşma/yabancılaşmama sorunları olmuştur.¹³²

Fakat 19. yy gerçekçi romanı materyalist, pozitivist bir dünya görüşüne dayanarak bilimin yasalarına göre insanoğlunun ilerlemesi söz konusuysen özellikle I. Dünya Savaşının yıkıcı etkisi halklarda ve aydınlarda umutsuz bir felsefeyi beraberinde getirdi. “Modernist roman” olarak nitelenebilecek bu tarzda yazarlar, dış dünyaya değil, insanın iç dünyasına, bilincin karmaşıklığına eğilerek yaşamı ve dünyayı anlamsız buldular, sanata sığınmayı tek çare olarak gördüler.¹³³

Klasik-gerçekçi tarzda romanlar yazılmaya devam ederken modernizm insanın bilinçaltından yola çıkarak dış-çevreye bakmayı yeğledi. Ancak, “Filozoflar, dünyayı farklı biçimlerde yorumladılar; ama asıl olan onu değiştirmektir.” sözüyle Marksizm, sosyal bilimlerde olduğu gibi edebiyat alanındaki gerçekçilik esasında 20.yy. yazarları tarafından

¹²⁸ Sevim Kantarcıoğlu, *aynı eser*, s. 23.

¹²⁹ Kantarcıoğlu, *aynı eser*, s. 24.

¹³⁰ Philippe Hamon, *La Description Litteraire*, 1991'den aktaran: Kantarcıoğlu, *aynı eser*, s. 293.

¹³¹ Marx-Engels-Lenin, *Sanat ve Edebiyat*, Çev., Aziz Çalışlar, İstanbul 1996, s. 54.

¹³² *Marksist Düşünce Sözlüğü*, Yay. Tom Bottomore, Çev., Mete Tunçay, İstanbul 2001, s. 171.

¹³³ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*, İstanbul 1991, s. 198.

incelenemeye başlandı. Böylece modernist toplumlarda Marksist kuram göz önüne alarak savaş sonrasının getirdiği umutsuzluk haline çözüm bulma, özellikle kültürel alanda yeni estetik kuramlar geliştirme yoluna gidildi. Batı toplumu ve Sovyetler Birliği bu kuramların oluşmasının ve tartışmanın merkezi haline geldi.

Bunun yanında, I. Dünya Savaşının umutsuzluğunun etkisi, kapitalizmin ekonomik yönden tıkanması ve 1917 Ekim Sovyet Devrimi'nin etkisi emek-sermaye çelişkisinde yeni üretici güçlerle “sosyalist” bir toplum kurulmasının temeli eleştirel gerçekçiliği de toplumsal çerçevede sorgulatmaya başladı. Maksim Gorki'nin deyişiyle; “Bu yöntem toplumcu gerçekçiliğin çelişkiler açısından birbiri içerisine girse de gerçekçi yöntemde nitel bir değişimle ve bu değişmeye yol açan etkiyle kitlelerin gerçek tarihsel rolü” ortaya çıkmaktaydı.¹³⁴

Stalin'in yazarları “insan ruhunun mühendisleri” olarak ilan etmesiyle 1925-1930 yılları arasındaki geçen süreçte “sosyalist gerçekçilik” kavramı ulusal ve özgül kavramlardan geçerek çok tartışılmıştır. Gorki'den önce bu kuramın öncülerinden olan Plehanov, sanat dilini sosyoloji diline çevirmeyi başlıca amaç edinmiş ancak edebiyatta parti müdahalesine karşı çıkmıştır. Plehanov, tezinde “aydınlatıcı olanın” edebiyata özel amaçlar yüklemesi ve özel talepte bulunduğunu fakat Marksist yazarın, eserin ortaya çıkışında “doğal nedenleri açıklamakta yetinir” fikrini savunur.¹³⁵

Toplumcu-gerçekçi kuram, resmi olarak 1934 yılında Sovyetler Birliği'nde Yazarlar Birliği Kurultayında Gorki tarafından sistemleştirildi. Yazarlar kongresinde Gorki, toplumcu-gerçekçiliği şöyle tarif etti:

“Gerçekçilik, bireyi iyice ihtiyarlamış olan dar görüşlülük ve bireycilikten sosyalizme varan yolda gelişmesinin süreci içinde ele alırken onu yalnız bugünkü haliyle değil, yarın olması gerektiği ve olacağı biçimiyle de ele almalıdır.”

tezini ortaya atarak “edebiyatta asıl aradığım, her şeyden önce ve her şeyden önemli olarak ‘güçlü’, eleştirel zekâyâ sahip bir kişiliği olan ‘bir kahramandı’ söylemiyle “devrimci romantizm” ve “olumlu tip” kavramlarını ön plana alıyordu.¹³⁶

---

¹³⁴ Suchkov, *aynı eser*, 200.

¹³⁵ Plehanov, *Sanat ve Toplumsal Hayat*, Çev., Cenap Karakaya, İstanbul 1987, s. 10-13; Ahmet Oktay, *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*, İstanbul 1986, s. 66.

¹³⁶ Ahmet Oktay, *aynı eser*, s. 106.

2.2. II. Dünya Savaşına Kadar Türk Romanında Gerçekçilik

Tanzimat Döneminden 1950 tarihine kadar Türk romanının ana sorunsalını “Doğu-Batı” meselesi oluşturur.¹³⁷ Bunun yanında kadının toplum karşısındaki durumu ve özgürlüğü için mücadelesi, savaş süreçlerinde Anadolu’ya yönelişle halkın durumunun gözler önüne serilmesi Türk romanının diğer önemli konuları arasındadır.

Cevdet Kudret, Sami paşazade Sezai’nin “Sergüzeşt” romanı için “vaka gözlem türüdür” diyerek “Türk Romanının Romantizm’den Realizme geçişi” olarak görür.¹³⁸

Nabizade Nazım’ın 1890 yılında yazdığı “Karabibik” adlı romanı ise İzmir civarında bir köydeki toprak kavgası, tefecilerin az topraklı köylüler üzerindeki sömürüleri fakir Müslüman köyüyle ticaretle uğraşan Rum köyü arasındaki refah ve zihniyet farkını anlatır. Emile Zola etkisinde yazılan roman, gerçekçilik akımının ilk örneği olarak kabul edilir.¹³⁹

Recaizade Mahmut Ekrem’in “Araba Sevdası” adlı romanını Ahmet Hamdi Tanpınar ise görme ve kaydetme arzularıyla yeni edebiyatın gerçekçiliğini hazırlaması bakımından önemli bulmaktadır.

Modernleşmenin Batılılaşmayla beraber gittiği Osmanlı toplumunda insanın gerçekliğini yansıtması, insanın iç çelişkilerini yaşaması Halit Ziya Uşaklıgil’in “Aşk-ı Memnu” ile “Mai ve Siyah” romanında anlatılır.

Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğunu çöküşe götüren savaşlar olması nedeniyle bu dönem “milli” çerçevede ele alınarak “Türkçülük” fikrinin yorumlanmaya başladığı dönemdir. Milli Mücadele süreci ve Cumhuriyet’in kurulmasıyla devrimlerin yerleştirilmesi “çağdaşlaşma” ekseninde Anadolu’ya gerçekçi bakış paralel gider.

Refik Halit Karay’ın “Memleket Hikâyeleri” (1919) bu bakışı çeşitli temalarla verir.

¹³⁷ Berna Moran, *aynı eser*, s. 7.

¹³⁸ Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman I*, İstanbul 1987, s. 128.

¹³⁹ Taner Timur, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, İstanbul 1991, s. 13; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı*, s.271.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu ise gerçekçi roman denilince ilk akla gelen yazarlardandır. Üslubunu sağlam bir gözlemciliğe, kahramanları vasıtasıyla tarihsel olaylara ve toplumsal sorunlar hakkında görüşlerini, halkına yabancılaşan aydınları çöküş-yeniden yapılanma süreçleriyle Türkiye'nin Tanzimat'tan 1960'lara kadar geçirdiği evreler içinde verir.¹⁴⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun bu romanlarını gerçekçilik temasından yola çıkarak belirtecek olursak;

Osmanlı toplumunun çöküşünü ve Batılı değerlerin şekilsel olarak benimsememesiyle oluşan nesil çatışması “Kiralık Konak” (1922); tekke ve tarikatların dünyası “Nur Baba” (1922); Meşrutiyet Dönemi partiler arası çekişmeler “Hüküm Gecesi” (1927); İşgal Altındaki İstanbul ve işgalcilerin gelişiyle ahlak çöküntüsüne uğramış karakterler “Sodom ve Gomora” (1928), Kurtuluş Savaşında halk-aydın çatışmasını bir aydının gözünden dile getiren “Yaban” (1932), Cumhuriyet'in ilk on yılı “Ankara” (1934), Cumhuriyetin kuruluşundan 1952'ye kadar olan süreci “Panorama” (1954) dır.¹⁴¹

Reşat Nuri Güntekin de romanlarıyla Anadolu halkının gerçeğini “Çalığışu” (1922) aracılığıyla anlatır. Böylece Anadolu'ya öğretmen olarak giden ilk kadın Feride'nin gözünden bürokrasinin hantallığını, Batı hayranlığını, ahlaki çöküntüyü, dinin taassup haline dönüşmesini, eğitimsizliği, yoksulluğu, kadına bakış açısını gösterir. Çalığışu romanının yanında “Acımak”, “Yeşil Gece”, “Yaprak Dökümü” romanlarında gözlem, gerçekçiliğin oluşmasında çok önemli bir yer tutar.

Sabahattin Ali'nin 1937 yılında yayımlanan “Kuyucaklı Yusuf” adlı romanı Osmanlı İmparatorluğu'nun son yirmi yılını anlatır. Berna Moran, Türk Romanını Tanzimattan 1950 sürecine kadar “Batılılaşma”; 1940'lı yıllardan 1980'e kadar “Anadolu'yu toplumsal yapıdan kaynaklanan haksız düzen sorunları” diye ayırdığı iki bölümde, bu romanı ikinci bölümün öncülüğünü yaptığını yazarın gözlemlediği ve romanda vurguladığı gerçekçiliğinin toplumsal yapıdan kaynaklanarak Türk romanının da bu dönemde kırılma noktası yaşayarak gerçekçilik anlayışının değiştiğini vurgular. İsmi saydığımız diğer yazarların ise Anadolu'ya açıldıklarını fakat yazılan eserlerin

¹⁴⁰ Olcay ÖnerToy, *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü*, Ankara 1984, s. 17.

¹⁴¹ Hatice Bilen Buğra, *1914'lerden 1940'lara Türk Resmi ve Romanında Gerçekçilik*, İstanbul 2005, s. 153.

“Batılılaşma” sorunsalının bir uzantısı olduğu için sadece “ilerici-gerici, yobaz-aydın” üzerine kurduklarını belirtir.¹⁴²

Mithat Cemal Kuntay’ın “Üç İstanbul” (1938) adlı romanı imparatorluğun çöküşüyle Türk aydınının çöküşünü natüralist romanının gerçekçiliğinde ama idealist bakış açısıyla ele alır.¹⁴³

Yukarıda adını saydığımız belli başlı birkaç roman imparatorluğun çöküşüyle yeniden yapılanan Cumhuriyet’in tarihsel sürecini verirken, II. Dünya Savaşı’nın yarattığı ekonomik, kültürel, siyasal koşullar biçimsel açıdan romanı değişikliğe uğratsa da realist-natüralist bakış açısını bazı yazarlarca “toplumcu-gerçekçilik” adıyla yeniden karşımıza çıkar.

2.2.1. II. Dünya Savaşının Yarattığı Edebiyat Ortamı

Cumhuriyet düşüncesinin yaratmaya çalıştığı “çağdaşlaşma” politikasının devletin öncülük ederek üstlendiği kültürel alandaki birtakım projelerin ilk tesirini aydınlar üzerinde yaptığı söylenebilir.

Pertev Naili Boratav, bu etkiyi “Kemalist Kültür Devrimi” olarak adlandırarak şöyle bir tanımlama yapar:

“Kemalist ideoloji, sanayileşmiş çağdaş Batı Uygarlığı ile tam bir bütünleşmeyi öngörmekteydi. Bu ise yaşanan günde var olan ve her türlü sosyal yapı değişikliğini kösteklemekte direnen bir geçmişle bağlantının kopmasını gerektiriyordu. Diğer yünden bu ideoloji yepyeni kültür temellerinde yola çıkarak girişilecek bir yenilenme hareketini de içeriyordu.”¹⁴⁴

1938 döneminde Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel’in Cumhuriyet’in kültürel aydınlanmasını yaratmak için halkın sosyal alanını da kapsayacak bir dizi projeye girişti.

İlk olarak 2 Mayıs 1939 tarihinde “Türk Neşriyat Kongresi” toplandı. Bu kongrenin temel amacı Cumhuriyetin her alanda yurttaş geliştirmesine yönelik, evrensel boyutta bir dünya görüşünü belirtmek içindi. Bu nedenle ilk kez Lâtin harflerinin kabulüyle meydana

¹⁴² Berna Moran, *aynı eser*, s. 7-17.

¹⁴³ Sevim Kantarcıoğlu, *aynı eser*, s. 33.

¹⁴⁴ Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat*, Sayı I, İstanbul 1982, s. 183.

getirdiği reformla beraber medeni dünyanın eski ve yeni fikirlerini kendi diline çevirmek, Doğu ve Batı klasiklerinin Türkçe'ye kazandırılarak ve halkın duyuş ve düşünüşünü kuvvetlendirmek amacıyla bilimsel kuruluşlarla işbirliğine gidilerek hangi eserlerin klasik ve temel olduğunun belirlenmesi bu kongrenin esas amacını oluşturmaktaydı.¹⁴⁵

Mustafa Kemal Döneminde 1935 yılında ortaya atılan ancak 17 Nisan 1940 yılında kurulan Köy Enstitülerinin temel amacı; köyden başlayarak köylüyü “iş-yaşam” sürekliliği içinde eğitmek ve kendi üretimlerini kendileri yapan köylünün çağdaş bir nitelik taşımasıydı. Fakat Köy Enstitüleri, II. Dünya Savaşının yarattığı ideolojik tartışmaların “-merkezi haline gelir ve 1948 yılında fiilen, 1953 yılında kesin olarak kapatılır.

Tercüme Dergisi ise 19 Mayıs 1940 yılında çıkar. Hasan Ali Yücel, derginin sağlayacağı katkıyla ilgili önsözde şunları söyler:

“Medeniyet bir bütündür. Şarkı, garbı, yeni veya eski dünyası şahsiyet farklarıyla bir bütünün tezahürü sayılabilir.” Kültür tanışıklığının fikri manzarası her zaman her yerde dil ve yazılı eser alışverişi ile olmuştur. Tercüme “ana diline nakil” hareketi bizde de tekevvün etmiştir. Maarif vekilliğinin tercüme işi ile ciddi surette meşgul oluşu, bu hareketin devlet kadrosu dışında inkişafına bir başlangıç olmak içindir. Neşriyat Kongresi toplanmıştır. Herhangi bir eser, ana dile geçirilmiş sayılabilmek için bu işi yapanın müellifin zihniyetinin benimsemesi, daha doğrusu müellifin mensup olduğu cemiyetin kültür ruhuna gerçekten nüfuz etmesi lazımdır.”¹⁴⁶

Feridun Andaç, “ıslahat” düşüncesinden “devrim” düşüncesine yönelik olarak belirttiği bu dönemin romanını 1930-1940 kuruluş, 1940-1950 tarihlerini aydınlanma dönemi; öyküyü ise 1930-1940 arayış dönemi, 1940-1950’yi gelişme dönemi çizgileriyle birbirinden ayırır.¹⁴⁷

Biçim olarak kendini yeniden yaratmaya çalışan edebiyatta gerçekçilik kavramı özellikle ülkenin geçirdiği koşullara bağlı olarak yorumlanmaya çalışıldı. Edebiyatta eski-yeni tartışmasının odağına ilerici-gerici, materyalist-idealist felsefe, sağcı-solcu, toplumcu-bireyci gibi kavramlar oturmaktaydı.

---

¹⁴⁵ *Birinci Türk Neşriyat Kongresi, (Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları)*, Yay. TC Maarif Vekilliği, Ankara 1939, s. 10-12.

¹⁴⁶ Hasan Ali Yücel, *Tercüme Dergisi*, Sayı I, Ankara 1940, s. 1.

¹⁴⁷ Feridun Andaç, *aynı eser*, s. 180.

Bu kavramların tartışmaya açıldığı noktalar, edebiyat dergileri üzerinden yapılıyordu. Böylece aydınlar, dergiler üzerinden yaptıkları tartışmalarla dönemin hükümetini destekleyebiliyor ya da eleştirebiliyorlardı. Milli Mücadele Döneminden 1950 yılındaki iktidar değişikliğine kadarki süreçte fikir tartışmalarının yapıldığı, aydınların kendi görüşlerini belirterek toplumsal hayatta bir noktada rol oynayan dergilerin isimleri aşağıdaki gibidir:

1921-1923: Dergâh dergisinde Cumhuriyet dönemi edebiyatımızdan Yahya Kemal, Ahmet Haşım, Yakup Kadri, Halide Edip Adıvar, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi yazarlar yazmıştır.

1923-1933: Resimli Ay, Hayat Mecmuası, Fikirler, Görüş, Meşale, Uyanış-Servet-i Fünun Dergisi.

Bu dergilerdeki söylem Cumhuriyet'e bağlılıkla Cumhuriyet felsefesinin yarattığı fikirlerdir. Resimli Ay dergisinde Nazım Hikmet'in yazmaya başlamasıyla estetik tutumla eleştirel bakış açısı farklılık gösterir.

1933-1942: İnsan, Ülkü, Varlık, Tercüme, Mecmua

İnsan dergisi, 15 Nisan 1938 tarihinde Nurullah Ataç, Hilmi Ziya Ülken, Sabahattin Eyüboğlu, Muzaffer Şerif Başoğlu tarafından çıkarılmış ve bu dönemi Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür açısından Türk Rönesans'ının başladığı dönem olarak tanımlar. Ülkü dergisi 1933 yılında çıkar. Derginin adı Atatürk tarafından verilir. Tercüme ve Mecmua dergileri ise daha çok çeviri çalışmaları üzerine yoğunlaşmıştır.

1942-1950: Yücel, İnsan (Hümanizma), Büyük Doğu, Yürüyüş, Gün, Yurt ve Dünya

Yücel dergisi ise 23 Şubat 1935-Ağustos 1956 tarihleri arasında yayın yapar. 1946'a kadar uzanan süreçte hümanist-modern; 1946-1950 tarihinde ise Atatürkçülükten ödün verildiği gerekçesiyle eleştirici, 1950 tarihinden sonra kötümserdir.

Büyük Doğu Dergisi: 1943-1944 yıllarında Fazıl Hüsnü Dağlarca, Sait Faik, Özdemir Asaf, Oktay Akbal gibi yazarlar yazı yazarken Necip Fazıl Kısakürek'in siyasi çizgisini değiştirmesiyle derginin yönü de değişir.

Yürüyüş, Gün, Yurt ve Dünya Dergileri ise toplumcu gerçekçiliğin işlendiği eserlere ağırlık verirken, edebiyatın dışında sosyal bilimlerle ilgili yazılar yazılır.

Seçilmiş Hikâyeler, Kaynak ve Yaprak dergileri ise 1940'ların ikinci yarısından sonra çıkar. Toplumcu-gerçekçi yazıların yanı sıra şiire ağırlık vermişlerdir.¹⁴⁸

Tahir Alangu, "Cumhuriyetten Sonra Hikaye ve Roman" adlı eserinde "toplumcu-gerçekçi" yazarların ve yeni edebiyatın oluşmasını yıllardır halkın egemenliği, demokrasi davalarıyla ilgili konuşulup yazılmasına rağmen yazarların eserlerini yaratırken toplumun içinden çıkmasına, roman ve hikayelerindeki olayları toplumu anlatan yazarların bizzat yaşadıklarını söyler. Bunun toplumsal arka planında da Cumhuriyetin dil devrimleri, halkçılık hareketleri, öğretimin yurda geniş ölçüde yayılması gibi çağdaşlaşma sürecinin olduğunu ve bu sürecin yeni edebiyatı hazırladığını savunur.

Toplumcu-gerçekçi anlayışın sanat akımına dâhil olması ise 1930 yılında Nazım Hikmet'in "Resimli Ay" dergisinde "Putları Yıkıyoruz" kampanyasıyla başlar. Nazım Hikmet, böyle bir kampanyayla önce Halit Ziya, Abdülhak Hamit Tarhan gibi yazarları toplumun diğer tabakalarını anlatmadıkları için eleştirerek bu kesimin gerçeklerinin görülmesinin gerekliliğinden bu durumun da "putların yıkılma"sından geçtiğini söyler¹⁴⁹ ve gençlere şöyle seslenir:

"Neden meseleye siyasal şekil vererek, komünizm süsü vererek bu kalkan altında müdafaaya geçiyorlar? Gösteri ve gürültüyle fikirleri boğmak, yirminci asır gençliği için çok geri bir harekettir. Ortada komünizm meselesi yoktur. Eski ve yeni mücadelesi vardır."¹⁵⁰

Ardından "realizm" hakkındaki görüşlerini "Resimli Ay"da belirtmiş, bu görüşler İkinci Dünya Savaşı gerçeğinin koyulaştığı 1940 sürecinde "toplumsal gerçeklik" adı verilen yeni bir boyut kazanmıştı.¹⁵¹

Nazım Hikmet'in tanımladığı edebiyatta realizmin esası şudur:

¹⁴⁸ Erdal Doğan, *Edebiyatımızda Dergiler*, İstanbul 1997, s. 10.

¹⁴⁹ Sabiha Sertel, *aynı eser*, s. 126.

¹⁵⁰ Nazım Hikmet, *Resimli Ay, Sayı: 6, Ağustos 1926*; Aktaran: Ahmet Oktay, *aynı eser*, s. 358.

¹⁵¹ Mahir Ünlü, Ömer Özcan, *20. Yüzyıl Türk Edebiyatı (Cumhuriyet yeniler dönemi II: 1940-1960)*, İstanbul 1991, s. 25.

“Realizm, fotoğraf realizmi olmamalıdır. Gerçeklerin abidesini yapan ve bunu yapmak için bir sıra tahlil ve terkiplerden mürekkep bir kompozisyon husule getiren diyalektik realizm olmalıdır.”¹⁵²

“Devrimci görünen edebiyat demogojik olmamalıdır. Pratikte realist edebiyatın sanat çerçevesi içinde kaldığı müddetçe demogojiden sakınması lazımdır. Köylü ve köylülük yüzeysel ele alınmamalıdır. Realist edebiyat bir ajitasyon vasıtası değildir. Köy ve köylülük ise yüzeysel şekilde ele alınmamalıdır. Bence köylü, muhtelif tabakasıyla ruhi haletleri hiç basit olmayan bilakis çok mürekkep ve derin ruh haletleri geçiren bir insandır.”¹⁵³

Salah Birsal, eski-yeni kavgasını “Hece Vezni-Yeni Şiir” karşıtlığından yola çıkarak şöyle yazar:

“İkinci Dünya Savaşı’nın en koyu günleridir. Ama en koyu çarpışmalar, İstanbul gazetelerinde, eski yazarlarla yeniler arasında verilir.”¹⁵⁴

II. Dünya Savaşının yarattığı umutsuzluk bütün yazarlarda olmasa da o dönemde yaşayan çoğu yazarı toplumcu-gerçekçi edebiyat biçiminde eserler vermeye yöneltmiştir. Bu yüzden edebiyatta “gerçekçilik” konusunun dünyadaki yansımalarını ve Türkiye’de öncelikli tanımlar ve eserlerle tartışmalardan geçerek bu konuda eserler verildiğini çalışmamızın bir bölümünde anlatmaya çalıştık.

Realizm üzerinde yapılan tartışmalar, Sovyetler Birliğinde Sovyet estetiği ve Batı Avrupa’da Batı Estetikçileri tarafından “Marksizm” esas alınarak eleştiri-özeleştiri dahilinde hala tartışılan konular arasındadır. Fakat bu tartışmaların geldiği nokta bizim çalışmamızın dışındadır.

2.2.2. Türk Edebiyatında 1940 Kuşağı

Türkiye’de 1930-1940’lı dönemler “gerçekçilik” ifadesinin eserlere savaşın etkisiyle biçim ve içerik olarak daha fazla yansımaları günümüzde toplumcu-gerçekçi yazarın siyaset-edebiyat ikileminde kalıp kalmadığı, hangi ülkenin ideolojilerinden ve edebiyat kuramlarını benimsediği, edebiyatta biçim-içerik sorunu eleştiri-özeleştiri kapsamında çeşitli dergilerde hâlâ tartışılmaktadır. Çalışmamız gereği kendilerini “toplumcu 1940 kuşağı” olarak adlandıran bazı yazarların II. Dünya Savaşına karşı bakış

¹⁵² Nazım Hikmet, *Resimli Ay*, Sayı 29, 1930; *Aktaran*: Ahmet Oktay, *aynı eser*, s.350.

¹⁵³ Ahmet Oktay, *aynı eser*, s. 364.

¹⁵⁴ Salah Birsal, *Hece Vezni-Yeni Şiir*, Milliyet Sanat Dergisi, Haziran 1976, s. 25.

açılarını, yine aynı dönemlerde eserler veren ancak bu akımı kabul etmeyen yazarların da bu adlandırmayı neden kabul etmedikleri tartışmalarına sınırlı olarak değineceğiz.

Nazım Hikmet'in "Putları Kırıyoruz" kampanyasının 1928 yılında başlamasının ardından 1940 yılında "Yeni Sabah" gazetesinde Kamuran Demir imzasıyla "*Şair Tevfik Fikret'in eserlerini yakmak lazım*" başlıklı yazısı, bu dönemde II. Meşrutiyet sonrası Tevfik Fikret-Mehmet Akif tartışmalarını¹⁵⁵ tekrar açarak farklı görüşlerdeki yazarların ilericilik-gericilik tartışması halini aldı.

Dönemin edebiyat ortamını kendi bakış açısından Attila İlhan şöyle anlatır:

"...40 yıllarında edebiyat çevresinde, ikisi iktidardan yana, ikisi iktidara karşı dört yarı grup vardı. İktidar dediğim (CHP) diktası. Bunlar birinci kademede Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüboğlu, yaşar Nabi aracılığıyla, Garip üçlüsünü, Orhan Veli, Oktay Rıfat ve Melih Cevdet'i tutuyorlardı. İkinci kademede, Suut Kemal Yetkin'in himayesinde görünen Behçet Necatigil, Cahit Külebi, Oktay Akbal, Salah Bırsel, Fahir Onger, Naim Tiral ve Fazıl Hüsnu Dağlarca yer alıyordu. Karşı yanda ise solda sosyalistler, aşırı sağ da ırkçı/Turancılar yer alırdı. Sosyalistler arasında Niyazi Akıncıoğlu, Ömer Faruk Toprak, A. Kadir, Suat Taşer, Cahit İrgat, Mehmet Kemal, Rıfat Ilgaz, sayılabilir. Ben, Ahmet Arif, Arif Damar (Barikat), Şükran Kurdakul, bu takımın genç şairleriydik."¹⁵⁶

II. Dünya Savaşı Dönemi olarak adlandırılan 1940'lı yıllardaki edebiyat ortamını Demir Özlü ise "Temel Üç Akım" adlı yazısında şöyle belirtir:

"1940 yılından bu yana Türk Edebiyatı önemlidir; çünkü bu yıllardan sonra Türk edebiyatı çağdaş düşünce akımlarının içindedir artık. Türk insanı, Türk yazarı, bütün dünya insanını, insanlığı ilgilendiren çağdaş akımlarla iç içedir."

Türk edebiyatında 1940 çevrelerinden başlayarak görülen köklü edebiyat akımlarının da tümüyle politik nitelikleri vardır. Bunlar çağdaş politik eğilimlere uyarlar.

Bence, bu dönemlerden başlayarak, Türk edebiyatında temel üç akım vardır:

-Orhan Veli, Oktay Rıfat, Melih Cevdet'in kurdukları Democratisme

-Reşat Enis ile başlayan, Sabahattin Ali'nin kurduğu, Samim Kocagöz, Kemal Bilbaşar'ın ilk hikâyeleriyle kurucuları aralarında buldukları Orhan Kemal, Fahri Erdinç ve sonrası birçok önemli yazarın içinde buldukları toplumcu-gerçekçilik akımı. Şiirde Nazım Hikmet'le onu izleyen 40 kuşağı gerçekçi şairleri de bu akımın yanında yer alırlar.

¹⁵⁵ Sabiha Sertel, *aynı eser*, s. 201.

¹⁵⁶ Attila İlhan, *Gerçekçilik Savaşı*, İstanbul 1991, s. 9.

-Yabancılaşma olgusunu hareket kaynağı yapan 1950 kuşağı yazarları...”¹⁵⁷

1940 dönemi edebiyatında bazı yazarların söylemleri “savaş gerçeği” çerçevesinde şekillendiği, bu konudaki düşüncelerini edebiyat yoluyla aktardıkları için “1940 kuşağı” olarak anılan kuşağa karşı çıkan görüşler de vardır. Bu görüşlerden bazıları aktarılsa söylemlerin nerede başlayıp nerede bittiği daha iyi anlaşılabilir.

“Kuşak” sözcüğünün çıkışına yazar Samim Kocagöz şöyle yaklaşır:

“Bir kuşağa kuşak dedirten o kuşağın sanatçılarının bireysel tutumları değil, toplumun bir dönemde kaynaşması, vurdu damgasıdır. Kuşakları biçimleyen toplumun kaynaşması, toplumun bir dönemdeki düşünce akımlarının oluşmasıdır.”

Samim Kocagöz, 1940 kuşağını Cumhuriyet Devrimlerini halka anlatan aydınlar olarak görür:

“1940 kuşağı, Cumhuriyet kuşağıdır. Cumhuriyet kavramının sınırlarını genişletip yerleştirmek isteyen yazarların, şairlerin kuşağıdır bu. Yazını halka götürmek istemiştir. Halkına varmak, halkını anlatmak, onun dertleri ile bütünleşmek istemiştir. Türk yazını bu kuşağa gelene dek hiçbir çağ ve dönemde bu denli ulusal olma çabasına girmemiştir. Ulusal olmadıkça dünyanın vardığı aşamaya varamayacağını bilincindedir. Bu kuşak önce ayağını sağlamca Anadolu toprağına basmıştır. Yazının bir azınlığın tekelinden çıkmasını, yurt yüzeyine yönelmesini sağlamıştır.”¹⁵⁸

Rıfat Ilgaz da edebiyatımızda “1940 kuşağı” olduğunu söyleyerek ve o dönemdeki edebiyat ortamıyla ilgili düşüncelerini açıklar:

“1940’larda yalnız iki sanat anlayışı mı egemendi? Ankara Halk Evi’nin çıkardığı Ülkü dergisinde toplananlar?...Koşmacılar, halk edebiyatçılar, memleketçiler?...Toplumculara karşı çıkanlar, köyü, köylüyü güdümlü füze gibi uzaktan izlemek isteyenler...1940 Kuşağı’ndan olmak , zaman zincirinde yer tutmak, yaşam koşulları içinde İkinci Dünya Savaşı’nın yoksulluklarını, acılarını, baskısını, bunalımlarını yaşayıp günü gününe yansıtmak demektir. Bir çağı tümüyle değerlendirmek, yarına yine o dönemde belgesel olarak aktarmak demektir.”¹⁵⁹

Ömer Faruk Toprak, II. Dünya Savaşı yıllarında toplumcu-gerçekçi düşüncede yayın yapan “Yürüyüş” dergisinin sahibidir. 1940 kuşağında adı geçen dönemde eserler vermiş yazarlarımızdandır. 1940 kuşağını anılarında şöyle anlatır:

¹⁵⁷ Demir Özlü, Cumhuriyet Sanat-Edebiyat, Ağustos 1975, Aktaran: Mahir Ünlü, Ömer Özcan, *aynı eser*, s. 28.

¹⁵⁸ Samim Kocagöz, *Roman ve Yazarlık Onuru*, (Türk Dili, Şubat 1983), İstanbul 1983 s. 154-155.

¹⁵⁹ Rıfat Ilgaz, *Demek 1940 Kuşağı Var*, Hürriyet Gösteri, Yıl: 1983, Cilt 4, Sayı 37, s. 53-59.

“Çağdaş edebiyatımız bugün altın bir çağ yaşıyorsa en büyük pay 1940 kuşağına düşer. 1940-1960 baskı döneminin ağırlığını onlar duymuşlardır omuzlarında... Yazınımızda 1940 kuşağı diye bir olgu var. “Toplumcu 1940 kuşağı” Çevremizde ateş hızla yayılırken, Türkiye “tek parti” ile yönetiliyordu ve bu yönetim sağcı bir konumu benimsemişti. Ana besin maddelerinin bazıları karneye bağlandı, bazıları da hiç bulunmaz oldu. Karne ekmeği, kerpiçten yapılmış gibiydi. Sağcı yönetimler, bu yoksulluktan yakınmayı nasıl önleyeceklerdir? Elbette halk üzerinde baskıyı arttırarak aydınları susturarak, ozanları hücrelere tıkarak ya da bozkırdaki Anadolu’nun yoksul kasabalarına sürgüne göndererek. Yani ozan ve yazarlara şöyle dedirtmek istiyorlardı: “Aman suya sabuna dokunmayayım, böylece bana da dokunmazlar”¹⁶⁰

“İşte, “Toplumcu 40 Kuşağı”, bu küçük burjuva anlayışı tepeden tırnağa değiştirmek için ileri bir dünya görüşünü şiirlerinde, düzyazılarında getirmeye başladı. Halkın ekonomik ve siyasal özgürlüğünü konuşulur hale getirmek için taban hazırlıyordu.”¹⁶¹

“40 kuşağı içinde toplumcuların ayrılan yanı şudur: Onlar toplumcu insanın yoğrulmasında katkıda bulunmuşlardır. 40 kuşağı kimlerden oluşur: Faşizme, baskıya, tek partiye karşı duran “Toplumcu 40 Kuşağı” Dinamo’dur, Rıfat Ilgaz’dır, Cahit Irgattır, A. Kadir’dir, Niyazi Akıncıoğlu’dur, Fethi Giray’dır, Suat Taşer’dir, Ömer Faruk Toprak’tır. Değişme süreci hızını yitirecek değil, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hızlanan Ulusal Kurtuluş Savaşları, büyük kentleşmeler, yoğun bir kaynaşma içine sürüklemiştir dünyamızı.”¹⁶²

1940 kuşağı edebiyatın kuramsal yanlarını incelemiş, daha önce hiçbir yazar topluluğunun derinliğine yapmadığı, Türk insanını Anadolu’nun en ücra köşelerinden kopup gelen insanları tanımakla sayfalara getirmekle işe başlamıştır.”¹⁶³

Dönemin şairlerinden Ercüment Behzat Lav, 1940 kuşağına olumlu bir yaklaşımda bulunmayarak düşüncelerini nedenleriyle dile getirir:

“1940 kuşağı diye aralarında kadrolaşıp birbirinden güç alma eğiliminde olan sanatçılar, yeni şiir geleneğinin 1925’lerden bu yana benim başlattığım akımı aydın kamu oyunda perdelemekte kendi kişiliklerinde toplumsal Türk şiirinin öncüleri gibi görünmek istemektedirler... Toplumcu şairler diye kendi kendilerini kadrolandıranlar da yeni Türk şiirine heceyle başladılar... Ben matematiksel bir yöntemle şiirimi, içerik ve teknik bakımdan dinamizmin gerektirdiği bir anlatımla kurdum. Bu bakımdan 1940 kuşağı diye adlandırılanların yargıları tümünden yanlış ve gerçek dışıdır.”¹⁶⁴

¹⁶⁰ Ömer Faruk Toprak, *Ömer Faruk Toprak’ın Düz Yazıları*, Haz., Füzulan Toprak, Ankara 1994, s. 73.

¹⁶¹ Ömer Faruk Toprak, *aynı eser*, s. 74.

¹⁶² Ömer Faruk Toprak, *aynı eser*, s. 75.

¹⁶³ Ömer Faruk Toprak, *aynı eser*, s. 104.

¹⁶⁴ Ahmet Oktay, *aynı eser*, s. 401.

Ahmet Oktay, “Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları” adlı kitabında toplumcu yazın’ın geçmişini irdelerken 1934-1940 arasında Marksist aydınların yazarlar tarafından yönlendirilen bilinçli bir halk cephesi politikasından ziyade biraz özgürlüğün her anti-faşist ve demokrat yazarın kendiliğinden ortak isteği olduğunu, siyaseti toplumcuların; yazını ise onların dışındakilerin gerçekleştirdiğini, gerçekleştirilen siyasetin egemen ideoloji çerçevesinde halkçılık/köycülük ikilisinin söylemi olarak geliştiğini vurgulayarak¹⁶⁵ 1940 kuşağına bakışında şöyle devam eder:

“Bir gelişmemişliği devralan Cumhuriyet dönemi yazarı, kendisinin de benimsemeden edemeyeceği ilkeler doğrultusunda evrilen bir kuruluş dönemi içinde çok karşıt bir söylem geleneğinden rejimin yerleştirilmesinin doğal ve zorunluluk aracı olan baskı ve toplumun tüm sınıflarının benimsenmiş ideolojik kaynaşmaya ters düşen söyleme karşı aydın ve yar aydın çevrede ters düşen tepkiydi. Ne olabildilerse o koşullardaki yapıp etmeleriyle oldular. 1940 kuşağının yazarlarının Nazım’ın çok altında kaldığı yoksulluk ve özgürlük kavramları çevresinde soyut bir söylem kurulduğu söylenmelidir.¹⁶⁶

1940 kuşağını savunanların ya da karşısında duran yazarların ya da eleştirmenlerin “toplumcu gerçekçilik” fikrinin yazarların eserlerine ve duruşlarına yansımaları konusunda siyaset/edebiyat ikilemiyle birbirlerine karıştığı fikri göze alınarak bu kuramın dönemin koşullarıyla dünya konjonktürünün değişmesiyle yeniden tanımlanmasına bakılırsa Türk Edebiyatı’nda da dünya edebiyatında da İkinci Dünya Savaşı sürerken ve savaş ertesi siyasal iktidarların yönetimi karşısında öncelikle “gerçekçilik” kavramı daha önce yazdığımız konuya ek olarak olarak dönem dönem tartışılmalıdır.

Toplumcu gerçekçilik; realizm, sosyalist gerçekçilik biçiminde kullanılırken gerçeküstücülük, varoluşçuluk gibi akımların da Marksist gerçekçilik göz önünde bulundurularak yirminci yüzyılda dünya savaşlarının ülkelerde yarattığı ekonomik-siyasal-kültürel değişimlerle açıklandığı söylenebilir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın etkisiyle Avrupa edebiyatında romandaki biçim ve içerikteki sosyal/psikolojik imgeler, bu kuramların iz düşümü niteliğindedir.

“Gerçekçilik” kavramının İkinci Dünya Savaşı sürecinde şekillenmesine göz atmak için gerçekçiliğin hareket noktası olan Marksist gerçekçiliğin ne olduğuna kabaca bakmamız gerekir. Marx’a göre gerçekçilik; bizim irademizden ve zihnimizden bağımsız

---

¹⁶⁵ Oktay, *aynı eser*, s. 408.

¹⁶⁶ Oktay, *aynı eser*, s. 410-414.

dışsal biçimde varlıklarıyla ilgili gündelik gerçeklik, ikincisi ise iç içe geçmiş katmanlarla içsel bir karmaşa halinde ve süreç içinde farklılaşan bilimsel gerçekliktir.¹⁶⁷ Yani, “İnsan hayatını belirleyen düşünce, kavram, ideal v.b değildir; bunlar maddi hayat içinde insan doğası tarafından üretilen imgelerdir. Ve ‘insan doğası’ mutlak bir veri olamaz; düşüncede yansıyan gerçeklik, belli üretim ilişkileri çerçevesinde kendi varlığını yeniden üreten bir toplumsal sistemdir; temel soyut bir insan değil, toplumsal üretim, yani sınıf ilişkilerinden oluşan tarihi süreçtir.”¹⁶⁸

Lucaks ise 20.yy’da I.Dünya Savaşından itibaren Marksist edebiyat kuramından “gerçekçilik”, “estetik” gibi konulardan yola çıkarak bu kuramı geliştirerek yerleştirmeye çalışmıştır. Lucaks, gerçekçiliği bütün olarak somut bir şekilde ele alır. Çünkü somutluğu toplumun bir bütün olarak gelişmesinin, yapısının ve ereğinin bilincini kapsadığını savunur¹⁶⁹ ve eleştirel gerçekçilikle toplumcu gerçekçilik konusunda farkları belirterek olması gereken “toplumcu roman” kuramının da çizgilerini belirler. Lucaks’ın bu konudaki görüşleri şöyle aktarılabilir:

“Toplumcu gerçekçiliğin perspektifi toplumculuğu kurma mücadelesidir. Toplumcu gerçekçilik, eleştirel gerçeklikten yalnız somut bir toplumcu perspektife dayanmasıyla değil aynı zamanda bu perspektifi toplumculuğu kurma yolunda çalışan güçleri içeriden betimlemesiyle ayrılır. Toplumcu gerçekçilikte toplumcu düzen, toplumculuğa yakınlık duyan birtakım eleştirel gerçekçi yazarların yaptığı gibi kapitalist düzenin bir karşıtı ya da bu düzenin çelişkilerine karşı bir sığınak değil, bağımsız bir varlık olarak görür...Bir yazar “dış” yöntemle bireyin kişisel çelişkilerine dayanan bir tipoloji elde eder ve bunlara toplumsal anlam vermeye çalışır. “İç” yöntem ise toplumsal çelişkiler ortasında bir Arkhimedes noktası bulmaya çalışır ve tipolojisini bu çelişkilerin çözümlemesi üstüne kurar.”¹⁷⁰

Sovyetler Birliğinde edebiyat kuramı olan “toplumcu gerçekçilik” bakış açısının özellikle II. Dünya Savaşı sürecinden sonra tekrar tartışılan eleştiriye uğrayan “olumlu tip”, “devrimci romantizm” öğretisine Lucaks, tipik olandan yoksun, şematik bir edebiyata yol açtığı düşüncesiyle ve gerçekliğin zenginliğini, güzelliğini verebilmekten yoksun doğalcı edebiyatın yavanlığından kurtulmak için başvurulan bir çare olduğundan dolayı karşı çıkar.¹⁷¹

¹⁶⁷ Metin Cengiz, *Lukacs’ın Gerçekçiliği*, Edebiyat ve Eleştiri, Sayı: 64, Ankara Kasım-Aralık 2002, s. 113.

¹⁶⁸ Metin Cengiz, *aynı eser*, s. 116.

¹⁶⁹ Georg Lukacs, *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı*, Çev., Cevat Çapan, İstanbul 1975, s. 111.

¹⁷⁰ Lucaks, *aynı eser*, s. 108-109.

¹⁷¹ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul 1988, s. 55-56.

Çalışmamızın bir bölümünde söz ettiğimiz “gerçekçilik” kuramına Lucaks, I. ve II. Dünya Savaşlarının etkisiyle yaşanan bunalım çağında geniş bir çerçeve çizerek “toplumcu gerçekçi” edebiyatın tarihi ve toplumu oldukları gibi görmenin gerçekçiliğinin estetik olarak ele alınmasının ön koşulu sayar. Çünkü Lucaks’a göre gerçekçilik, durağan değil tam tersi değişim halindedir ve bu değişimi görmeyen göze basit bir doğrultu gösterir. Bir yandan yepyeni içerikleri durmadan ortaya çıkarırken eski içeriklerin kaybolmasına yol açar. Araştıran özne, kendini gerçekliğin değişimine kaptırarak önemi daha önce anlaşılmamış eğilimleri bulup çıkarabilir.¹⁷²

Pospelov ise “Edebiyat Bilimi” adlı eserinde toplumcu gerçekçi edebiyatın “somut tarihsel gelişimi içinde insanın toplumsal yabancılaşmadan ve baskıdan, nesnel olarak gerçekleşmiş ve öznel olarak güvenceye alınmış bir kurtuluşu yaşama geçmektedir” diye tanımlarken bir yandan insanları ezen ve engelleyen her şeyin yadsmasını, öbür yandan kahramanların toplumla birey arasındaki ilişkinin uyumunu; bununla birlikte toplumsal-tarihsel olgular arasında niteliksel olarak yeni ilişkilerin gerekliliğini gündeme getirerek olumlu kahramanı ortaya koymakta olduğunu¹⁷³ belirterek Lucaks’ın düşüncelerinin bir bölümüne yaklaşır.

Türk Edebiyatında “toplumcu gerçekçilik” kavramının tartışıldığı 1940 kuşağına tekrar dönersek Attila İlhan, toplumcu gerçekçiliği Sovyetler Birliği’nin resmi tezi olarak karşı çıktığı sosyalist gerçekçilikten ayırır. “Sosyal Realizm” adıyla sanat anlayışını belirleyerek kendi sanat anlayışında tanım yapar:

“Toplumcu gerçekçilik, ülkemizin ve ulusumuzun bütün sorunlarını, toplumsal ve tarihsel bir görüş açısından biçimsel olarak görüp en uygun ve en yeni estetik biçimler içerisinde yansıtmaya çalışan bir sanat yöntemidir. Toplumsal gerçekçilik geçmiş çağlarımızın en başarılı eserlerini koşulları içerisinde değerlendirmeyi ve bu eserlerden gereğince faydalanmayı; gerek halk edebiyatımızın, gerekse divan edebiyatımızın geleneği iyice inceleyip anlamayı benimsediği; ulusal koşularımıza en uygun sanat bileşimini vermeyi düşündüğü için Milli; sanatın toplumsal bir amacı olduğuna ve amacın Mustafa Kemal’in tanımladığı anlamda ‘memleketin ve milletin gerçek saadet ve imarına çalışmak’ olduğuna inandığı için Milliyetçi; Alaturka ve Osmanlı geleneğinin terk edilerek, ulusal koşullar içerisinde batılı sanata ait estetik kavramların geliştirilmesine çalıştığı ve Türk sanatının batı estetiği içinde bir değer olabilmesini amaç edindiği için Batılı; Memleketin ve milletin gerçek saadet ve imarına çalışman ancak toplumsal bir platform ve programla girişilecek toplumsal eylemlerle gerçekleştirilebileceğine ve bunda ulusun büyük çoğunluğunu

¹⁷² Georg Lucaks, *aymı eser*, s.112.

¹⁷³ Gennadiy Pospelov, *Edebiyat Bilimi*, Çev., Yılmaz Onay, İstanbul 2005, s. 495-498.

meydana getiren işçiler, köylüler, yoksul şehirliler ve aydınlara büyük işler düşeceğine ve bu yolda sanatın yol gösterici bir görevi olduğuna inandığı için toplumsal; toplumsal gerçekler ne kadar ne kadar acı ve ne kadar yıkıcı olursa olsun, ulusumuzun ve ülkemizin mutlu geleceğine inandığı için iyimser ve aydınlık bir sanat tutumudur.”¹⁷⁴

Selahattin Hilav, “toplumcu edebiyat” kavramının net bir kavram olmadığını eski çağlarda da bir “toplumcu edebiyat”tan söz edilebileceğini üretim biçimiyle belirlenen edebiyatın her döneminin farklı olduğunu belirterek edebiyat olgusunun tanımlanamadığını¹⁷⁵ söyler. Bu açıdan bakarak edebiyatın toplumculuğuyla diğer bilimler açısından incelemesini yapar:

“Edebiyat, toplumsal bir olay olarak toplumsal ve ekonomik koşullarla belirlenir. Bu edebiyatın sosyolojik yanıdır. Ama edebiyatın bu koşullara bağımlılığı görece (nisbi) bir bağımlılıktır; mekanik ve kesin bir bağımlılık değildir. Bir başka deyişle edebiyat, tarih ve toplum tarafından belirlendiği ölçüde ve belki ondan da daha fazla kendi iç varlığıyla, özgüllüğüyle, kendisini ayrı bir iş, bir etkinlik ve bir praksis olarak ortaya koyan yanıyla belirlenir ve var olur. Bu da edebiyatın estetik yanıdır. Aradaki ilişkiyi görmek ama ikisini birbirine indirgememek ya da karıştırmamak gerekiyor.

Bir edebiyat akımı (toplumcu) olarak yani insanın iç ve dış dünyasını değişikliğe uğratarak egemenliğine almasını sağlayan bir eylem, bir praksis olarak bilgi, kaynak ve yarar (bir sınıfa yararlı olmak gibi) açısından değil, bu praksisin belirli bir türü, belirli bir formu olarak tanımlanmalıdır. Böylece genel insan praksisi içinde özel bir form olan edebiyatı ve bu form içinde belirli bir akımı tanımlayabilir.

O zaman karşımıza şu durum çıkıyor. “Toplumcu edebiyat”çı olduklarını söyleyenler aslında “gerçekçi” olduklarını söylemek istiyorlar. Gerçekçilik, edebiyatın iç belirlenmelerinden biridir ve çeşitli tarih ve toplum evreleri içinden geçerek belli bir gelişim gösterir. İç ve dış gerçeği (bireyi ve toplumu) derin ilişkileri ve tümlüğü içinde kavrar, biçimlendirir ve insanlaştırır. Bu etkinlik, bu praksis gerçekleştiği zaman özlenen savaştanlık, eylem ve yarar da zaten gerçekleşir.”¹⁷⁶

Hidayet Karakuş, toplumculuğu ve toplumcu sanatçıyı şöyle tanımlar:

“Diyalektik materyalizmin kurallarını özümseyerek yaşayan ve yazan her şair şöyle ya da böyle toplumcudur. Şiiri başka, kendisi başka olamaz. Bu toptan, bir yargı olarak algılanmamalı, daha çok en alt düzlemi yaratmak için konulmuş bir ilke sayılmalıdır. Yaşamı bütünüyle kucaklamaya hazır, insanın sınıfsal, toplumsal sorunlarına sırtını dönmemiş, insani olanı yakalamaya çalışmanın peşindeki sanatçı toplumcu sanatçıdır.

¹⁷⁴ Attila İlhan, *aynı eser*, s. 86-87.

¹⁷⁵ Selahattin Hilav, “Toplumcu Edebiyat Kavramı Üzerine”, *Edebiyat Yazıları*, İstanbul 1993, s. 187.

¹⁷⁶ Selahattin Hilav, *aynı eser*, s. 188-189.

Dünyada var olan ve gelişen her olay insanları şu ya da bu biçimde ilgilendiriyorsa toplumcu sanatçıyı herkesten çok ilgilendirmelidir.”¹⁷⁷

Yukarıdaki yorumlardan yola çıkarak denilebilir ki; 1940 kuşağı aydınlarının verdiği mücadele toplumların değişim dönemlerini edebiyat eserlerine, bilince yansımalarının göstergesidir. Yeni kurulan Cumhuriyetin “çağdaşlaşma” yolunda yaptığı reformlar, Kurutuluş Savaşına tanıklık eden o dönemin aydınlarına halkı tanımayı öğretmiştir. Bu nedenle ülkenin kendi içindeki gerçekliği, dünya savaşıyla birleşince toplumsal bilinç daha ön plana çıkmıştır. Bu konuda farklı bir sürü tartışmalar yapılmış, edebiyat alanında yazarlar, meselelere bütünden bakma gereğini duymuşlardır. Bu yüzden 1940 kuşağı, aydınının toplumun önünde gitme göreviyle dönemin sanatının yeni estetiğinin bulunmaya uğraşıldığı kuşağın adıdır.

---

¹⁷⁷ Hidayet Karakuş, “Garip Akımı/Toplumcu Gerçekçiliği Sürdürenler”, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu, 20-21-22 Kasım 1998*, s. 225.

III. BÖLÜM

3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞININ TÜRK HİKÂYE VE ROMANINA ETKİLERİ

II. Dünya Savaşının etkisi toplumun ve bireyin üzerinde psikolojik, ekonomik, siyasal, kültürel açıdan yansımaları edebiyat alanında farklı edebi akımları yeni edebi biçimlerle ele alırken halkın, aydınların, siyasal iktidarın savaşa bakış açılarını, yaşayışlarını bu dönemi anlatan roman ve hikâyeleri üzerinden okumak ve analiz etmek mümkündür.

Fethi Naci'nin, "*Cumhuriyet'in gerçek tarihi, biliyorsunuz, şimdilik ancak romanlarda okunabiliyor.*" sözünü Tefvik Çavdar da destekler ve "*Türkiye'nin Yüzyılına Romanın Tanıklığı*" adlı kitabına kendi deyişle "*Türkiye'nin son yüzyılına bir araştırması titizliğiyle eğilen yazarları romanlarında yansıttıkları bölümleri aynen ele alır.*"¹⁷⁸

Fethi Naci, edebiyat-tarih ilişkisinde sanatın toplumsal-tarihsel gerçekliği yansıtmasına önem verirken tarihin bir bilim olduğunu, insanların yaptığı tarihi insanlardan soyutlayarak anlattığını; ancak romanın bir edebiyat türü olduğunu, tarihi, tarihsel olarak değil, bu olayların insanlar üzerindeki etkilerini, somut insanın iç çatışmalarını, eğer bu iç çatışmalar olmazsa romanın edebiyatın dışına çıkacağını özellikle vurgular.¹⁷⁹

3.1 İkinci Dünya Savaşı ve Türk Hikâyesi

1940'lı yılların hikâye anlayışını; Ahmet Oktay; Popülist Paradigma ve Bir İkon Olarak Küçük Adam başlıklarıyla sunarken;¹⁸⁰ Tahir Alangu, "*Türkiye'nin ekonomik gerileyişini bilim adamları ve politikacılardan çok önceleri gerçekçi yazarlar tasvir ettiler.*" diyerek bu dönemi gerçekçilik içinde gelişmek, edebiyat dili ile halk dili arasındaki ayrılığı kaldırmaktır olarak yorumlar.¹⁸¹

Feridun Andaç, 1940-1950'li yılları aydınların toplumu tanıma, anlatma döneminin başlangıcı olarak kabul ederek yaşananlara tanıklık ettiği, değişimi, açmazları, sorunları

¹⁷⁸ Tefvik Çavdar, *Türkiye'nin Yüzyılına Romanın Tanıklığı*, s.10.

¹⁷⁹ Fethi Naci, *Türk Romanında Ölçüt Sorunu "Eleştiri Günlüğü"* (1980-1986), İstanbul 2002, s. 56.

¹⁸⁰ Ahmet Oktay, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı (1923-1950)*, Ankara 1993, s. 119.

¹⁸¹ Tahir Alangu, *aynı eser*, s. 9.

dile getirmede göstermede etkin olduğu için öykünün işlevsel bir tür olduğu düşüncesini öne sürer.¹⁸²

Çalışmamızın bir bölümünde roman ve hikâyelerde işlenen savaşın etkisinin tarihsel arka planı dönem içinde ele alındı. Savaş sonrasında yazılan eserlerde bu bakış açısını görmek mümkündür. Savaşın yarattığı olumsuz şartlarla ilgili anı, tiyatro, şiir, hikâye, roman türünde birçok eser yazılmıştır. Ama biz konumuz gereği hikâye ve roman üzerinde durarak savaşın her alandaki etkilerini göreceğiz.

Savaşın ekonomik alanda halkta yarattığı fakirlik 1939 yılında Sait Faik'in yazdığı “**Sarnıç**” adlı hikâye kitabında ve kitaba adını veren öykünün bir bölümünde yer alır. Anlatıcı; liseli yıllarını, geçmişe baktığı zamanlardaki hayatını zengin, avare gezen bir adamın gözünden verir. “Sarnıç” öyküsünde *harp zamanında, üstüne belirli belirsiz tereyağı sürülmüş ekmek yemektedir*. Ama halkın içinde olmaktan mutludur ve hala içi yaşama sevinciyle doludur fakat karısı bir gün annesini ve babasını görmeye gider, bir daha dönmez, çünkü sefalet çekmektedir. Bu yüzden anlatıcıya hayat, egoist olarak gözükmeye başlar.¹⁸³

1940 yılında “Varlık” Dergisinde yayımlanan “**Çelme**” adlı hikâyesinde de savaş koşullarının korkunçluğunu, insanların savaştan korkusunu anlatır. Sait Faik, hikâyenin sonlarına doğru “Topal bir askerin bir çelmede yere doğru yıkıldığını, değirmen ahalisinin zeytinyağlı dolmaların ve kocaman ekmeklerin, kaşar peynirlerinin üzerine atıldıklarını, bayılanların ve ölenlerin, az da olsa doyanların olduğunu” söyleyerek hikâyeyi bitirir.¹⁸⁴

1954 yılında “Alemdağ'da Var Bir Yılan” adlı kitabındaki “**Rıza Milyon-Er**” 1937 yılında Anadolu'dan İstanbul'a gelen Rıza Efendi'nin savaşın patlamasıyla memlekette ürettiği soğan, mısır, patates, arpa gibi ürünlerin on kuruş üstüne koyarak zengin olma hayallerini bunun yanında içindeki sesle savaşın getireceği düzensizlikle düzeninin değişeceğini, oğlunun askere alınacağını çatışmasını yaşar. Sait Faik, savaşın yarattığı kıtlıktan faydalanarak zengin olmaya çalışan kurnaz insanların psikolojisini anlatır.

---

¹⁸² Feridun Andaç, *aynı eser*, s. 188.

¹⁸³ *Öyle Bir Hikâye: Hayattayken Yayımlanmış Hikâye Kitapları, Sait Faik Abasıyanık, Haz., Sevgül Sönmez, İstanbul 2006, s. 109.*

¹⁸⁴ Sait Faik, *aynı eser*, s. 196-201.

“Şimdi de milyonu bir doğrultabilseydi milyonu(...) Bir harp çıksa iş tamamı. O zaman gösterecekti onu sarakaya alanlara. Kilo başına on kuruş bile çoktu. Sekiz kuruşla iş tamamı. Milyonerdi. Bir ses: Oğlunu askere alırlar. Bir başkası: Şimdiki zamanda bir bomba ne milyon bırakır, ne er, ne de yaylada köşk Rıza Efendi!(...) Kafasındaki harp ihtimali ile beraber şuna buna yaptığı zamlarla çifte milyoner oldu. Harp çıksın mı çıkmasın mı?... Çıkarsa milyoner olacaktı ama ya erkek evlat? Tıpkı kendisine benzeyen karayağız erkek evlat elden gitmiş(...) Milyon damada kaldıktan sonra paranın kıymeti yoktu. Hiçbir şeyin kıymeti yoktu.(...) İş miydi sanki alıp satmak, iş miydi sanki malı bekletmek(...) Rıza Efendi ışıkları ağır ağır söndürülmüş kıraathaneden odasına çıktığı zaman paranın para olduğunu yeniden bulmuştu. Patates on kuruş fırlasın da isterse harp çıksındı...Çıkarsa çıksın. Para ile harbe de karşı dururdu. Biraz altın almalı sarraflardan. Parayı mala çevirmeli. Hemen memlekete dönmeli.”¹⁸⁵

Sait Faik’in “**Tüneldeki Çocuk**” adlı kitabındaki hikâyelerinde de zaman II. Dünya Savaşı yıllarıdır. Sait Faik, savaş ekonomisinin yarattığı şartlarda emeğiyle geçinen insanların hikâyelerini çoğu zaman karşılaştırma yapar. “**Ketenhelvacı**” öyküsü bunlardan biridir. Sene, 1942’dir. “*Bugün İstanbul’da herkes ihtikârla meşgul, harp bütün dünyada. Yine İstanbul sokaklarında bir ketenhelvacı*” diyerek onların yaşamlarını, zenginlerin yaşamlarını, memur kesiminin ekonomiye bakış açılarını; ayrıca kendi bakış açısından günlük ekonomi manzaralarını örneklerle anlatarak vurgunculuğu eleştirir:

“1942 senesinde 12,5’ luk Kundura yaldızı kutusunu 125 kuruşa satan “Kevork Efendi’nin yanbaşında bir ketenhelvacının yaşaması ne garip şey! O İstanbul’daki senelerce, kocaman dükkan sahipleri; birçoğu memur insan kalabalığına bir tek muhabbet nişanesi taşımadan zengin olmuşlardır. Fakat doymamışlardır. Bir lamba şişesinden yüzde yüz kar, bir makaradan 50.000 lira yapmak usulünü öğrenmişlerdir.”

Bunların arasında masallarda kalan ketenhelvacının hayatını, onun hayatını düşünerek hikâyeyi şöyle bitirir:

“1942 senesi Eylül ayında gazeteler, ihtikar havadisleriyle intişar eder dururken İstanbul sokaklarında, arkaları yenmiş lastik ayakkabılarıyla bir ketenhelvacının mevcudiyetini düşünmek; insanı masalların memleketine sürüklüyor. Masalların kötü, aldatıcı, yalancı, hain memleketine. Kahrolsun masallar!”¹⁸⁶

“**Önündeki Kış**” adlı hikâye ise savaş dönemindeki halktan, işsiz bir insanın gün içindeki durumunu, her şeye rağmen savaşın bitmesine karşı inancını, yaşama sevincini iç konuşma tekniğini kullanarak verir:

¹⁸⁵ Sait Faik, *aynı eser*, s. 849-854.

¹⁸⁶ Sait Faik, *Mahalle Kahvesi-Tüneldeki Çocuk*, İstanbul 1965, s. 161-166.

“Tararat tam tam-tararat tam tam tam dedi, sonra, “Peki...Ya ekmek vesikam yanımda olsaydı da param olmasaydı? Yahut da param olsaydı da ekmek karnem yanımda olmasaydı?” Aynı şey değildi. Birincisini ele alırsa mesele hakkaten mühimdir. Hatta korkunçtur. Bunun üzerine ikinci ihtimale omuz silkti. Düşünmeye bile değmez, dedi(...) Evinde bir damla erzak yoktu. İyi biliyordu ki, koca şehrin zenginleri, sandık sandık şekerleriyle, bulgurları, pirinçleri, odun kömürleriyle bu büyük taş evlerine kapanmışlardı.(...) İçindeki saadet hissi artmıştı. Biraz sonra bir işkembeci de çorba içecek. Kocama ekmek parçalarını çorbaya doğrayacak. Oh! İçi ısınacak(...) Radyosundan güzel bir ses: “Sulh, anlaşma çok yakın gözüküyor. Bütün taraflar hemen hemen bir karara varmışlardır. İnsanoğlunun hür günleri, mesut günleri kapımızı çalıyor.”¹⁸⁷

Sabahattin Ali, olay öykücüsü olarak bilinen yazarlarımızdandır. Yazdığı hikâye ve romanlarda toplumsal şartların bireyler üzerine etkisini neden-sonuç ilişkisinde ele alır. 1945 yılında yazdığı “**Sırça Köşk**” adlı kitabında aynı adı taşıyan hikâyede üç arkadaşın sırça köşk yaparak hayatları boyunca bolluk içinde yaşamak hayalleriyle şehre gelmeleri ve halka bakış açılarındaki farklılığı yansıtmıştır. Yazar, üç arkadaşın geldiği şehri şöyle anlatır:

“İndikleri şehir, o memleketin başşehri imiş. Bu memlekette bütün millet çalışır, herkes elinden geleni yapar, kendi başına buyruk, beyler gibi yaşarmış(...) Gündelik işlerini gördürmek, nizalarını yatıştırmak için aralarından seçtikleri adamlar hemşerilerine hizmet etmekten başka şey düşünmez, zorbalığı akıllarından bile geçirmezlermiş.”¹⁸⁸

Ancak, arkadaşlardan elebaşlarının şehirde sırça köşk olmasının gerekliliğini halka anlatmasıyla ve halkın bu fikre destek vermesiyle sırça köşk yapılır. Önemli olan sırça köşkü büyütme olduğunun önemi halka söylenir ve kat üstüne kat çıkartılarak sırça köşk, büyür. Sırça Köşkte oturanlarla onlara hizmet edenleri beslemek halkın belini büker. Söylentiler artmaya başlayınca Sırça Köşkün sahipleri beyni, dili, gözleri olmayan koyun kellelerini halka dağıtmışlar. Bunun karşılığında halktan biri koyunun boynuzlarından tutarak sırça köşke atar, sırça köşk tuzla buz olur, yıkılır; halk sırça köşkün enkazını çabuk temizleyerek eski hayatına geri döner.¹⁸⁹

Sabahattin Ali, hikâyesinde savaş ekonomisinin yarattığı birtakım aksaklıklardan faydalanarak savaş sonrası zengin olmak isteyen, bu zenginliğe ulaşmak için halkı sövmeye çalışan insanları eleştirir. Etrafındaki haksızlıkları görerek belirli bir fikri savunan yazar, emeğe inandığı için “Sırça Köşk”lerinde oturan insanların yaptıklarının

¹⁸⁷ Sait Faik, *aynı eser*, s. 167-171.

¹⁸⁸ Sabahattin Ali, *Bütün Öyküleri II*, İstanbul 1997, s. 270.

¹⁸⁹ Sabahattin Ali, *aynı eser*, s. 270-275.

halk tarafından bir gün sorgulanarak, gerçeği yaşayarak farkına varılacağı inancını hiç kaybetmeden hikâyeyi olumlu bir şekilde bitirir.

Sabahattin Ali, “Sırça Köşk”ü simge biçiminde kullandığı bu hikâyesinde diğer hikâye ve romanlarında olduğu gibi insanların çevresel koşulların etkisiyle yaşadıklarını sınıfsal karşıtlıkları somut bir şekilde vererek iyi olanın bulunmasının zorunluluğunu, geleceğe umutlu bakarak gerçekleştirir.

Sabahattin Ali, “**Böbrek**” hikâyesinde böbreklerinden hasta olan Avni Akbulut’un tedavi olmak için İstanbul’a gelmesiyle tanıştığı bir adamın cebindeki parayla hastalığının tedavisinin mümkün olmadığını, onu doktor arkadaşına yönlendirmesiyle adamın doktora “Almanya’dan gelen ilaçlarla derdine derman olmasını rica ettiği”¹⁹⁰ hemşehrisi olan adamın karaborsadan röntgen filmi bularak doktorla işbirliğini;

“Borlu hemşehrisi Avni’nin: “Siz artık zahmet edemeyin, ben kendim gider gelirim” yollu tekliflerini asla kabul etmiyor, onunla birlikte karaborsada röntgen filmi arıyor, bulunca pazarlığını kendisi ediveriyor, Avni’nin bünyesini iyice anlamak için her birine birkaç defa gittikleri bakteriyologlar, dahiliyeciler, mide mütehassısları, asabiyeciler, kalpçiler, gözcüler, kulakçılarla o konuşuyor, çeşit çeşit yapılan kan ve idrar tahlilleri için çeşit çeşit laboratuarlara girip çıkıyor, raporları okuyup tecrübelerine dayanarak izah ediyor, nihayet doktor İrfan’ın reçetelerinde yazılı olup piyasadan kalkmış bulunan şifalı Alman ilaçlarının el altından satıldığı yerleri o meydana çıkarıyor ve biraz pahalı da olsa elde edilmesini sağlıyordu.”

halktan olan bu insanın kandırılışını, sorununa çözüm bulamayınca devlet hastanesine gittiğini ancak orada da yaşadığı olumsuz koşulların hikayesini, döneminin ekonomik şartlarını eleştirerek anlatır:

“Avni Akbulut yatağında kendine gelip ölmediğini, yalnız böbreğinin çıkarıldığını, artık bir tek, o da ameliyatlı böbrekle kaldığını öğrenince pek şaşırmadı, başını öte tarafa çevirip gözlerini kapadı.(...) “Yok doktor” dedi, “beni bu halimle sokağa atamazsın. Gayrı sattırıp parasını getirecek bağ, bahçe kalmadı ama yine de beni bu halimde sokağa atamazsın. Ya bu yara kapanır, dermanım yerine gelir, yürüye yürüye trene giderim ya da bu karyolada ölürüm.(...) Profesör Osman, o zorla gülen yüzüyle odaya girdi.(...) Çekilen röntgen filmlerini asistanıyla birlikte bir daha gözden geçirdi, sonra Avni Akbulut’a dönerek:

---

¹⁹⁰ Sabahattin Ali, *aynı eser*, s. 171.

“Hastalığın bu safhası talebe için çok enteresandır, sizi yarın fakülte hastanesine kaldıracamız!” dedi.¹⁹¹

Oktay Akbal, 1944 yılında yazdığı “**Önce Ekmekler Bozuldu**” hikâyesinde savaş ve ekmeği birbiriyle bağlantılı olarak durum hikâyesi biçiminde verir. Savaşta ölen insanların sebebini bilmeden öldüklerini ve bu psikolojinin devlet kademesinden, gazetelere, insanların davranışlarına kadar yansımalarını gözlem yoluyla anlatır:

“Önce ekmeler bozuldu, sonra her şey... Çünkü yeryüzünde savaş vardı. İnsanlar sebebini bilmeden, düşünmeden ölüyor, öldürüyorlardı. Savaş kelimesi dünyanın her yerinde en çok kullanılan söz olmuştu. Radyolarda marşlar, nutuklar şaşkın insan sürülerinin üzerine savruluyor, gazeteler korkuyla okunuyordu.”

Anlatıcı, lise yıllarındaki, geçmişindeki mutluluğu, savaşın hükmettiği dönemdeki dünyayla karşılaştırarak savaş-barış sözcüklerini geçmişteki mutlu olan ve o gün mutsuz olan toplumu anılarından yola çıkarak sunar:

“Savaştan önce bir insan işine gitmek için tramvay caddesine çıktığı zaman ilk olarak gökyüzüne bakar, mavi olduğunu görünce sebepsiz bir sevinç duyar, vakti varsa ağaçlar altında yürümeyi düşünür, adımları kaldırımlarda hayaller kurardı...Şimdi ise insanlar göğün mavi ya da siyah olmasına aldırış bile etmiyorlardı. Hepsi eski hayallerini kaybetmişlerdi. Savaş zaten ilk önce hayalleri yok etti(...) Evde annem sofrayı hazırlamıştır, bol ekmeğin dilimleri çeşitli yemekler vardır. Annem bana fasulyenin kilosundan, pirincin fiyatından, esnafın tersliğinden hiç bahsetmezdi. Hele barış dersleri...Onlar şimdikinden farklı mıdır? (...) O günlerde ne güzel şeyler düşünürdük! Kötü şeyler aklımıza gelmezdi(...) Dünya hala masmavi, hayat toz pembe idi(...) Ne olduysa o sonbaharda oldu. Birden “savaş başladı” dediler. Her yerde her yerde hep savaş vardı(...) Savaş gazeteleri de ne korkunç oluyor. Kalın siyah harflerle büyük başlıklar diziliyordu. Aşk romanları yavaş yavaş azaldı. Önce ekmekler bozulmuş, ardından her şey de bozulmuştu. Dünyanın tadı kaçmıştı.”

Savaşın önceden insanı yadırgatan bir şey olduğu halde sonradan toplumun bu haberler karşısında normalleşerek yabancılaştırdığı üzerinde durur:

“Bizim iyi insanlarımız; şehrimizin güler yüzlü insanları... Onlar şehirden sanki ayrılmış, yerlerine abus çehreli, aksi insanlar gelmişlerdi(...) Önceleri savaş insanlara bir yabancı gibi geldi, yadırgandı. Ama o kendini bize öyle bir alıştırdı ki hepimiz şaşıktık. O daima yanibaşımızda, aklımızda, hayalimizdeydi. Gözümüzün önündeydi. Barış insanları savaşa güç alıştılar, ama alıştılar. Biz barışta kaldık, yani vücutlarımız barışta kaldı, fakat ruhlarımız şehit düştü. Savaş haberlerine yüzbinlerce insanın bombalar altında yok oluvmesine, bir günde kurşuna dizilen

¹⁹¹ Sabahattin Ali, *aynı eser*, s. 165-182.

rehinelere alışıldı. Kahkahalarla radyoda okunan ölü listeleri birbirine karışmaya başladı.”

Yazar, savaşın insan ruhunda yarattığı korkunç tahribatı ekmeğin bozulmasına bağlayarak her türlü olumsuzluğa rağmen barış kültüründe yetişen birey olarak savaşın olmadığı bir dünyada yaşanabileceğine; bunun için dünyanın değişeceğine, barışın her yana yayılabileceğine olan inancını hikâyenin sonunda vurgular:

“Barış günlerinin insanları artık yok. Ah, o ekmeğin bozulması, insanların mayası muhakkak ki ekmektir. Şu dünya bir kere değişecek.(...) Bizler, yarı barış yarı savaş insanları umutlarımızı kaybetmedik. Dünyanın iyi bir dünya olabileceğini, insanın mavi gökyüzünü, denizi, ağaçları seyretmekle mutluluğunu yaşadığı anlara kavuşacağına inanıyoruz. Her şey ekmekle başladı, ekmekle bitecek.”¹⁹²

Orhan Kemal, “**Dünyada Harp Vardı**” isimli hikâyesinde hapisane koşullarını dünyadaki savaş ile ilişkilendirir.

Eserlerinde halktan insanların yaşamlarını, sıkıntılarını, psikolojilerini vererek yarattığı kişileri şivelerine göre konuşturan Orhan Kemal, Tahir Alangu’ya göre Maksim Gorki gibi kendi yaşayışını anlatan öykülere yöneldi. Bu yüzden Orhan Kemal’in kişileri pislik içinde çürümüş bir çevrede bir tek ezici düşüncenin baskısı altında dolaşırlar:“**ekmek bulamamak**” Hemen her hikâyesinde açlıktan korkan ezilmiş insanlar vardır. Bu yüzden hikâyelerinde gecekondulu mahalleleri, hapisaneler, viraneler vardır.¹⁹³

“Dünyada Harp Vardı” hikâyesinde hapisanede kalan “Anlatıcı, Necati, Kosti, Bob Niyazi” nin birlikte yaşadıkları hapisane hayatını hikâyenin bütününde savaşın yarattığı sonucu ekonomik, psikolojik olarak tasvir eder ve ardından “Dünyada Harp Vardı” kelimesini sık sık tekrarlayan anlatıcı, “Dünyada harp, cezaevinde ölümü hatırlatarak dolaşan açlığın çıplak ayakları”¹⁹⁴ gibi benzetmelere başvurur.

Yazar, savaşın dünya üzerindeki acımasızlığını ve Türkiye’deki insanların karamsarlığını anlatıcının bakış açısından verir:

“Düşman uçaklarının bütün bir serin renkler cümbüşünü ateşe, kana, insan çığlıklarına her an boğabileceği günlerdi o günler. Türkiye’de “Pasif Korunma” karartma vardı geceleri. Milyonlarca değilse bile binlerce insanın elleri şakaklarında kara kara düşündükleri günler.”

Savaşın yarattığı ekonomik buhran mahkûmlar üzerinde şöyle seyredir:

¹⁹² Oktay Akbal, *Önce Ekmekler Bozuldu*, İstanbul 1970, s. 9-14.

¹⁹³ Tahir Alangu, *aynı eser*, s. 379.

¹⁹⁴ Orhan Kemal, *Dünyada Harp Vardı*, İstanbul 1963, s. 68.

“Dünyada harp vardı!

“Cezaevinde de alışveriş kavgayı ve ölümü arttırmıştı. Ölenler alışveriş edenler değil, adamları. Çünkü alışveriş edenlerin paket paket sigaraları, ekmekleri, esrar, afyon, eroinleri vardı; sigara, ekmek, esrari afyon, eroin karşılığında pusu kurup cana kıyacaklar da pek çoktu cezaevinde.”

“Dünyada harp, tutuklar evinde açlık, savrulan kamalar, yarım somun, bir esrarlı sigara için cana kıyıyormuş.”¹⁹⁵

II. Dünya savaşının baş sorumlularını Azrail’e benzeten anlatıcı, dünyadaki halkların kandırıldıklarını söyleyerek savaştan zengin olanları, savaşa alkış tutan insanları, gazeteleri eleştirir:

“Dünyada harp vardı.

Azrail sıra sıra dizi dizi harp makineleri kılığına girmiş, Avrupa’nın altını üstüne getiriyor, insanlar kitleler halinde fırınlarda yakılıp, külleri bütün dünyaya savruluyordu.

Dünyada harp, dünyada açlık, dünyada açlık pahasına tokluk vardı. Açlar pahasına toklardan pek çoğu kocaman göbekleriyle kürsülere sıçıyor, dizi dizi harp makineleri kılığına girmiş azrail adına milyonlara yalan söylüyor, milyonları milyonların zararına kandırıyorlardı.

Dünyada harp vardı!

Dünyadaki harbe alkış tutan radyolar, rotatifler, baskı makineleri yalan söylüyordu.”¹⁹⁶

Türkiye savaşa girmemişti ama İstanbul’da karaborsa almış başını gidiyordu. Savaş vurguncuları çoğalmıştı. Bunlardan biri Selahattin Bey’di. Yazar, Selahattin Bey’i şöyle tasvir eder:

“Yalana yalanlara inananlardan biriydi SelahattinBey. Pırıl pırıl çizmeleri Adolf Hitler bıyığı, şişe şişe içkilerin korkunç bir küfür makinesi halşne getirdiği küçücük bir adamdı Selahattin Bey. Orman memuru. Dünyada harp, Türkiye’de şahlanmış karaborsa! Devletin maaşı da ne? Karaborsa Selahattin Bey’e binler veriyordu, viski veriyordu, havyar veriyordu, pırıl pırıl çizmeler, kat kat İngiliz kupon kumaşından elbise, bitmez tükenmez çalım veriyordu.”¹⁹⁷

Selahattin Bey’in nasıl zengin olduğunu ise şöyle anlatır:

“Selahattin Bey, göz yumuyor kaçakçılara. Milyonlar vuruyordu kaçakçılar aylı, aysız, çisentili gecelerde. Arabalar dolusu keresteler. Binler, yüzbinler kaçıyordu, kaçırılıyordu. İş bilenin, kılıç kuşananındı(...) İstanbul’da harp yoktu, karaborsa vardı. Yalan söyleyen rotatifler vardı. İstanbul’da baskı makineleri vardı. Rotataiflere, baskı makinelerine yalan söyletenler, bütün bunları alkışlayan

¹⁹⁵ Orhan Kemal, *aynı eser*, s. 69-70.

¹⁹⁶ Orhan Kemal, *aynı eser*, s. 75.

¹⁹⁷ Orhan Kemal, *aynı eser*, s. 76.

aldatılmış kalabalıklar vardı. Adolf Hitler bıyıklı Selahattin Bey de kapılanlardandı bu yalanlara!”¹⁹⁸

Attila İlhan, Orhan Kemal’in hikâyelerini temalarıyla değerlendirir:

“Orhan Kemal, bir gözlem keskinliği içindedir. İşin dikkate değer yanı, gözlemlerinin hemen daima toplumsal, ya da insani bir dram üzerinde çeşitli kişilerin konuşmalarına inhisar etmesidir. Keskin diyalogları Türk toplumsal bünyesinin birinci derecede önemli sorunlarını işlemiştir.”¹⁹⁹

Bu hikâye ile ilgili Orhan Kemal şunları söyler:

“Bu kitabımda topladığım hikâyelerde yeni bir kuruluş var. Kişileri alırken, onların iç dünyalarına uzaktan bakmadım. Çözümlemeye çalıştım. Böylece, değişik bir anlatım çıktı ortaya...”²⁰⁰

Yukarıdaki hikâyeler, savaşın ekonomik yönünün kentte yaşayan insanların günlük yaşamına etkisi kesitlerle anlatırken dönemin romanlarında köyde tarımla geçinen halkın savaş ekonomisinin etkisiyle yaşadıkları zorluklar “gerçekçilik” etrafında toprak ağası-ezilen köylü karakterleri üzerinde durularak kişilerin durumları aydın-yobaz kavramlarıyla ele alınır.

3.2. İkinci Dünya Savaşı ve Türk Romanı

Reşat Enis Aygen’in 1944 yılında yazdığı “**Toprak Kokusu**” romanı bunlardan biridir. Romanda Çukurova’da Yarım Hacı Hasan Ağa’nın topraksız köylüleri yalan dolanla sömürmesini, kadın, erkek, genç kız ırgatların durumu anlatılmıştır. Reşat Enis, I. Dünya savaşından başlayan ilk toprak reformu tasarılarının görüşüldüğü 1943 yıllarına kadar gelen konu, ağa-ırgat, mütegalibe-öğretmen, hükümet-halk çatışmaları Çukurova’nın özellikleri göz önüne alınarak ilk eğilen yazar olur.²⁰¹

Şükran Kurdakul, bu romanı getirdiği kişiler, olaylar ve yansıttığı çevre yönüyle edebiyatımızda “köy romanı” diye adlandırılan romanların öncüsü olarak tanımlar.²⁰²

Attila İlhan ise “Toprak Kokusu”nu 1930-1940’lı yılların yoksul Türkiye’sini toplumsal ve insancıl olarak insanı sarsacak gerçeklikte anlatan bir roman olarak nitelendirir.²⁰³

¹⁹⁸ Orhan Kemal, *aynı eser*, s. 76.

¹⁹⁹ Attila İlhan, *aynı eser*, s. 130-131.

²⁰⁰ Orhan Kemal, *Diñnyada Harp Vardı*, , s. arka kapak notu.

²⁰¹ Rauf Mutluay, *50 Yılın Türk Edebiyatı* İstanbul 1973, s. 588.

²⁰² Şükran Kurdakul, *aynı eser*, s. 77.

Tevfik Çavdar, İkinci Dünya Savaş yıllarında Refik Saydam Hükümeti döneminde çıkan “Milli Koruma Kanunu”nun sanayi kesimine yükümlülük getirirse bile tarım alanında üretim tedbirleri önerdiğini, Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Döneminde serbest piyasa ekonomisine dönüldüğünde sermayedarların varlıklarını arttırdıklarını, toprak ağalarının çok zenginleştiğini, yoksulların daha fazla yoksullaştığını belirterek Reşat Enis’in romanlarında maddi sömürünün yanında manevi sömürüyü de yazdığını, onun yığınların öncüsü sayılabilecek bir yazar olduğunu vurgular.²⁰⁴

Reşat Enis’in “**Ağlama Duvarı**” adlı romanı da şehirdeki savaş öncesi ve savaş yıllarında İstanbul’daki insanları anlatır. “*Bu roman önünde sosyal ve moral sefaletimize ağlayacağımız bir duvardı*” sözüyle başlayan Reşat Enis, savaşın yarattığı ekonomik koşullarla karaborsa ve döviz kaçakçıları, savaş sanayiden zengin olan savaş tüccarlarından söz eder. Savaş ekonomisi sayesinde oluşmaya başlayan tüccar sınıfının I. Dünya Savaşında olduğu gibi halkı savaşa tahrik etmek için gazeteleri aracı kullandığını söyler.²⁰⁵

Tahir Alangu, bu roman için birçok çevreler, meseleler, kişiler bazen çok zayıf bağlantılarla çok süratli olaylar zincirleri halinde dağınık olarak anlatıldığını, kişilerin ise silik karakterlerle görünüp kaybolduğunu, Reşat Enis’in çürümüş çevrelerden ve insanlardan malzeme topladığını; ancak hangi çevreyi anlatırsa anlatsın, felaketler ve faciayı seçtiğini, kişilerini yaşama sevinci ve umuttan tecrit ederek hepsini bir arada karamsarlık çamuru halinde yoğurduğu eleştirisinde bulunur.²⁰⁶

Cumhuriyet Devrimlerinin hemen sonrasında Aydınlanma Dönemi olarak nitelendireceğimiz 1940-1950 döneminde Anadolu romanı kendi gerçekliğiyle aydın bakış açısıyla, tarihin içinde gündeme gelir. Kent yaşamı içinde tutunamayan küçük burjuva insanının kendisiyle, yalnızlığıyla çatışarak halkın içinde var olma isteği romanlarda işlenen önemli konular arasındadır. Bu yüzden, toplumcu gerçekçi anlayış bu dönemde savaş ve tek parti yıllarının etkisiyle romanda toplumsallaşma sürecini hızlandırmıştır.²⁰⁷

---

²⁰³ Attila İlhan, *aynı eser*, s. 139.

²⁰⁴ Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Yüzyılına Romanın Tanıklığı*, s. 59-61.

²⁰⁵ Alev Sınar Çılgın, *Türk Roman ve Hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı*, İstanbul 2003, s. 61.

²⁰⁶ Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman (1919-1930)*, Cilt I, s. 294-295.

²⁰⁷ Feridun Andaç, *aynı eser*, s. 186.

Oktay Akbal, “**Garipler Sokağı**” adlı romanında Fatih semtindeki arka sokağın insanların savaş dönemindeki hayatlarını anlatır. Yazar, değişen İstanbul’daki mutsuzluğundan dolayı eski İstanbul’a yeniden dönüş özlemini çeker. Garipler Sokağı ile bol apartmanlı daireler arasında çok fark vardır. O hayatı, varlıklı bir ailenin oğlu olan Salih’in bu semtteki insanların içinde bulunarak gözlemleriyle aktarır. Ayrıca, Garipler Sokağı’nın ortasından geçerek mahallesinin yarısını yıkacak olan büyük apartmanlar geçecek, bu sokak insanları dünyalarını terk etmek zorunda kalacaktır. Halkı şehir dışına itenler ise İstanbul’un buldozerleridir. Bu mahalle, köyden kente gelerek büyük şehrin içinde değişmeye başlayınca değişeceklerdir.²⁰⁸

Bu sokakta savaş ağırlığını hüznüyle birlikte hissettirir. İnsanların durumlarını yazar şöyle tasvir eder:

“Mahalle sakinlerinden birçoğu harp görmüş kimselerdi... Harp sözü mahallenin kadın erkek bütün sakinlerine hep aynı şeyi anlatıyordu. Yaşlı nesil, harp görmüş erkekler, silahları ellerinde bu topraklar için dövüşmüşler, gazi olmuşlardı. Kadınlar erkeklerini sabırla beklemiş, saman çöpünden ekmek yemiş, aç kalmışlardı. Gençler, çocuklar için harp sadece bir yenilikti, gülüp geçiyorlardı.”²⁰⁹

İkinci Dünya savaşı başlamıştı ve hem apartmanlar, Garipler Sokağı’nın sınırlarına dayanmışlardı, hem de savaştan dolayı mahalleli telaş içerisindeydi.

“Almanla İngiliz kapışmışlardı, Polonya çiğnenmiş, savaş kopmuştu. Gazetelerde perçemli, sağ eli havada bir adamın sinir bozan suratu görünüyordu. İşte bu perçemli, sağ eli havada bir adamın sinir bozan suratu görünüyordu. İşte bu perçemli, bıyıklı herif dünyanın rahatını huzurunu kaçırmıştı. Mahalleli Hitler’i perçeminden dolayı arabacı Tahir’e benzetmişlerdi. Bu ismi her duyduklarında Tahir hatırlanıyordu.”²¹⁰

Kahvede savaş üzerine mahallelinin konuşmaları geçer. Mahalledeki Hüsnü Efendi, sokağın okuyup yazma bilenlerindendir. İzinli olduğu günlerde kahvede erkeklere gazete okuyarak savaşı anlatır. Diğer kişiler de bu konuşmalara katılırlar:

“Tevfik, Hüsnü Efendi ile konuşmaya daldı. İki bir iki dakika içinde dünya harp sahnelerini bir bir gezdiler. Şark, Garp cephelerinde olup bitenleri, başlayan Rus taarruzunu, Peten’in son nutkunu bahis konusu ettiler. Hüsnü efendi İngiliz tarafını tutuyor, Tevfik, Almanların bu defa kazanacaklarını gelenleri denize dökceklerini iddia ediyordu. Zülfü, Çörçil, Hitler adlarını duya duya bu adamların

²⁰⁸ Şükran Kurdakul, *aynı eser*, s.157; Tahir Alangu, *aynı eser*, s. 628-629.

²⁰⁹ Oktay Akbal, *Garipler Sokağı*, İstanbul 1950, s. 69.

²¹⁰ Oktay Akbal, *aynı eser*, s. 69.

bir tarafta bir milletin başında bulduklarını ve birbirine dış bilediklerini biliyor; fakat aklı daha ötelere ermiyordu. Bu gece ise keyifsizdi. İçinden: “Heriflerin derdi yok, ulan size ne Hitler’den, Stalin’den, Çörçil’den” diye küfrü basıyordu.²¹¹

II. Dünya Savaşının siyasal olarak yarattığı buhran aydın kesiminin üzerinde çok etkili olmuştur. Savaş devam ederken Türkiye’deki edebiyat dergilerinde karşıt fikirli aydınlar kendilerince söylemler geliştiriyor, ideolojik kavramlar dünya savaşının gidişatına göre keskinleşiyordu.

Tarık Buğra’nın 1954 yılında basılan, olayları Roma’da geçen, “**Siyah Kehribar**” romanı İkinci Dünya Savaşı devam ederken milliyetçi Türk aydınının diktatör rejimler karşısındaki düşüncelerini söyleyememesinden kaynaklanan yalnızlığı, Fernando ile Sofia arasındaki aşk ekseninden yola çıkılarak anlatılır. Tarık Buğra, bu romanında İtalyan faşizmini de eleştirir:²¹²

“Yüzlerce yılın beslediği damla damla zenginleştirmek için didindiği yirminci asır insanları bu muydu? Elektrikli trenler, uçaklar, hoparlörler, telgraflar, vantilatörler, daha binbir çeşit buluş ve asıl feci kütüphaneler ne oluyordu? Bütün bunlar bir şahsın iblisçe köleleştirdiği ilkçağ insiyaklarına yeniliverecek oldukça sonra neye yarardı?”

“İlim alet, matbua alet, politika alet. İnsan için, insanın hürriyeti, insanın huzur ve saadeti için olmadıktan sonra fakülteler, enstitüler, rotatifler ve politik tandanslar niçin vardı?”

“Şu yirminci asrın ve Roma’nın varisi İtalya’yı bu İtalya’da olanları anlamak benim için imkânsız bir şeydi”²¹³

Mehmet Kaplan, “Siyah Kehribar” için Tarık Buğra, bu romanı yazarken bir doktora öğrencisi, bir ressam ve bir sosyologun bulunduğu insanları Roma’da küçük bir meyhaneye (Siyah Kehribar Barı) kapatıp şehirden adeta tecrit ederek “vak’ası Roma’da geçen bir romanda Roma’nın yokluğunu insan bir hayli yadırgıyor” eleştirisinde bulunur.²¹⁴

Tarık Buğra ise bununla ilgili olarak; “Bir sanatkârın bir düşünce adamının ulaşabileceği son başarı, bir fildişi kule kurabilmektir. Sanat ve düşünce tarihi fildişi kuleler tarihidir.” diyerek sanat sanat içindir görüşünü savunmasına rağmen ama sanatın

²¹¹ Oktay Akbal, *aynı eser*, s. 91-92.

²¹² Beşir Ayvazoğlu, *Tarık Buğra “Güneş Rengi Bir Yığın Yaprak”*, İstanbul 1995, s. 60-61.

²¹³ Tarık Buğra, *Siyah Kehribar*, İstanbul 1955, s. 113.

²¹⁴ Mehmet Kaplan, İstanbul Dergisi’nden aktaran: Beşir Ayvazoğlu, *aynı eser*, s. 60-61.

toplumu etkileyen en güçlü silah olduğuna inanır. “Hakikatte ve hayatta ise sanata dayanmayan, sanatçıları bulamayan veya benimsemeyen hiçbir politik, hiçbir sosyal akım, hiçbir zaman ve hiçbir ülkede tutunamadığını ve yayılamadığını” belirtir.²¹⁵

Tahir Alangu, Tarık Buğra'nın sanatıyla değerlendirilememesinin ızdırabını dile getirdiğini eskiden sanatçıların devlet ve aydınlar katında en seçkin yerdeyken bu dönemde kendi başlarına bırakılarak varlıklarından kimselerin haberdar olmadığını; bununla bağlantılı olarak; “Siyah Kehribar” romanında yansıttığı olayların “Roma’da geçmesine rağmen Roma atmosferini değil İstanbul atmosferini yansıtan Türkiye’de olup biten işleri, aydınları ezen ve yalnızlığa iteleyen baskı havasını Roma’da geçmiş gibi anlatan perdeli bir eser” değerlendirmesinde bulunur. Tarık Buğra'nın İkinci Dünya Savaşı yazan romancılar gibi çağın aydın ve sanatçının çıkmazlarını, hayatta bulamadıklarını, isyanlarını yansıttığını söyler.²¹⁶

Ahmet Hamdi Tanpınar, 1949 yılında yazdığı “**Huzur**” romanında Türkiye'nin kültürel tarihini doğu-batı sentezi yaparak Cumhuriyet aydınlarının arayışlarını, huzursuzluklarını aydın bakış açısıyla geçmişini irdeleyerek ele alır.

Tanpınar, kendi ifadesiyle “asrın kapısında” doğmuş imparatorluğun çökmesi ve Türk'ün yeniden doğuşu olan Milli Mücadeleyi idrak etmiş, daha sonra İkinci Dünya Savaşını yaşamıştır. Tarih kitapları okuması ve savaş günlerini yaşaması Tanpınar'ın romanlarını etkilemiştir.²¹⁷

Huzur, zaman bakımından, İkinci Dünya Savaşından önceki gece başlar, savaşın ilan edildiği gün biter. Romanda, geri dönüşlerle İstanbul'un güzellikleri, musiki, aşk, tarih, felsefe gibi konular, “İhsan, Nuran, Suat, Mümtaz” gibi dört bölüm üzerinden ayrı ayrı konuşulur. Roman, üç ana konu üzerinden belirir:

İhsan'ın hastalığı, İkinci Dünya Savaşı, Mümtaz ile Nuran'ın aşkıdır.²¹⁸

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın romanlarında sanat, toplumsal meselelerden daha ön planda olmakla birlikte savaş, savaşın halka ve aydına yansımaları karakterlerin

²¹⁵ Hüseyin Tuncer, *Tarık Buğra*, Ankara 1988, s. 17-18.

²¹⁶ Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, Cilt III, s. 805-808.

²¹⁷ İnci Enginün, *aynı eser*, “Tanpınar'ın Romanlarında Savaş”, s. 530.

²¹⁸ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, s. 208.

konuşmalarında belli olmaktadır. Bu nedenle romanlarında kişiler, Şükran Kurdakul'a göre; çocukluklarından kalma doğal dışı denilebilecek tutku düzeyinde merakları vardır ya da tarih, toplumbilim konularında konuşmaya düşkünlüleri, felsefe yapmayı severler.²¹⁹

Mümtaz karakteri de böyledir. Mümtaz'ın babası, ev sahibine düşman olan biri tarafından öldürülmüş, bu yüzden silah ve top seslerini duymuş, annesiyle birlikte yeni bir yere yerleşerek hayatına devam etmeye çalışmıştır. Ancak, Mümtaz'ın çocukluğundan kalma bu ruh hali “ilk gençlik devrelerinde de onu etkiler, rüyalarının bir tarafını dolduran hayaller, o garip tereddütleri, korkuları, hayatının zenginliğini ve ıstırabını yapan bir yığın ruh hali bu ikiz tesadüfe bağlıdır.”²²⁰

Mümtaz, savaşın çıkacağından emindir ve tarihçi Albert Sorel'in “Dünya gömlek değiştireceği zaman hadiseler sakınılmaz olur.” sözünden yola çıkarak dünyanın gidişatı, İhsan ile sık sık konuştukları konular arasındadır.

Hayatı, maziyi ve geleceği bütün içinde gören Tanpınar, savaş psikolojisini kahramanlarının her anına ve davranışına yansıtır.²²¹ Günlük hayatın romanda yansıması, Mümtaz sokağa çıktığı zaman savaş gerçeğinin halkın yaşadıkları gözlem yoluyla aktarılır. Mümtaz, bu etkiyi gördükleri sonucunda kafasında “hasta yol” olarak tekrarlar. Kiracıyla konuştuktan sonra savaşın yaklaştığına emin olur, aklından şu düşünceler geçer:

“Harp olacak, diyordu. Bu herhangi bir seferberlikten başka türlü daha emin, daha kat'î bir hazırlanıştı. Demek bütün bu dükkânların içinde bu sessiz hazırlanış vardı; telefonlar işliyor, bir lahzada kalay, kösele, boya ve makine eşyası kalkıyor; rakamlar değişiyor; sıfırlar çoğalıyor, imkânlar azalıyordu. Harp olacak. “Gideceğiz, hepimiz gideceğiz...”²²²

Sokakta gördüğü hamalın Hitler'i tanımadığı halde savaşa gideceğinden dolayı üzgündür. 93 Harbinden İkinci Dünya Savaşına kadar geçen sürede İstanbul'un nasıl bir şehir haline geldiğini düşünür:

“Kaç muharebe ile bu hale geldik?” Doksan üç Harbi'nden beri bir yığın felaket, İstanbul'un yarısını köylü mü, şehirli mi olduğunu bilinmeyen, fakirlikten, ihtiyaçtan başka belli bir kategoriye girmeyen bu cins insanlarla doldurmuştu. “Şimdi sıra Avrupa'nın!” diye düşündü. Tabii tek muharebede olmayacaktı bu.

²¹⁹ Şükran Kurdakul, *aynı eser*, s. 67.

²²⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur*, İstanbul 1998, s. 28.

²²¹ İnci Enginün, *aynı eser*, s. 532.

²²² Tanpınar, *aynı eser*, s. 66.

“Fakat kim diyor ki tek bir muharebe ile kalacak... Muharebe olursa bu hamal askere gidecek! Ben de gideceğim! Fakat arada bir fark var. Ben Hitler’i ve fikirlerini tanıyor ve ona kızıyorum. Onunla sevine sevine dövüşürüm. Fakat bu biçare ne Almanya’nın ne de bu fikirlerin farkında. Bilmediği, tanımadığı bir davaya karşı harbedecek; belki de ölecek!”²²³

Mümtaz’ın kafasında, sokakta, kahvede yine savaş konuşulmaktadır ve insanların düşünceleri farklı farklıdır:

“Mümtaz yürüdükçe Hitler’in, Mussolini’nin, Stalin’in, Chamberlaine’in adlarını adeta havadan kapıyordu. Bir masa önünden geçerken tanıdığı birinin yüksek sesle söylediklerini duydu: “Azizim, bugünkü Fransa harp edemez, yozlaşmış millet...Andre Gide gibi insanlar...”²²⁴

“Bir başka masadan, başka bir sesin kehaneti geldi: “Azizim, İngiltere zannettiğin kadar zayıf değildir. Görürsünüz, asıl kazanan Mussolini olacak! Herif yirmi dört saat Paris’tedir.”²²⁵

O sırada İhsan ile konuşmaları aklına gelir ve tekrar maziye dönerek tarihi yorumlar:

“Kendisini, Cabi İsmet Bey’in Üçüncü Selim devri için yazdığı kitabı okuduğu zamanlarda sandı: Bonapart nam general haber gönderdi kim, benim padişahım, yedi derya dolusu asker ile imdadına gelirim... Tabii, böyle değil ama buna benzer şeyler.”

“O zaman da bu şekilde bir Avrupa buhranının içindeydik. Fakat ne Avrupa’yı ne kendimizi tanıyorduk. Bu memleketin ne kadar kanı akmıştı. Fransa’yı tutacağı yerde İngiltere’den ayrılmasaydı.” Fakat tarih olup bitmiş bir şeydi. İhsan’la bunları ne kadar konuşmuşlardı. Ama şimdi İhsan hasta idi.”²²⁶

Mümtaz, arkadaşlarıyla buluştuğu zaman bu savaşla fikirlerinde birbiriyle kavgalı olduğu konusunda tartışırlar ama Mümtaz’ın iç dünyası da oradadır:

“-Evet, bu harp çıkarsa artık geçen harp gibi kazaen çıkmayacak!

-Geçen harp de kazaen çıkmadı. Fakat ne de olsa yine bütün dünyayı gafil avlamıştı. Herkes birbirinden korkuyor, herkes birbirine karşı az çok silahlanıyordu. Fakat halk, böyle bir şeye imkân vermiyordu. “Olamaz... diyorlardı. Bu medeniyet asrında bu kadar toptan ölüme karar verilemez. Fakat şimdi...dünya bir iç harbinde. Fikirler birbiriyle kavga ediyor. Fikirler sokağa düştü.

-Ama, o küçük bir zümre, değil mi?

---

²²³ Tanpınar, *aynı eser*, s. 340.

²²⁴ Tanpınar, *aynı eser*, s. 347.

²²⁵ Tanpınar, *aynı eser*, s. 347.

²²⁶ Tanpınar, *aynı eser*, s. 347.

-Değil! Çünkü bu her an devam eden buhranlar, öbürlerini, daha sakinlerini, sadece hayatlarını yaşamak isteyenleri de bıktırdı. Onun için harp muhakkak gibi.

-Bir küçük liman için değer mi?

-Elbette değmez...Fakat bir liman meselesi değil ki...Arkasından ne geleceği belli değil! Sonra, orta yerde, hakikaten bir Nazi meselesi, bir tagallüp, bir tasallut var! Bu herif insanlığa musallat.

-Mümtaz, hakikaten insanlığa inanıyor musun?

-Başka neye inanılabilir? –Suat'n mektubunda bahsettiği küçük kıza benzetmişti.

-Ben inanmıyorum. Ve onların meseleleri için kan dökmek hoşuma gitmiyor. Avrupa tehlikede imiş. Bana ne! Biz tehlikedeysen o düşündü mü? (...) Bunları yapan Avrupa değil miydi? Hitler'i bugünün meselelerini Avrupa beslemedi mi?

-İyi ama bize, başkalarına üst üste yapılan bu şeyler artık bir sona ersin diye düşünülebilir! Ve ermeli de!

-Kangreni ameliyat durdurur. Sonra, yeni bir ahlakın kurulması o kadar güç ve zaman isteyen bir şey ki. (...) Fikirler aramızda daima mevcut. Kıymet hükümleri tenimize geçmiş; o kadar bizimle beraber, bizimle yaşıyorlar. Fakat hiçbir işe yaramıyorlar. Çünkü kafanın bulunduğunu hayat bir türlü benimsemiyor.(...)

-Harbi müdafaa etmiyorum. Bir kere insanlık galip veya mağlup, diye ikiye ayrılacak mı... Bu kadar kâfi Kıymet hükümleri, hatta uğrunda dövüştüklerimizi iflas ettirmemek için bu ayrılık yeter.(...)

-Bazen bir müdafaa harbi, çehresini değiştirebilir. Tabii harp olursa behemehâl gideceğiz, demiyorum. Çünkü hadiselerin ne olacağını kimse bilmez. O zaman harbe girip girmemek senin ihtiyarında olan bir iş olur.

-İnsan hakikaten düşününce şaşırıyor. Geçen harbin başında insanıyeti idare edenlerle bugünküler arasındaki fark, akla sığar şey değil!

Mümtaz hayalinde bir şeyler soracakmış gibi İhsan'ı aradı.

-Tabii çok ayrılık var. O zaman insanlık bir tek fabrikadan çıkmış gibiydi. Ne kadar çok şeye hürmet ediyorduk. Sonra o asırlık diploması, onun nezaketleri, itiyatları...Halbuki şimdi. Mahalleye deli taşınmış gibi bir şey. Avrupa kalmadı. Avrupa'nın yarısı, halkı kışkırtmakla, kinler, yeni masallar icadıyla tutunan sergüzeştçilerin elinde."²²⁷

İnci Enginün, Ahmet Hamdi Tanpınar, "savaş öncesi havayı, hayatın binbir teferruatında takip eder ve malzemesini büyük bir ustalıkla romanın dokusuna yayar.

²²⁷ Tanpınar, *aynı eser*, s. 349-352.

Romanda ne savaş tasvirleri vardır ne de uzun nutuklar. Fakat günlük hayat mücadelesindeki basit insanların hayatına somut bir tehlike olarak diğer sıkıntılarla birlikte savaşta girmiştir.”²²⁸ ifadesini kullanırken Fethi Naci, Huzur romanının en başarılı olduğu yerlerin, bu zamana kadar okunmasının temel nedeninin “günlük şeyler”in anlatıldığı yerler olduğunun altını çizer.²²⁹

Mümtaz’ın Nuran ile olan aşkı ikinci bölümde anlatılır. Burada İstanbul’un güzelliklerine kaçış, huzur vardır. Ancak yazın sonuna doğru Nuran ile aralarının soğuması, en sonunda onu kaybetmesi Mümtaz için huzursuzluğun başlangıcını oluşturmuştur. Burada Ahmet Hamdi Tanpınar’ın aşkı algılama biçimine bakılırsa iç içe iki aşkın romanıdır Huzur. Çünkü Mümtaz, Nuran’ı, İstanbul’u sevdiği gibi sevmektedir ve asıl aşk, Mümtaza göre, “hayatın içimizde gülümseyen yüzü”, Nuran’a göre ise; “güvenmenin sıcak hamlesi, sevdiği adamın düşüncesini paylaşmak, onunla yol arkadaşlığı yapmaktır.”²³⁰ Fethi Naci’ye göre Huzur’daki aşk; Tanpınar’da soyutlanmış bir duygu değil günlük yaşamın bir parçasıdır.²³¹

Sokakta ise savaşın bütün endişesi vardır. Mümtaz, bunun farkındadır. Beyninde ise Nuran’ın gidişi, Suat’ın kendisini asması Mümtaz’ın bireysel-toplumsal şekilde iç çatışması olarak roman boyunca ortadadır.

Tahir Alangu Mümtaz’ı şöyle değerlendirir:

“Mümtaz büyük yıkılış, kuruluş, kültür değiştirme sarsıntıları geçiren bir çevrede sürekli kuruluş ve yıkılışların ortasında idrakinin ve kültürünün keskinliğinden dolayı bunalmaktadır.”

Berna Moran’ın eleştirisi de Mümtaz’ın kişiliğinde belirir:

“Huzur”u “huzursuzluğun romanı olarak” nitelendirir. Tanpınar’ın ana fikrinin “birtakım değerler arasındaki çatışmayı sergilemek ve çatışmanın yarattığı bunalımı Mümtaz’ın kişiliğinde dile getirmek, yani estetik değerle sosyo-politik değerlerin ya da Mümtaz’ın kişisel mutluluğu ile toplumsal sorumluluğun çatışması olduğunu” belirtmekte;

²²⁸ İnci Enginün, *aynı eser*, s. 539; Alev Sınar Çılgın, *aynı eser*, s. 86-87.

²²⁹ Fethi Naci, *Yüzyılın 100 Türk Romanı*, İstanbul 2007, s. 210.

²³⁰ Fethi Naci, *aynı eser*, s. 183-185.

²³¹ Fethi Naci, *aynı eser*, s. 210.

Mümtaz'ın bir masal dünyasına benzeyen, güzelliklerle dolu cennet hayatı ile ezilmiş insanlarla dolu, acılı gerçek dünya arasındaki huzursuzluğunu, yani küçük burjuva aydınının estetizmde bulduğu kişisel mutluluğu ile topluma olan sorumluluğu arasındaki bocalayışını dile getirerek Tanpınar, Mümtaz'ı toplumsal ve siyasal yükümlülüklerini üstlenen olumlu bir kahramana dönüştürerek, kolay bir çözüm yoluna gitmediğini, bu huzursuzluğun Mümtaz'ın kaderi olduğunu, çünkü Tanpınar'ın Mümtaz'ın bulunduğu ikilemden kurtulamayacağını bildiğidir.”

Romanın sonunda Mümtaz'ın bunalımı uzun zamandır bilinçaltında yaşadığı Suat'ın hayalini görmesiyle çıldırmaya dönüşür. Artık, Nuran ile aşkları yoktur. Huzur dolu günler geride kalmıştır. En korktuğu diğer şey başına gelmiş, Mümtaz'ın huzuru İkinci Dünya Savaşının haberi radyodan anons edilmesiyle huzursuzlukla noktalanmıştır.

“Yan pencerelerden birinde bir radyo Hitler'in o gece verdiği hücum emrini tekrarlıyordu. Bütün macerayı unutmuştu.

-Harp başlamış... dedi. Ve hala kırık şişe parçalarını tuttuğu avuçlarını açarak yaralarına baktı.(...) Radyo evin sessizliği içinde tek başına hadiselerin gür sesiyle herkes için konuşuyordu.”²³²

Son olarak; İnci Enginün, “Tanpınar'ın Romanlarında Savaş” başlığı altında şunları söyler:

“Tanpınar, daima cemiyetin kıymet hükümlerini değiştirmiş olan savaşlardan bahseder. Fikri plana nakledilmiş olan hadiseler, cemiyetin devamını sağlayan kültür eserleri üzerinde yazarın düşünmesine imkân verir. Düşünce, hatırlama ile beraber fertlerin hayatını idare eder. Zira yazar, zengin kültürü ve hayat tecrübesinin arkasından baktığı hayatın bütün karmaşıklığını bize rüya ve hayal, geçmiş ve gelecek “eşik”inden gösterir.”²³³

“II. Dünya Savaşında Türk Hikâyesi ve Türk Romanı” başlıkları altında bahsettiğimiz sözü edilen eserlerde toplumun tarım kesiminde ya da şehirde yaşanan ekonomik sıkıntılar, insanın dünyası, hayalleri, aydının huzursuzluğu, iç çelişkileri hapisanenin olumsuz koşulları gibi konular yaşanan dönemin toplumsal sıkıntısının yanında savaşın etkisi sonucunda kişilerin iç dünyasında ve dış dünyada belirir. Sözü edilen yazarlar yarattıkları ana temaların içinde savaştan bahsederler.

---

²³² Tanpınar, *aynı eser*, s. 391.

²³³ İnci Enginün, *aynı eser*, s. 544.

Aşağıdaki bölümde incelenecek olan Sabahattin Ali'nin "İçimizdeki Şeytan", Rıfat Ilgaz'ın "Karartma Geceleri", Halide Edip Adıvar'ın "Sonsuz Panayır" romanlarının ana konusu savaştır. Savaşın karakterler üzerindeki etkisi farklı düşüncelerin yarattığı zıtlıklarla, dönemin aydın üzerinde yarattığı etkiyle, alınan ekonomik tedbirler doğrultusunda savaş zenginlerinin yaşayışlarıyla birebir anlatılan romanlardır.

İÇİMİZDEKİ ŞEYTAN

Sabahattin Ali, “İçimizdeki Şeytan” romanını 1940 yılında kitap haline getirdi. Bu yıllardaki Turancı ve sosyalist aydınlar arasındaki ideolojik farklılığı aşk hikâyesi üzerinden yansıtan yazar, o dönemde Turancıları çok kızdırarak tepkileri üzerine çeker. “İçimizdeki Şeytan” romanının yayımlanmasından sonra Turancı düşüncenin liderlerinden Nihal Atsız, “İçimizdeki Şeytanlar” adlı broşür hazırlayarak Sabahattin Ali’ye saldırıda bulunur.

Konuyu, “Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası” olarak “İkinci Dünya Savaşının Siyasal Olayları” bölümünde incelenmişti. Bu nedenle “İçimizdeki Şeytan” romanı, Türkiye’nin savaş süreciyle birlikte oluşan farklı siyasi düşünceler, karakterlerin hayata bakış açıları, Sabahattin Ali’nin gözlemlediği, savunduğu veya karşı durduğu düşünce çerçevesinden yansıtılmıştır.

Romanın konusu şöyledir:

Ömer ile Nihat, Kadıköy vapurundayken gördüğü Macide adlı bir kıza aşık olur ve kızın yanındaki bayan, Ömer’in tanıdığı çıkar. Bu şartlarda Ömer ve Macide tanışır. Macide konservatuara gitmektedir. Orada öğretmeni Bedri ile aralarında birbirlerine hiçbir zaman itiraf edemedikleri bir yakınlaşma olur ancak Bedri’nin başka bir yere tayini çıkar. Ömer ile Macide arasında bir yakınlaşma olur ve evlenirler.

Romanın bundan sonraki bölümü Ömer’in dış dünyasında gelişen olaylarla ilgilidir. Ömer’in bağlı bulunduğu sosyal çevredeki kişiler, Nihat, Emin Kamil, İsmet Şerif’in karakterleriyle birbirlerine ve Macide’ye karşı davranışları anlatılır. Bu arada Ömer’in para sıkıntısı gitgide artar, aybaşında aldığı maaş tükenir ve evini geçindiremeyecek duruma düşer. Nihat ise sağcı örgütlerle bağlantı içindedir. Ömer’e paraya ihtiyaçları olduğunu söyleyerek veznedardan bu parayı alacağını söyler. Daha sonra çaresizlikten Ömer, tehditle veznedardan 250 lira para koparır. Bir gece Ömer ile Macide’nin davet edildiği yemekte Bedri’ye rastlar. Bedri ve Macide arasında tekrar bir yakınlaşma olur; ancak aşklarını birbirlerine söyleyemezler. Ömer, Bedri’yi Macide’den kıskandığı için onu evden kovar fakat daha sonra özverdiler. Gittikleri başka bir yemekte ise İsmet Şerif, Macide’yi sıkıştırmaya çalışır. Macide kendini güçlükle kurtarır. Kocasına olanı biteni anlatsa da kocası bu durumla hiç ilgilenmez. Macide de kocasının yaptıklarından tiksiniyor hiçbir

ortak yönleri olmayan evliliklerini bitirmek istediklerini anlatan bir mektup bırakır. Bu arada Nihat ve sağcı örgüt mensupları tutuklanmıştır. Ömer de bunların arasındadır. Ömer'in esas tutuklanma nedeni ise veznedardan alınan paradır. Hapishaneye düşen Ömer, Bedri'ye; Macide'yi mutlu edemediğini onu sadece kendisinin mutlu edebileceğini söyler. İkisine de mutluluklar diler. Bir süre sonra tahliye edilir.

Sabahattin Ali, "İçimizdeki Şeytan" romanıyla insanların kişiliklerinden yola çıkarak onları anlatır ve belirli bir siyasal çevreye tepkisini gösterir. Ömer ve Bedri karakteri hatta Bedri ve diğerleri bu zıtlığın göstergesidir. Ömer, yapabileceği şeyleri yapamayanların kararsız, mutsuz insanın halidir, mevcut toplum düzeninden nefret etmektedir ancak kendini yenileyecek iradeye sahip olmadığı için yeniktir, çelişkilidir. Ramazan Korkmaz'a göre; Ömer gibi karakterler Sabahattin Ali'nin romanlarında bulunmaktadır. Ömer'deki kötümserlik, hayatla ve insanlarla iletişim kuramayan bu yüzden her şeye sırt çeviren ve tepki gösteren insanın çıkmazdır. Bu durumun nedeni ise toplumun temelinde sevgisizlik ve hoşgörüsüzlüğünün etkisidir. Bu psikoloji "içimizdeki şeytan" biçiminde simgeleşir.²³⁴

"Büsbütün başka bir hayat, daha az gülünç ve daha çok manalı bir hayat istiyorum. Belki bunu arayıp bulmakta mümkün... Fakat içimde öyle bir şeytan var ki bana her zaman istediğimden büsbütün başka şeyler yaptırıyor. Onun elinden kurtulmaya çalışmak boş... Yalnız ben değil, hepimiz onun elinde bir oyuncağız. Senin dünyaya hâkimiyet planların bile eminim ki onun mahsulü..."²³⁵

Bedri ise Macide'nin müzik öğretmenidir. Romanın tek olumlu kişisidir denilebilir. Akıl, sağduyu sahibidir, aydındır. Ayrıca Ömer'in arkadaşıdır. İnsanın en kötü durumda bile umudunu yitirmemesi, dayanıklı olması gerekliliği olayların sonucunda Bedri'nin karakteriyle verilir.

Rauf Mutluay'a göre Bedri'nin olumlu olmasının nedeni; "Macide'ye duyduğu insanca sevgi ve hoşgörünün büsbütün umut kesmemeyi gerektiren güçtür. Sevgilisinin mutsuzluğu ardında sessizce çekilip gitmesinde bile nice umut vardır. Çünkü onun yapısında yaşamanın küçük yanlışlıklarına yenile yenile kutsallıklarını yitiren bir kuşağın dokuması bileşimi bulunabilir."²³⁶

²³⁴ Ramazan Korkmaz, *Sabahattin Ali: İnsan ve Eser*, İstanbul 1997, s. 259.

²³⁵ Sabahattin Ali, *İçimizdeki Şeytan*, İstanbul 1940, s. 46.

²³⁶ Rauf Mutluay, *aynı eser*, s.572.

Romadaki esas mesele ise yazarın Turancılara bakış açısı ve onları kişiliklerinden bağımsız anlatmamasıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın bulunduğu siyasal ortamın Türkiye'nin aydınlarına yansımaları bu romanda yerini almıştır. Buradan yola çıkarak Sabahattin Ali, hayat, tabiat, aşk, faşizm, sanat, aydınlar gibi konularda düşüncelerini karakterler üzerinden belirtir. Ömer'in arkadaşı, onu bu hale getiren kişi Nihat istismarcı, sinirli olarak çizilmiştir.

Ömer'in "İçimizdeki Şeytan" ın kendi içinde ön plana çıkmasını söylemesi üzerine Nihat, şu cevabı verir:

"Hayata, realiteye, menfaatlerine döndüğün zaman içinde ne şeytan kalacak ne peygamber... Vücudunun ve ruhunun ne kadar basit bir makine olduğunu öğren, istediklerini tayin et ve bunlara doğru azimle ilerlemeye başla... Göreceksin!"²³⁷

Başka konuşmalarında Nihat, Ömer'e güçlü olması gerekliliğini ve insanlara böyle hükmedilebileceğini söyler:

"Sana acıyorum. Sen böyle postane köşelerinde üç buçuk kuruşa memurluk yaparak ev beslemeye uğraşacak adam mısın?(...) Mademki herkes gibi değilsin, onlardan daha akıllı, daha üstünsün, onlara hükmetmek hakkın hatta vazifendir.(...) Kadın bir oyuncaktan başka nedir? Erkek, sert, haşın, aciz hislere yabancı, sadece kuvvete tapan mahlûktur. Dünyaya bizim gibi insanlar kendi kafalarında tasavvur ettikleri şekli vermeli ve koyun sürüsünden farkı olmayan halk ise sadece tabi olmalıdır."²³⁸

Bu düşüncenin karşısında Ömer'in söylemi; "etrafımız o kadar çirkefle dolu ki, temiz kalmak için bir tek çare kendi dünyamıza çekilmek ve muhitle hiç olmazsa manen alakamızı kesmektir!"²³⁹ şeklindedir.

Sabahattin Ali, Turancı aydınları fiziksel görünüşleriyle yaşayışları bakımından tanımlar:

İsmet Şerif ile beraber gezen Emin Kamil:

"İş güç sahibi olmayan bir mirasyedi idi. Babasının Yeşilköy civarındaki çiftliğinde oturarak avlanmak, şiir yazarak edebiyat meraklılarını mesut etmekle geçiriyordu. Başka işi olmadığı için son senelerde Budizme merak sardırılmış, saçlarını kökünden kestirip çiftlikte yalınayak dolaşarak Nirvana'ya varmak istemiş, sonra bundan vazgeçerek Çinli Laotse'nin hayranı olmuştu."²⁴⁰ olarak anlatılırken;

²³⁷ Sabahattin Ali, *aynı eser*, s. 52.

²³⁸ Sabahattin Ali, *aynı eser*, s.169.

²³⁹ Sabahattin Ali, *aynı eser*, s.169.

²⁴⁰ Sabahattin Ali, *aynı eser*, s. 48.

Profesör Hikmet'in yazarın bakış açısından tasviri; "Darülfünun'da şark dillerinden birini okutan Hikmet Bey, muhitinde insanı korkutacak kadar mükemmel çirkinliği ve yüzü ile tezat teşkil ettiği rivayet edilen iyi huyları ile meşhurdu(...) Karşısındakine ilk verdiği his, gözleri kapamak arzusu olurdu. Fakat tabiatın onun ruhunu bu kadar insafsızca yoğurmadığını söyleniyordu(...) Gece yaralarına kadar Beyazıt kahvelerinde talebeden ve münevverlerden mürekkep gruplarla oturup münakaşalar, mübahaseler yapar, yanındakilere şark edebiyatı, tasavvuf, hamaset destanları hakkında izahat verir, kimsenin anlayıp anlamadığına, dinleyip dinlemediğine kulak asmadan çipil gözlerini kapayarak, Taberi'den sayfalarca metni ezbere okurdu."²⁴¹ cümleleriyle.

Toplumda belirli bir konumları olan yazar İsmet Şerif, yazar Hüseyin, Profesör Hikmet, şair Emin Kamil üzerinden dönemin aydınlarının meselelere bakış açıları, ahlak anlayışları, aydın sorumlulukları irdelenir.

İsmet Şerif'in Macide'ye yaklaşarak ahlaki sınırları zorlaması bunlardan biridir:

"Dik durmaya çalışan eğri bir baş üzerinde yandan ayrılmış, seyrek, kır saçları vardı. Bal rengindeki gözleri dayak yemiş bir kedininkiler gibi ağır ağır kımlıyordu ve gayet açık, gayet hayvanca bir ifade ile bir şeyler istiyordu. Müsamereden evvel birbirinden yüksek mevzularda konuşan, fikir âleminden yere inmek istemeyen, adi arzular ve ihtiraslara karşı numunelik bir istihfaf besleyen büyük üstatlar, derce derece alçalarak aç bir hayvan haline gelmişler ve işte böyle karşısına, burnunun bir karış ilerisine kadar sokulmuşlardı."²⁴²

İsmet Şerif, Emin Kamil gibi aydınlarla ilgili romanda şu sözlere yer verilir:

"Onların yanında gelen gençler eğitimlerini yarıda bırakıp gazeteciliğe heves etmişlerdi, Türkçeleri düzgün olmadığı ve hemen hemen hiçbir şey bilmedikleri için muhbirlikten ileri geçemiyorlardı. Üstatlarının bulunduğu ortamda ses çıkarmadan oturan, savrulan nüktelere hayran hayran gülmekle vakit geçirirlerdi."²⁴³

Ömer'in hapisaneye düşmesinden sonra adı geçen aydınların Ömer ile hiç ilgilenmeyişleri hayatlarını hiçbir şey olmamış gibi sürdürmeleri Macide'nin tanıklığındadır:

"Şaşkın şaşkın bakınırken köşelerden birinde bir grup halinde toplanmış bulunan Profesör Hükmet ve arkadaşlarını gördü. Şair Emin Kamil muharrir İsmet Şerif hep beraber diler. Muharrir Hüseyin Bey hayır cemiyetinin ak saçlı reisi ile tavla oynuyordu. Genç kadın, eski bir alışkanlık ve yiyecek gibi bakan saygısız bir kalabalığın verdiği şaşkınlıkla gülümseyerek o tarafa doğru bir adım attı. (...) Nitekim Macide'yi fark etmiş bulunan diğer birkaç kişi de gözlerini başka

²⁴¹ Sabahattin Ali, *aynı eser*, s. 139.

²⁴² Sabahattin Ali, *aynı eser*, s. 259-260.

²⁴³ Sabahattin Ali, *aynı eser*, s. 49.

istikametlere çevirerek masum tavırlar almaya çalıştılar.(...) Başka bir şey beklemediğini bu adamların şu anda cebinde duran mektup gibi hakiki insanlığa yabancı olduğunu düşündü.”²⁴⁴

Romanda sözü geçen sağcı aydınlar aynı zamanda Bedri tarafından bilinir, fikrin karakteri tamamlayacağına inanan Bedri, eleştirilerini bu düşünceyle yapar:

“Bu adamların hepsi büyük bir tezdad ve ikilik içinde çırpınıyorlar. Hiçbiri sırtında taşıdığı ve muhafazaya mecbur olduğu mevki ve paye ile ahenk ile yaşamıyor. Kafaları, zekâ itibariyle olsun yarım yamalak bilgileri itibariyle olsun, merhamete muhtaç bir halde. Şahsiyetleri kırpıntı bohçası gibi. Basit bir insan, mesela hiç okuması yazması olmayan bir köylü, bir amele bir adam bunlardan çok daha mükemmel bir bütündür.(...) Fikir diye ortaya attıkları her şey kafalarına rastgele doldurdukları hazmedilmemiş, acayip birbirine zıt bilgilerin tahrip edilmiş şekillerinden ibarettir.(...) Çünkü hiçbirinde fikirler ve bilgiler şahsiyet haline gelmemiştir.(...)Hiçbiri insanı insan yapan şeyin şahsiyet olduğunu, bütün ilimlerin, bütün tecrübelerin yalnız bunu temine yaradığını anlamamıştır. Onun için bu nevi insanlardan bahsedilirken boyuna birbirine uymaz sözler duyarız.(...)”²⁴⁵

Ömer ise hapishanedeyken kendi özeleştirisini yaparak Macide ile ayrılırlar.

“Benim gibi eş dost arasında akıllı geçinen bir insanın nasıl olup bu kadar manasız ve bomboş bir gençlik geçirdiğine herkesten evvel kendimin hayret ettiğini söyleyeceğim.(...) Ne gayem ne düşüncem vardı. Günübürlük bir fikir hayatının tabii neticesi olarak tezatlarla, manasızlıklara düşüyordum. Buna içimdeki şeytan diyordum. Müdafaasını üzerime almaktan korktuğum bütün hareketlerimi ona yükliyordum.(...) Halbuki ne şeytanı? İçimizdeki şeytan pek kurnazca olmayan bir kaçamak yolu...İçimizde şeytan yok, İçimizde aciz var, tembellik var. İradesizlik, bilgisizlik ve bunların hepsinden daha korkunç bir şey; hakikatleri görmekten kaçmak itiyadı var.(...) Hayatta dümensiz bir sandal gibi dört tarafa savruluyor ve devrildiğimiz zaman kabahati meçhul kuvvetlerde insan iradesinin üzerindeki tesirlerde arıyoruz.”²⁴⁶

Asım Bezirci, “İçimizdeki Şeytan” romanıyla ilgili değerlendirme yaparken kitabın yazıldığı yıllarda Turancı aydınların Alman faşizmine yakınlık duyduğunu, toplumcu-gerçekçi sanatçılara karşı saldırıda bulduklarını, Sabahattin Ali’nin faşizmin kirli yüzünü gün ışığına çıkarmak için Nihat ve arkadaşlarını sosyalist yönden değil ahlakçı yönden eleştiri yaparak gericiliğe karşı tavır takındığını belirtir.²⁴⁷

²⁴⁴ Sabahattin Ali, *aynı eser*, s. 289-290.

²⁴⁵ Sabahattin Ali, *aynı eser*, s. 291-292.

²⁴⁶ Sabahattin Ali, *aynı eser*, s. 295-296.

²⁴⁷ Asım Bezirci, *Sabahattin Ali*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1979, s. 192.

KARARTMA GECELERİ

Rıfat Ilgaz'ın 1974 yılında yayımlanan “**Karartma Geceleri**” İkinci Dünya Savaşında aydınların, sanatçıların yaşayış duvarlarına çarpan dar açıdan verilmiş dar kesitte bir yansımadır. Yazar, bu yansiyışların alacakaranlığında bütün bir çağın dramını izlemek olanağını verir.²⁴⁸ Mehmet Kemal'in deyimiyle “Acılı Kuşak”, Attila İlhan'ın deyimiyle “Fedailer Mangası” adı verilen 1940 kuşağının toplumcu aydınlarının savaşa karşı tutumu, Mustafa Ural'ın bakış açısıyla anlatılır.

Roman, tutuklandıktan sonra Mustafa Ural'ın öteki mahkûmlara zincirlenerek “taş odaya” atılmasıyla başlar ve geri dönüşlerle önceki hayatından kesit anlatımla devam eder. 1944 yılında “Sınıf” adlı şiir kitabının şairi olan Öğretmen Mustafa Ural, kitabının toplatılmasından sonra aranmaya başlar. Bu dönemde bile savaşın halkın her kesimine zarar vereceğinden bahsetmektedir. Konuştuğu kişilerle dönemin ekonomik politikalarının irdelemesini yapar:

“Bu kitaptaki şiirlerden çoğunu geçen yıl yazmıştım. Memleketin yoksulluk içinde kıvrandığı günlerde. (...) Şurada, tramvay deposunun karşısında karnesiz ekme satıyorlar, torbalar içinde. Tanesi
-Bir lira!
-Demek seksendört ekmeğe öğretmenlik yapıyoruz.
-Buğdayımızı Almanlara veriyoruz, savaşa katılmamak için.
-Savaşa girmek için haraç! Ama Hitler'i bize savaşa açmaktan bu buğday alıkoyamaz.
-Sınırlarımızı aşmasını bekleyenler de var. Hem de dört gözle!
-İrkçılar...(...)Alman orduları gittikleri yerlerde aradıklarını bulmuşa benzemiyorlar.
(...)
Hüsni:
-Şöyle de olabilir, çaresizlikten. Sıkıştırılmış bir kedi gibi saldırabilirler üzerimize.
-Hangi güçle?
-Doğru, hangi güçle! Berlin'de bombalanmış sağlam bir cadde kalmamış.”²⁴⁹

Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında aydının savaş karşısındaki toplumsal duruşu, ilericiliği, gerçeğe bakış açısı çeşitli teoriler doğrultusunda yeniden tanımlanır.

Gramsci'ye göre aydın; geleneksel ve organik aydın olmak üzere iki kategoriye ayrılır. Birinci kategoride yer alanlar profesyonel anlamda aydınlardır;

²⁴⁸ Rıfat Ilgaz, *Karartma Geceleri*, İstanbul 1986, s. arka kapak notu.

²⁴⁹ Rıfat Ilgaz, *aynı eser*, s. 28-29.

sanatla, bilimle, kültürle uğraşırlar. Toplumda resmen tanınanlar geleneksel aydınlar olmakla birlikte asıl önemli işlev gören organik aydınlardır. Bu aydın toplumsal sınıflardan biri içinde düşünme ve örgütlenme işlevini yerine getirmeye bağlıdır.²⁵⁰

Jean Paul Sartre ise “Aydınların Savunusu” adlı kitabında aydının konumunu “ şu bir gerçek ki aydın, kendisini ilgilendirmeyen şeylere karışan kişi” diye nitelendirir. Gramsci’den yola çıkarak “bilgi teknisyeni” terimini tamamlar:

“Eğer pratik bilgi teknisyeni ideolojisinin partikularizmini görüp bundan hoşnut olmazsa yetki ilkesini özdenetim içinde içselleştirdiğini anlarsa kendi sıkıntısını ve sakatlığını yadsımak için kendini oluşturan ideolojiyi sorgulamak zorunda kalırsa hegemonyanın bir öznesi ya da bilmediği yahut görmesi yasaklanan ereğin aracı olmaya karşı çıkarsa işte o zaman pratik bilgi teknisyeni, aydın olur. Bu nedenle aydın, kendinde ve toplumda pratik doğruluğun araştırılması ile egemen ideoloji arasındaki karşıtlığın bilincine varmış olan kişidir. Aydın, parçalanmış toplumların ürünü olarak bu toplumlara tanıklık eder, çünkü bu toplumların parçalanmışlıklarını içselleştirmişlerdir. Demek ki aydın tarihsel bir üründür.”²⁵¹

II. Dünya Savaşının yarattığı etki karşısında aydının duruşuyla ilgili Rıfat Ilgaz, Asım Bezirci’ye şu değerlendirmede bulunur:

“İkinci Dünya Savaşında en azından bir milyon insan üretici durumundan tüketici durumuna geçtiğinden memleket sıkıntı içindeydi. Ekmeğin karneyle verilmesi bunun açık bir kanıtıdır.”²⁵²

“1940 toplumcu, gerçekçi kuşağın oluşmasında savaşın büyük etkisi oldu. Savaşı çıkaranlar ırkçılarla faşistlerdi. O dönemin çağdaş aydınları onlara karşıydı. En azından ırk ayırımına karşıydılar, demokrat ve antifaşistler.”²⁵³

“İkinci Dünya Savaşı, çalışan her insana bazı gerçekleri algılama fırsatını vermiştir. Edebiyat, insanın yaşamıdır. Yaşamı içtenlikle dile getirmektir. Bu gerçeği saptadığım yıllardır 1940 yılları. Dünya ölçüsünde, dünya çapında büyük bir trajedi ile karşı karşıyaydık.”²⁵⁴

Mustafa Ural ise “sınıf” şiiri yüzünden suçlanıp zararlı bulunurken düşüncelerini şöyle ifade eder:

“Bir gün gelecek suçlamalardan başka konularda da şiir aranacak! Ama henüz böyle toplumlar yok. Sorunlarını, bütün sorunlarını çözümlenmiş toplumlar henüz yok! Sanatçı, hangi toplumda olursa olsun bu sorunları bulup çıkarmakla görevli kişidir. Ben de her görevli gibi topluma hesap vermek zorundayım.”²⁵⁵

²⁵⁰ Antonio Gramsci, *Aydınlar ve Toplum*, İstanbul 1967, s. 35.

²⁵¹ Jean Paul Sartre, *Aydınların Savunusu*, İstanbul 1985, s. 34-39.

²⁵² Asım Bezirci, *Rıfat Ilgaz*, İstanbul 1997, s. 32.

²⁵³ Asım Bezirci, *aynı eser*, s. 31.

²⁵⁴ Asım Bezirci, *aynı eser*, s. 33.

²⁵⁵ Rıfat Ilgaz, *aynı eser*, s. 46.

Sanatla ilgili biçimden ziyade içeriğe ağırlık vermek istemesini açıklarken 1940 kuşağının sanat anlayışı çerçevesinde tartışılan biçim-içerik tartışmasına değinir:

“Onları ancak “Öz”e önem veren şairlerden sayarlardı aylak sınıfın eleştirilenleri. Şu içinde buldukları darboğazda önemli olanın biçim değil söylenecek söz olduğunu onlar da bilmez değillerdi. Konu halka indikçe tekdüzeliğe gidiliyordu ister istemez. Alışılmış biçimlere başvurarak anlatılacak olanı yadırgatmadan verme çabası başlıyordu sanatçıda. Eğer yeni biçimlere geçilecekse halkın beğenisine uyarak geçilmeliydi. Mustafa uyakları, ölçüleri atıyordu ama şiirin uyaksız, ölçüsüz zamanlardaki konuşma diline yakınlığını yakalamaya çalışıyordu.”²⁵⁶

“Yürüyüş” dergisinin yazı işlerini yaparken derginin gelen buyrukla kapatılması hatırına gelir. Mustafa Ural’a göre “Yürüyüş” dergisi; “yurdu sömürü düzenine itenlerin karşısına sanatla, edebiyatla çıkmanın yoludur. Yardımlaşma düzeni içinde gelişen dergi, edebiyatımıza toplumcu kuşak getirmiştir.”²⁵⁷

Kuşağının etkilendiği şair Tefik Fikret’in mücadelesini sürekli hatırlamakta, Nihat ile konuşmalarında aydının görevini yine sorgulamaktadırlar:

“Fikret, padişaha kafa tutan bir şair. İşte o büyük şair sizlere bırakıyor yarınları. Ferdaları.(...) Tefik Fikret ergeç haklı çıkacak! Bir gün sabah olacaktır, mutlaka!”

-Yani sen sanatçıdan bekliyorsun uyarma görevini!

-Bekliyorum ama gerçek sanatçıdan.

(...)

-Ben önce edebiyat öğretmeniyim. Şairlerden çok şey bekliyorum. Asya, Afrika kıpırdanmaya başladı, yalnız sana şunu sorayım, endüstri çağına girdi de mi uyandı bu adamlar? İşte böyle zamanlarda halkı atılımlara, devrimlere götürecektir güçlü sanatçılara iş düşüyor önce. İktisatçılara değil!”²⁵⁸

1944 yılında II. Dünya Savaşında Almanların yenilmesi ve Turancuların tutuklanmasıyla, 29 Mart 1944 günü Mustafa Ural teslim olmaya karar verir. Romanın temel sorunsalı savaştır. Savaşın aydın üzerinde yarattığı etki, ırkçılık, özgürlük, kömürsüzlük, ekmeğin karneye bağlanması gibi konular bu sorunsalın çevresinde döner. Mustafa Ural, savaşın dünyayı “aydınların boğazlandığı bir tutsaklar ülkesi” haline getirdiğini belirtir. Teslim olmaya giderken yaşadıklarını, yapılan baskıları aydın duyarlılığıyla sürekli düşünür:

“Kısıtlamaların çevrelediği bir yaşamda özgürlükten iz mi kalırdı? Eğer yitirilmesi gerekirse özgürce yitirilmeliydi, toplumun kurtuluşu yolunda olumlu bir

²⁵⁶ Rıfat Ilgaz, *aynı eser*, s. 112.

²⁵⁷ Rıfat Ilgaz, *aynı eser*, s. 140.

²⁵⁸ Rıfat Ilgaz, *aynı eser*, s. 117.

eyleme karışarak... Yazdığı her dizede bu eylemin çekirdeğini görmeseydi, alacakaranlıklarda bu arka sokaklarda ne işi vardı?”²⁵⁹

Mustafa Ural, Sabahattin Ali'nin yaşadıklarını, hükümetin tutumunu birebir gerçek olaylar ve kişilerle anlatır:

“Turancıların uzun yıllardan beri varmak istedikleri amaca tam eriştikleri sırada sırt üstü gitmeleri çılgına döndürmüş olacaktı onları. Toplumculara saldırıları hep bu umutsuzluktan geliyordu(...)Türlü baskılara aldırmayan birkaç yazar, vurucu yazılarla Turancıların da iktidarın da karşılıklarına çıkıyorlardı.”²⁶⁰

“İşte Turan dergisi! Şöyle sayfalarını çevirdi. Gözü Sabahattin Ali'nin adına takıldı. Böyle bir dergide Sabahattin Ali'nin adı herhalde hayırla anılmayacaktı. Okudu:

“Sabahattin Ali, kültür işlerinin mühim bir mevkiinde Maarif Vekili Hasan Ali'nin şahsi sempatisi sayesinde batırmak istediği Türk milletinin parasıyla rahatça yaşamaktadır.” (...)

“Sayfaları şöyle hızlıca çevirdi. Başta Nazım Hikmet olmak üzere birçok toplumcu adlar karalanıyordu.(...) Almanların safına katılıp ulusun kaderini Hitler'in deliliğine teslim etmek isteyenler değil de milleti batıranlar bunlar öyle mi? (...) Çıkardıkları dergilerde “kelle kelle kan içem!” diye şiirler yazıp kendi halkını aşağılayanlar, sen bizdensin, bizim gibi Türkçüsün diye zamanın Başbakanına açık mektuplar yayınlayıp Milli Eğitim Bakanını solcu diye rapor edenler en değerli profesörleri, en seçme öğretmenleri isim isim jurnal edenler...”²⁶¹

Mustafa Ural, romanın sonlarına doğru Sabahattin Ali-Nihal Atsız olayını anlattıktan sonra dünyadaki ve içerdeki faşizmi yargılayarak 1940 toplumcu kuşağı adına konuşur:

“Alman ırkının üstünlüğüne inanan bizim yerli ırkçılarımız, kendi ırklarına bile güvenmedikleri halde nereden alıyorlardı bu coşup taşma hızını? Biz yeryüzünde üstün ırk tanımıyor, kendi ırkımızı değil de kendi ulusumuzu hiçbir ulustan üstün görmesek bile hiçbir ulustan aşağı görmüyorduk. Asya'yı, Afrika'yı, biraz da Avrupa'yı sömürü düzenine zorla sokmuş bir ulusun kölesi olmaya özenmek övünülecek şey miydi? (...) Biz diyordu Mustafa, “halklar arasında sınıflar arasında sömürünün sürüp gitmesini eleştiriyor, bir olanak eşitliği yaratılmasını istiyoruz. Onlar bizim bu kardeşçe isteklerimizin karşısına kişiler nasıl eşit olabilirmiş diye kendi bencillikleriyle çıkıyorlar.”²⁶²

²⁵⁹ Rıfat Ilgaz, *aynı eser*, s. 186.

²⁶⁰ Rıfat Ilgaz, *aynı eser*, s. 186.

²⁶¹ Rıfat Ilgaz, *aynı eser*, s. 203.

²⁶² Rıfat Ilgaz, *aynı eser*, s. 208.

Savaşın bitmesinin haberini alan Mustafa Ural, İspanya-İtalya'nın Türkiye'nin krom anlaşması üzerine düşüncelerini, faşizm yenilmesi karşısındaki sevinicini ve umudunu dile getirir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi, hükümetin Almanya'ya veya mihver devletlerine krom ihracının durdurulması hakkındaki kararını tasvip etti.

-Von Popen'in pabuçları, atıldı demektir dama!

-Yerine yeni pabuçlar gerekecek, Rooseveltler, Çörçiller!

(...)

-Bundan sonra İspanyollar da Almanlara volfram vermeyecekmiş! Biz krom vermeyeceğiz. İki küçük devlet büyük bir faşist devletin savaş endüstrisini küçük ölçüde baltalamak zorunda kalıyor.

(...)

-Abi? Krom kesilince faşizm hayranlarının soluğu da kesilecek öyle mi?

-Daha gerisi var haberin!...İrkçılık ve Turancılık amaçları güden bütün dernekler kapatılıyor.

-İlk kez faşistlerle onların karşısında olanların aynı ceza kanununa göre yargılamaya geçilmesi...

(...)

-Ne olursa olsun olumlu bir davranış! Bir aşamadır bu davranış memleketimiz için.”

(...)

Toplumcuların yapamadıklarını Milli Şef yapıyordu işte! Dışarıda Alman faşizmi, içerde onlara bağlı yerli faşistler sapır sapır dökülüyorlardı.”²⁶³

Mustafa Ural, 19 Mayıs 1944 yılında ırkçıların tutuklanmasıyla 24 Mayıs 1944'te teslim olur. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşına girmemesindeki denge politikasını aydın olarak tutarlı bulur. Bu konudaki düşüncelerini söyler:

“Ne olursa olsun yolun sonu görünüyordu artık! İkinci Dünya Savaşı er geç faşizmin çatırtılarla yıkılmasıyla bitecekti. Savaşa girmemiş bir ulus olarak büyük kazançlarla çıkmasını bilmeliydik. Çektiğimiz açlığı, yoksulluğu, sıkıntıları bir ağırlık olarak koymasını bilmeliydik terazinin kefesine.”²⁶⁴

Sonuç olarak, Rıfat Ilgaz, “Karartma Geceleri” romanında Öğretmen Mustafa Ural'ın İkinci Dünya Savaşı'nın karanlık ortamında içerideki ve dışarıdaki baskılara karşı durarak onun gibi düşünen insanların yılmayarak “toplumcu-gerçekçi sanat” anlayışında buluşup düşüncelerini dile getirmeleri, bir kuşağın aydınlarının umutlu direnişini bazen kurgusal çoğu zaman gerçek olayların tanıklığında anlatmaktadır.

²⁶³ Rıfat Ilgaz, *aynı eser*, s. 224-228.

²⁶⁴ Rıfat Ilgaz, *aynı eser*, s. 229.

Rıfat Ilgaz, “Karartma Geceleri” adlı romanı hakkında içinde biraz anı bulunduğu ama olayların ayıklanarak romanlaştırıldığını söyleyerek şu değerlendirmede bulunur:

“1944’lerin İstanbul’unda Alman faşizminin azgınlaştığı, dünyayı ateşe verdiği ve savaş tehlikesinin her an kapımızı ağır koşullarda karartılmış İstanbul sokaklarında hakkında iki tutuklama kararı bulunan bir devrimcinin yani benim yaşamımdan kesitler veren bir anı romanıdır.”²⁶⁵

---

²⁶⁵ Asım Bezirci, *aynı eser*, s. 166.

SONSUZ PANAYIR

Halide Edip Adivar, “**Sonsuz Panayır**” adlı romanı 1946 yılında yayımlanır. İkinci Dünya Savaşında vurgun yaparak karaborsayla zengin olan İstanbul’un ailelerinin yaşayışları, hayata bakış açıları, ticari ilişkileri, savaşa karşı tutumları açısından somut biçimde kalabalık kadroyla verir.

Romancılığın dayandığı gerçekliğin temelini tarih olduğunu vurgulayan Halide Edip Adivar,²⁶⁶ romanına “sonsuz panayır” adını koymasının nedenini şu şekilde açıklar:

“İnsanlar ve zümreler arası insicam ve vahdet kalktığına ortaya bir “panayır” çıkar. Panayırlarda vahdet yoktur, her kısım kendine mahsus ayrı bir âlemdir.²⁶⁷ Bütün bu çeşitli maskaralılara panayırdaki rastlanabilir.²⁶⁸

Roman, lisede okuyan Ayşe isimli bir genç kızın anne ve babasını anlattığı hikaye yarışmasına girmesiyle birinci olması, öğretmenine hikayeyi beğendirmesi, bunun yanında kendini ispatlama isteği içinde olan Ayşe’nin öğretmeni Ali Bey sayesinde “İkibinler” adı verilen zengin çevreyi tanımasıyla başlar.

Bu nedenle romanın merkezinde Ayşe vardır. Yazar, Ayşe’yi bu çevreye dahil ederek okuyucuya bu çevreyi anlatır. Ayşe, roman boyunca çok iyi niyetli, temiz gösterilse de sürekli hırslı, sınıf atlamak isteği içerisindedir. Anne ve babasının ona bakışıyla onun anne ve babasına bakışı tamamen zıttır. Oturduğu evde anne ve babasını başarısız, iradesiz, ihtiyar olarak görür, onlarla sürekli münakaşalar yapar. Fakirdir.

Yazar, Ayşe’nin hırslı karakterini şöyle çizer:

“O, duygularına yenilecek cinsten değildi, onun bir amacı vardı. Kesin olarak, bağlı olduğu fukara memur sınıfından kurtulmak, para kazanmak, özellikle ün sahibi olmak istiyordu. Bu amaca erişebilmek için değil anasının babasının, dünyanın suyunu sıkmaktan çekinmeyecek kadar kudretli bir iradeye sahip olduğu kanısındaydı.”²⁶⁹

Toplumun değerlerinin gitgide bozulmasının nedeni para ve kültürsüzlüktür. Sadece parayla yaşayan bu kültürsüz aileler “İki binler” diye anılmaktadırlar.

²⁶⁶Mustafa Baydar, Hayat: 19.7.1957, “Halide Edip Adivar ile yapılan röportaj”, Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Halide Edip Adivar*, İstanbul 1964, s. 101.

²⁶⁷İnci Engünün, *Halide Edip Adivar*, Ankara 1989, s. 81.

²⁶⁸Görünmeyen Adam, Akbaba: 1946, “Halide Edip ile yapılan röportaj”, Hilmi Yücebaş, *aynı eser*, s. 77.

²⁶⁹Halide Edip Adivar, *Sonsuz Panayır*, İstanbul 1972, s. 14.

“İki binler Türkiye’deki yeni milyonerlerin sayısıdır. Eskilere ise kibar ve zengin denir. Eskiler de biraz tecrübe, biraz sosyal eğitim ve görgünün doğurduğu alışkanlıkla dürüst bir zevkle evlerinin dışında göze batmaktan dile gelmekten sakınmayı bilirler. İki binlerin yaşadığı safahat sahneleri siyasi haberlerden, radyo yayınlarından daha fazla tartışılır. (...) Bunların çocuklarının çoğu Abdülhamit devrinin “asılzade” küçük beylerini hatırlatır. Memuriyet konusunda elindeki güç ancak kendi şirketlerine bağlıdır. Bu firmalarda genelde akrabaları kullanılır. Karaborsa davalarında bunların nüfuzları sıfırdan aşağıdır, çünkü bu bakımdan birçoğu Milli Koruma Kanunu’nun pençesine düşme adaydırlar.(...) Neden bunlara iki binler derler? (...) Bizdeki milyonerlerin sayısı her yerden fazla olması gerekir diye “iki yüzler”i “iki bin”e çıkarıvermiştir. Özellikle demokrat cephe, savaş alanında bir eğlence ve alay konusu olmaktan çıkıp bir şaşkınlık konusu olacak duruma girdikten sonra milyoner sayısı en çok olan memleketin en güçlü olacağını kamuoyuna anlatmak için bu “iki binler” deyimini moda yapmışlardır.(...) Bu sınıfın tek değer ölçüsü paradır. Tartışma sırasında paranın tek R ile yazılmış olduğunu unutmuşlar, Majeste Para’yı on R ile telaffuz etmişler, ondan sonra bu sosyete de kırk yıllık para parrrrrrrrrrra oluvermiş.”²⁷⁰

Ayşe Balkar, Ali Bey’den iki binler hakkında bilgi toplayıp onların aralarına girmek istemektedir. Esas öğrenmek istediği de iki binlerin başka ülkelerdeki örneklerden hangi noktalarda ayrıldığı meselesidir.²⁷¹

Ali Bey, Ayşe’nin edebiyat öğretmenidir. Galatasaray mezunudur. Komşularında ayrı görünmek istemez. Batı kültürü almasına rağmen değerlerine ve geçmişine bağlıdır. Kültürlüdür. Davetlerin çoğunu Ayşe’ye iş bulmak için kabul eder.

Romanda “yeni milyonerler”, “savaş” “doğu-batı” “uygarlık” gibi konuları kendi fikir dünyasında “Şeytan Öğütleri” adıyla yazar.

Ali Bey, savaş sonu yıllarını kendi çıkarlarına araç olarak kullanacakları “şeytan” imgesinde anlatır:

“Fikirleri insanlığı kavrayan gerçeklerden uzaklaştırmaktır. Şeytanın görevi fikirleri, günlük hayatın deneme ve hisleriyle akıp geçen akımın içine daldırmak, tek gerçeğin bu cereyan olduğu kanısını vermektir.(...) Şeytana kul yapmak istediğiniz adamın kafasını katiyen aydınlatmamalı, muhakeme etmek yeteneği uyandırmamalısınız, aksine hiçbir doğrultuyu bulamayacak derecede karıştırmalı ve dumana boğmalısınız. Bunun bizdeki bir örneği uzaman Safi-Türk’tür. Cebine milyonları indirir indirmez bir ekonomi uzmanı oluverdi. Sonra Şaşırtmaç’ı alın, herifin öğrenimi bile yok, fakat konuştuğu vakit yüksek bilginler el kavuşturup dinliyor. Demek şeytan için zaman ve mekân yok. O da bir ruh, o da bir fikir

²⁷⁰ Adivar, *aynı eser*, s. 20-23.

²⁷¹ Adivar, *aynı eser* s. 23.

salgını. Aynı zamanda İstanbul'da, Londra'da, Paris'te daha bilmem berede gizli teşkilatı ve memurları aynı şeyleri aşılayabilirler.²⁷²

Ali Bey'in savaşın “ben” ve “biz” davasını anlattığı bölüm ise şöyledir:

“Hiç kuşku yok ki bu savaş, bir sürü zulüm getirecektir. Fakat savaş, aynı zamanda toprakla gök arasında ölüm yarasının sızısıyla baş başa kalıp inleyen yüz binlerce insan ruhuna şeytana lanet ettirmiştir. (Ben) ve (Biz) davasından kurtulup herkes için daha iyi ve daha güvenli bir dünya kurmak azmini yaratmış olmasıdır. Şayet bu (ben) sınırını aşan insanlık ve hayır için ölüme bir daha meydan okuyacak bir iç durumu doğmuşsa o vakit şeytanlar bir iskambil kâğıdı gibi devrilebilirler. Buna karşı savaştan arta kalan zavallı insanlık dün boğazladığı düşmanlarıyla el ele verip daha iyi bir dünya hülyasının peşine düşerse gerçek daha iyi bir dünya gereçleri toplanmış olur.”²⁷³

Bu düşünceden yola çıkarak, aydın konusunda yarı aydınları eleştirir:

“Şeytanların en kolaylıkla başarı elde ettikleri çevre, yarı pişmiş, sözde aydın veya aydın olmaya özenenlerin küçük dünyasıdır. Burada hep “güç”, “hayat”, “varlık”, ve “cinsiyet” konuları şeytanların gönlüne göre tartışılır. (...) Şeytanın en güçlü öğüdü ve hiçbir zaman modası geçmeyen şu tekerlemedir: “Amaca ulaştıran her araç mübahtır.” Bu tekerlemeyi insanlığın çoğunluğuna aşılamaı başardıkları gün şeytanlar için başarı günüdür.”²⁷⁴

Ali Bey'in yakından tanıdığı, Ayşe'nin sürekli notlar almak için gittiği gazinoda İki binler sınıfının en önde gelenlerini hem yazarın hem karakterlerin gözünden anlatılır. Ali Bey, Bay Bolluk'a Şaş-Bak Pavyonuna gelen insanları buldukları konumlara ve kültürlerine göre şöyle tanıtır:

“Burası karışıktır. İstanbul'da yerleşmiş, kıyafetleri modaıya uygun züppe taşralılarla, Şişli ve Osmanbey tarafının her akşam frak, smokin giyen zenginleri oturur. Bunların hepsi ya iki binlerden ya da onların konuklarıdır. Örnek olarak: Bolluk'lar gibi mühendis, arkamızdakiler gibi tüccar ve müteahhit, karşımızdakiler gibi doktorlar falan vardır. Bunların arasında biraz karaborsacı da bulunabilir.”²⁷⁵

İki binlerin karaborsacısı ve en önemlisi Samet Şaşırtmaçtır. Yazar, onun özelliklerini ve yaptığı işi şöyle anlatır:

“Bağlı olduğu zümre fertlerinin kusur ve erdemliliklerinin binlerce kez büyütülmüş özelliklerini ve karakterini kendinde toplar, zaman zaman tamamen kendi türünden ayrı, çözümlemesi zor, karmaşık bir anlayış ve hareketle çevreyi şaşırtır. Kendisini yakından tanıyan çevreler ona (aygır) lakabını yakıştırırlar. Bu

²⁷² Adivar, *aynı eser*, s. 74-75.

²⁷³ Adivar, *aynı eser*, s. 76.

²⁷⁴ Adivar, *aynı eser*, s. 77.

²⁷⁵ Adivar, *aynı eser*, s. 33.

ismi ona Safi-Naz vermişti. İki binler sosyetesini, karısının verdiği partileri orta sınıfa mensup alay konusu olarak alırlardı.(...) Samet Şaşırtmaç, ticaret âlemini bilir. Emrindekiler bir nevi insan-makinedir.”²⁷⁶

Halide Edip Adivar, Şaşırtmaç ailesini “korkuluk” olarak tanımlar.

Çünkü, Şaşırtmaç’ın şimdiye kadar aklına esip yapmadığı, içten isteyip elde edemediği, özellikle amaç edindiği şeye ulaştırın herhangi yolu bulamadığı olmamıştır.²⁷⁷

Kayınvalide Üftade Hanım ise iki binlerin milyoner kaynanası olarak bilinir.

“Gençleri bile görünümüyle geride bırakan bu kaynana Bolluk ailesinin söylediğine göre; Kumar borçlarını artık damadı ödemiyor, Şaşırtmaç ödüyor. Gecede kumarda bin liradan aşağı kaybedenlerin yüksek sosyete adı anılmazmış. Çünkü bu kumarhanelerde bir bayan ne kadar çok kaybederse o kadar ünlü ve aranan olurmuş.”²⁷⁸

Safi-Naz ile rakabet halinde olan Şaşırtmaç’ın gözünden ticaret yaşamı sunulur:

“Bugünkü dünyada karşısındakileri titreten kudretlerine kadar kof, ne kadar birer korkuluktan başka bir şey olmadığını ben bilirim. (Küçük gözleri karanlık ormanlarda av bekleyen yırtıcı bir hayvan gibi ışıltıyordu.) Örneğin ticaret âlemini ele alalım. Bunu benden iyi bilen yoktur. Bizim korkuluğumuz para kudretidir, değil mi? Bu para kimindir? Bizden korkan adamların... Bunlara zehir hatta yutturarak paralarını çekeriz, korktukları şey gene kendi elleriyle elimize verdikleri silahtır. Her şeyin başı korku... Korkuluk!”²⁷⁹

Samet Şaşırtmaç, 1945 yılındaki yılbaşı balosundan bahsederken Hitler Almanyasında servetini yapan iki binlerden de bahseder.²⁸⁰

Yazar, Şaşırtmaç’ın nasıl zengin olduğunu aile yaşamını, çevresini de göz önüne alarak anlatır:

“Hiçbir resmi okulda dikiş tutturamadı. Anası, Çamlıca’daki anadan kalma harap bir köşkü yok pahasına satarak bu nevi çocuklara diploma verebilecek özel bir lisede Samet’e bir diploma aldı.(...) Kumkapı’dan Fazlıpaşa yokuşunun tepesine kadar bütün arka mahallelerde azgın bir külhanbeyi zümresinin başında “Alikıran başkesen” rolünü tarihe geçebilecek başarıyla yaptı. Sarhoşluk, rezalet, saldırı, ürkütme hepsinin en yakası açılmadık çeşitlerini bulup uygulamakta onu geçen yoktu.(...)Kazanç membaları arasında afyon satışı, bir nevi yerli ve belirli “beyaz esir” ticareti ve bunlara dayanarak “şantaj” usulleri de kulaktan kulağa

²⁷⁶ Adivar, *aynı eser*, s. 95-97.

²⁷⁷ Adivar, *aynı eser*, s. 205.

²⁷⁸ Adivar, *aynı eser*, s. 175.

²⁷⁹ Adivar, *aynı eser*, s. 98.

²⁸⁰ Adivar, *aynı eser*, s. 102.

anıyordu.(...) Bu adam için savaşlar, ihtilâller, devrimler, iç ve dış durumlar satışında ve kazancında fiyat ayarlamadan başka bir şey anlamına alınmamıştı.”²⁸¹

Yazar, dönemin zenginlerinin nasıl zengin olduğunu kendi aralarındaki rekabetle, dedikoduyla, olaylarla verir. Bunun için romanda iki binlerin en zenginleriyle ilgili geçmiş-bugün arasında sürekli bilgiler verir. Karakterleri konuşturur. Her olayın ardından karakterlerin ruhsal özelliklerine, savaş ekonomisinden faydalanarak zengin olduğunu karakter özellikleriyle değinir:

“Bu dönemde Şaşırtmaç hakkındaki söylentiler arasında iki tanesi en tazesini sayılıyordu. Birincisi gene afyon ve eroin zehirlerinin “ihraç ve ithali” hakkındaki halka orijinal gelen usuller bulmuş olmasıydı. Güya, dış macunu, çuval çuval yapma fındık ve ceviz kabuğu, hatta incir ve üzümün içlerine de konulduğu söyleniyordu. İmgesi güçlü olanlar, İstanbul’da görünüşte “meşru” sanayi maskesi altında bütün afyon ve eroin ticaretini besleyen yerli fabrikalar kurdurmuş olduğunu iddia ettiler. (...) İkinci yeni söylenti de Şaşırtmaç’ın servetinin toplamı memlekette rekor sayılan yirmi beş milyona çıkmış olmasıydı. Halka göre, bunu elde tutabilecek banka bulunmadığından sık sık dışarıya geziye çıkan karaborsacıları, Şaşırtmaç’ın milyonlarını dışarıya taşıyorlardı.”²⁸²

Şaşırtmaç ailesinden başka iki binlerin ikinci zengini Uzman Safi-Türk ve ailesidir.

Yazar, “Apartman Beyleri” bölümünde bu aileleri de “mahalle derebeyleri”, “karaborsa bitkileri” biçiminde tanımlar. Çünkü bu aileler iki binlerin bir kolu ya da emlak sahibi yeni milyonerlerdir. Savaş yıllarında derme çatma birtakım binalar kurup iki-üç katına satarlar.(...) Bu apartman beyleri, asıl lüks dairelerine savaştan önce yerleşmiş doktor, mühendis ya da yüksek memur sınıfını ürkütememekten acı duyarlar. (...)”²⁸³

Ayrıca bu ailelerin savaş zamanı yaptığı ticaretteki düşünceleriyle ilgili şu tahlilleri yapar:

“Bu apartman beyleri, mihverin düdüğü öttüğü vakit “von” bilmem kimin ziyafetlerine hep davetli olduklarını söylerler. Gerçekte mihverin işgali altındaki memleketlere o günlerde sık sık ve kolaylıkla seyahat etmiş, yükte hafif, pahada ağır eşya sokup çıkarmışlardır. Ama mihver yenilir yenilmez bu defa Anglo-Amerikan çevresine kapılanmakla övünmeye başlamışlardır. Gerçek olan şey, bunların kimilerinin aynı kolaylıkla ve serbestlikle bugünkü galiplerin de işgal ettikleri kentlerin kimilerine girip çıkmaları, karaborsanın lüks ihtiyaçlarını hala memlekete sokup çıkarmalarıdır.”²⁸⁴

²⁸¹ Adivar, *aynı eser*, s. 207-208.

²⁸² Adivar, *aynı eser*, s. 305-306.

²⁸³ Adivar, *aynı eser*, s. 90-94.

²⁸⁴ Adivar, *aynı eser*, s. 94.

Uzman Safi-Türk Tramara Şirketinin resmi başıdır. Uygarlığın kendisi gibi kurnaz insanlar sayesinde kurtulacağını düşünür. Bu nedenle 1945 yılında kendince Alman piyasasını kapayıp İngiliz piyasasını açar.²⁸⁵ Türkiye’de ise 1945 yılında savaş alanı bambaşka bir yere gelince “apartman beylerinin bir kısmı milli korunmadan yakalarını kurtaramazlar.”²⁸⁶

Yazar, savaşın gidişatıyla Safi-Türk’ün karakteri arasında bağlantıyı şöyle kurar:

“Son zamanlarda artık Alman zaferinden hiç söz etmiyordu. Fakat bilincinin altında hala Hitler Almanyası’nın dirilip bir gün İngilizlerin tepesine bineceğine inanıyordu.(...) Yarı pişmiş Hitler gençliğine aşılınmış olan, ortaçağı geçen mistik, anormal ve ilkel yoldan çıkarışlar ve karmaşıklara on altı yaşında bir Alman genci kadar bağlanmıştı. Kurnazlığının ilhamıyla şimdilik herhangi demokrattan fazla demokrat görünen Uzman’ın içinde gizli ve sabırlı bir taasupla Hitler’in hortlamasını bekleyen sinsî bir iman vardı.”²⁸⁷

Ali Bey ise Safi-Türk’ü türedi zengin olarak görür. Safi-Türk, Ayşe’ye sahibi olduğu Tramara şirketinde yazışmaları yapması için iş teklif eder. Ayşe ise iki binlerin durumundan ziyade karlı ve hayırlı bir iş temin etmek peşindedir. Böylece fakir hayatından kurtularak ailesini de bu hayatın içinden çekip almayı ister.

Ayşe, işine başladığı zaman Safi-Naz Ayşe’nin iradesini güçlü bulduğu için onu ikaz eder. İki binlerin çevresine, duyduğu dedikodular Ayşe için yepyenidir.²⁸⁸

“Şirket, palas, gazino, pavyon, bar, apartman, kumarhane özetle iki binlerle ilgili terimleri hepsi kullanılıyor birtakım kirli çamaşırlar meydanda yığılıyordu. Henüz iki binlerin hayat gösterilerini, kapının dışında seyreden bir vaziyetteydi. Gerçi bu hayat baştan başa bir sırça saray içinde herkesin gözünün önünde geçiyor, fakat bunlar sırça sarayların sırça olmayan temellerine, yer altı mahzenlerine temas ediyorlardı.”²⁸⁹

Fethi Naci, Halide Edib Adivar’ın savaş ekonomisiyle yaratılan zenginlerin yaptığı her şeyi küçük düşürmekten çok hoşlandığını söyler ancak romanın yazıldığı 1946 yılında Türkiye’ye “demokrasi”nin yeni geldiğini ve bu türedi zenginlerinin Demokrat Parti’yi oluşturacaklarını ve özledikleri siyasal iktidarı ele geçireceklerini Halide Edib’in aklından bile geçirmedeğini söyleyerek yazara bu bakış açısıyla eleştiride bulunur.²⁹⁰

²⁸⁵ Adivar, *aynı eser*, s. 132.

²⁸⁶ Adivar, *aynı eser*, s. 132.

²⁸⁷ Adivar, *aynı eser*, s. 132.

²⁸⁸ İnci Engünün, *Halide Edib Adivar’ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İstanbul 1978, s. 325.

²⁸⁹ Halide Edib Adivar, *aynı eser*, s. 194; İnci Engünün, *aynı eser*, s. 325.

²⁹⁰ Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*, İstanbul 1990, s. 228.

Yazar, İstanbul'un gerçek zenginlerini yeni zenginlerden başta kültür yönünden farklı görür. Gerçek zenginlerden olan Bolluk ailesi Hitler Almanyasına değil İngiliz kültürüne önem veren, iki binlerden sayılmayan, halkın gözüne batmayan eski zenginlerdendir. Ayşe, Bollukların çocuklarına da ders vermeye başlar. Süleyman Bolluk ise Ali Bey ile sürekli edebiyat sohbeti yapmaktan hoşlanır. Uzman Safi-Türk'ün Hitler'e inanması ile dalga geçer.²⁹¹

Romanda, yazarın yarattığı olumlu karakterler Ali Bey, Ayşe, Safi-Türk'ün yeğeni Burhan, gazeteci Firuzan Tıngır'dır.

Firuzan Tıngır, sosyete gazetecisidir. Haykır gazetesinde fıkra yazmaktadır. Mizaç bakımından hiçbir parti çevresine girmeyen, diline ve kalemine kelepçe vuran zemin ve zamandan hayli acı alaylarla öcünü almaya çalışır.²⁹² Modern dünya, savaş, iki binlerin ekonomik yönden gerçek dünyası Tıngır'ın gözünden bazen eleştirel çoğu kez alaycı şekilde verilir. İki binlerle katıldığı bir davette söylenen şarkıda duyguları şu şekildedir:

“Firuzan Tıngır, Tom'u dinlerken İspanyol'un öyküsü, kanla ihtilalle inanç uğrunda birbirini boğazlayan; karısını, kızanın, toprağını, ocağını terk edenlerin bir faciasıydı. İspanyol kemancının bütün varlığı ile beklediği şey, Franco rejiminden öç alacağı, kendi rejimini kurarak gözyaşı fırtınasından sonra İspanya'yı güllük gülistan edeceği gündü. (...) Fakat asıl Firuzan Tıngır'ı düşündüren şey, modern dünyanın can çekişiyor gibi hızlı çırpınma arasında eski dünyanın biraz uyuşuk fakat daha yumuşak hareketleri de karışıyordu.”²⁹³

Uzman Safi-Türk tarafından Firuzan Tıngır; “memlekette bir tehlike işareti, zengin düşmanı, devletçilik maskesi altında bir kızıl” diye tanıtılırken; Firuzan Tıngır Uzman'ı; “iki binlerden hayatı vitrinde yaşayanlardan, dünyayı kendi sınıfının kaba ve açgözlü zevklerinin bir panayırı kabul edenlerden” diye belirtir.²⁹⁴

Böylece karakterlerin birbirleri hakkındaki düşünceleri dönemin yerleşmeye başlayan dış gerçekliğin karakterlere etkisi hakkında fikir verir.

Karaborsa haberleri diyaloglarla Tıngır'ın konuşmalarından verilir:

“Bilmem hangi tüccar, dışarıdan bir buçuk dolara alınan yüzlerce ayakkabıyı yirmi beş liraya satıyormuş, bilmem hangisi ilaç karaborsasından şu kadar para kar etmiş. (...) Uzman'ın şirketinin de bu aralık ithalat ve ihracattan yarım milyon vurduğunu söyledi. Ali Bey'e dönerek:

-Sizin patronlar “emsali misillü” aile arasında birbirine nazi selamı verirlermiş ve Heil derlermiş

²⁹¹ Adivar, *aynı eser*, s. 26.

²⁹² Adivar, *aynı eser*, s. 46.

²⁹³ Adivar, *aynı eser*, s. 54-55.

²⁹⁴ Adivar, *aynı eser*, s. 132-133.

- Hitler demesinler de .
- Heil, dil ile tasdik, Hitler kalple iman terimidir. İçte kalır!
- Amma yaptın ha, onlar şimdi...
- Demokrattan daha fazla demokrat.”²⁹⁵

Başka bir konuşmada ise kendi kendine:

“Vah zavallı ruhlar, artık yapacak işleri kalmamışta afyon kaçakçılarında karaborsa gangsterlerine taktik dersi vermeye kalkmışlar.”²⁹⁶ diyordu.

İnci Enginün’e göre gazeteci tipi Halide Edib’in birçok romanında yer alır. Sonsuz Panayır ve daha sonra yazdığı Hayat Parçaları’nda ise cemiyeti didik didik eden bir çeşit hakikat havarisi olarak ortaya çıkar.²⁹⁷

Diğer bir olumlu karakter ise Safi-Türklerin Amerika’da eğitim görmüş yeğeni Burhan’dır. Amerika’da üniversitede okumuş, bursu kesilince çeşitli işler yapmıştır. Uzman Safi-Türk’ün “her şey para ile ölçülür.” düşüncesine taban tabana zıt, annesine göre cebi delik bir idealisttir. “Kültür-sanat”, “doğu-batı” konularında konuşan Burhan, siyasetin bu tarz konuşmalara karışmaması gerektiğini belirtir.²⁹⁸ Fikirlerin özgür olması gerektiğini, bunun ancak toplumdan çıkarı olmayan insanlarla yapılacağını düşünür:

“Fikir dünyasının en temiz, en yetenekli, en ülkücü unsurunu bir araya toplayacağız. Hele bu şirketin, aynı zamanda hepimizin oturabileceği, küçük dairelere ayrılmış bir de apartmanı olursa, Balkarlar, Tıngırlar, Ali Beyler bir tek amaç çevresinde toplanabilir, fikir malını karaborsadan kurtarabilir. İnsanların gözünü boyamadan, insanlığın hayrı için el ele çalışabilecek bir kuruluş yaratabilir. İnsanların insanlık haysiyetini çiğnemeyen, özgürlük içinde elbirliği ile çalışmalarını saptayan...”²⁹⁹

Romanın sonunda Samet Şaşırtmaç, yaptığı usulsüzlüklerin ortaya çıkmasıyla ticaret alanındaki beyaz ve karaborsadan çekilir, delirir. Safi-Türk hissesini satar. Bolluk grubuna girmek ister.

Ticarette uğraşan dürüst insanlar ise; Şaşırtmaç grubuna oranla kendi halinde ve siyasal arkaları olmayanlar bunu ticaret âleminde temizlik müjdecisi saymışlardır.”³⁰⁰

²⁹⁵ Adivar, *aynı eser*, s. 164-165.

²⁹⁶ Adivar, *aynı eser*, s. 257.

²⁹⁷ Adivar, *aynı eser*, s. 323.

²⁹⁸ Adivar, *aynı eser*, s. 140.

²⁹⁹ Adivar, *aynı eser*, s. 237.

³⁰⁰ Adivar, *aynı eser*, s. 263.

Burhan'ın Şaşırtmaç'ın durumu ile ilgili yaptığı değerlendirme şöyledir:

“Ömründe ilk kez kudretinin önüne set çekildiğini görünce kendinden geçmişti. Paranın istediği kadarını istediği şekilde kazanabileceği devir sona eriyor, dünya artık kendini topluyor, bulanık suda balık tutmak zamanı geçiyordu. İşte, Şaşırtmaç, yıllardan beri insanlığın ensesinde boza pişirilen ağzından lokması alınanların sonucuna uğruyordu. Bu, savaş sonrası dünyasının her yanında olagelen bir şeydi.”³⁰¹

Safi-Türk ise Burhan'ın fazla idealist olduğunu söyleyerek düşüncesini farklı bir şekilde ortaya koyar:

“Şaşırtmaç deli falan değildir. Servetini elde tutmayı pekala bilir. Esasen savaş dahil, insan ne suretle zengin olursa olsun hep servetini elde tutmanın yolunu bulur. Servet servet servettir, ne suretle kazanılırsa kazanılsın, en kötü araçlarla kazanılan servet bile yine en büyük sosyal yarardır. Karaborsaya elverişli olmayan bir durum belirirse, beyaz borsada bu servet işe yarayacaktır” diyerek yazar'a göre;

“Hem Şaşırtmaç'ın deli olmadığını, hem de karaborsadaki servetlerin de onu kazananlar gibi gelecek dünyada yeni koşullar içinde mevkilerini elde tutacaklarını iddia ediyordu.”³⁰²

Romanın sonunda Burhan Ayşe ile nişanlanır. Tramara Şirketi'nin Anglo-Amerikan pazarına dayanan guruplarla iş yapmasına, hissedarlarına karar verilir. Ayşe, şirkette vekil olarak görev alır. Şaşırtmaç delirir.

Halide Edip Adivar, “Sonsuz Panayır” eseriyle ilgili roman yönünden yazılışının benzediğini ama esas olarak İstanbul'da harp zenginleri türediğini, sonra gençlerin sinemaya dansa düşkünlüğü arttığını, memur sınıfının durumu oldukça hazin olduğunu belirtir. Bu nedenle romanı “bir içtimai tetkik, bir felsefi eser, bir örf tenkidi” biçiminde tanımlar.³⁰³

---

³⁰¹ Adivar, *aynı eser*, s. 266.

³⁰² Adivar, *aynı eser*, s. 267.

³⁰³ Görünmeyen Adam, Akbaba: 1946, “Halide Edip ile yapılan röportaj”, Hilmi Yücebaş, *aynı eser*, s. 76.

4. SONUÇ

II. Dünya Savaşı'nın Türk devletinin gidişatı üzerindeki etkileri bilinmektedir. İnsanlarımızın da bu savaşın felaketinden yeterince nasiplendikleri açıktır. Savaşın dışında kalmamız başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere dönemin siyasi otoritelerinin en önemli başarılarından. Bu nedenle savaşın insanlarımız üzerindeki etkisi, dönemin edebiyatında da kendini göstermesi kaçınılmazdı ve gerçekten de böyle oldu. Roman ve hikâyeler sosyal bünyedeki ekonomik veya siyasal ağırlıklı tüm gelişmelerin aynası olmuştur. Dünya edebiyatının büyük yazarlarını yücelten ve eserlerini ölümsüz yapan şey, muhakkak ki dönemlerini bu anlamda eserlerine aksettirebilmiş olmalarında yatmaktadır.

Sosyal boyut ve bunun gerçekçilikle ele alınıp gösterilmesi Türk yazarlarının da yakın zamanlarda öne çıkarttıkları bir edebi tür olmuş ve ağırlık kazanmıştır. Bu nedenle tezimizde dönemin siyasi, ekonomik, kültürel olayları ayrı ayrı yazıldı.

Savaşa katılan veya katılmayan ülkelerin ekonomik ve toplumsal sistemlerinin kendi içindeki değişimleri ya da birbirlerine etkileri düşünülerek tezimizin girişinde savaşın dünyadaki gidişatıyla, sonuçlarıyla ilgili bilgi verildi. Çünkü I. Dünya Savaşı'nın sonucunda "ulusçuluk" ideolojisiyle bazı ülkelerde imparatorluklar parçalandı, ulus-devletler kuruldu. Bu ülkelerden biri emperyalizme karşı Ulusal Kurtuluş Savaşını ilk veren Türkiye Cumhuriyeti idi. II. Dünya Savaşına giden ve ondan sonraki süreçte ise Avrupa'da faşizmin ve emperyalizmin yükselmesi sonucunda ulus ve sınıf mücadeleleri, bazı ülkelerin sosyalistleri ve demokratları tarafından desteklendi. Dolayısıyla, 19.yy'da teorik biçimi şekillenen sosyalist yönetim sistemi kapitalist sistem karşısında II. Dünya Savaşı'ndan sonra az gelişmiş ülkeleri etkileyerek pratik biçime dönüşmeye başladı. Böylece, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik ve siyasal açıdan yeniden şekillenen dünyada iki ekonomik sistem karşıtlıklarıyla var oldu.

Buradan yola çıkılarak imparatorluk sürecinden ulus-devlet sistemine bağımsızlık mücadelesiyle yeni geçmiş olan Türkiye Cumhuriyeti, savaşın dışında kalsa da başta ekonomik ve siyasal bakımdan olumsuz bir biçimde etkilendi. Bundan dolayıdır ki; tezimizin esas konusu olan "*II. Dünya Savaşı'nın Türk Hikâye ve Romanına Etkileri*"ne gelinceye kadar "*Cumhuriyet'in gerçek tarihi şimdilik ancak romanlardan okunuyor*"

sözünden hareketle savaşın ekonomik, siyasal, kültürel yönünün bağlantılı bir şekilde irdelenmesi hatta diğer ülkelerdeki tarihsel koşulların dayattığı yeni edebiyat kuramlarıyla bakılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Savaşın başlamasıyla yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik olarak birtakım önlemler alma yoluna gitmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, öldükten sonra devletin başına İsmet İnönü geçer. II. Dünya Savaşına Türkiye'nin girmemesi için çeşitli antlaşmalar imzalayan İsmet İnönü Dönemi'nin ekonomik politikaları hükümetlerin ekonomik programlarına göre şekillenir. “*Savaş Ekonomisi*” adı verilen bu dönemde Refik Saydam Hükümeti Döneminde savaşın getirdiği olumsuzlukları önlemek için “Milli Koruma Kanunu” çıkarılır. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Döneminde ise devletçi yapının ağırlığı biraz daha azalır. Ancak, ekonomik krizin ortaya çıkması, ekmeğin karneye bağlanması gibi önlemler halka olumsuz yansırken diğer taraftan savaş zenginleri denen sınıf ortaya çıkar. II. Dünya Savaşı'nı anlatan hikâye ve romanlarda ekonomik koşullarıyla tarım kesiminde hala feodal ağa-köylü çatışması sürerken; şehirde halkın ekonomik düzeyinin değişmemesine rağmen yeni oluşan zengin sınıfın zıtlığını bulmak mümkündür.

İncelediğimiz hikâye ve romanların çoğunda; Sabahattin Ali'nin “Böbrek”, Oktay Akbal'ın “Önce Ekmekler Bozuldu”, Sait Faik'in hikâyeleri, Reşat Enis'in “Ağlama Duvarı” romanı savaşın yarattığı ekonomik çıkmazın halkın yaşayışına etkisini anlatırken; Halide Edib Adivar'ın “Sonsuz Panayır” romanı savaş zenginlerinin hayatlarını, yaşayışlarını, düşüncelerini yansıtan tenkit bir eserdir.

“*II. Dünya Savaşı'nın Siyasal Gelişmeleri*” edebiyat alanında özellikle aydınların hem döneme tanıklık ederek hem de iç çelişkileriyle anlatılmaktadır. 1942 yılında dünyada Alman-Rus savaşı sürerken 1940'ların Türkiye'sinde özellikle ilerici aydınlar, Nazilerin dünyada yaptığı zulmü kınayarak faşizmin topraklarımıza gelmesinden korkmuşlardır. Kendilerine “toplumcu-gerçekçi” sıfatını uygun görerek eserlerini ortaya koyan aydınlar, Cumhuriyet Devrimleri'nin sürdürülecek olan politikalarla daha geriye değil halka inerek daha ileri gitmesini istediler. Savaşa karşı duruşları ve eleştirdikleri siyasi, ekonomik politikalar nedeniyle bu süreçten sonra onlara Türk Edebiyatı Tarihinde bazı yazarlarca “1940 Kuşağı” adı verildi. Dönemin yaşanılan diğer olayları ise “*Siyasal Gelişmeler*” bölümünde sunulmaktadır. Sabahattin Ali'nin “İçimizdeki Şeytan” adlı romanı Sabahattin Ali'nin gözünden turancı aydınları kişilikleriyle siyasi düşüncelerini bütün halinde biraz

tarafli vermiş olsa da Sabahattin Ali'nin böyle bir roman yazmaya iten sebepler, onun aydın duruşu, tezimizde açıklanmaktadır. Rıfat Ilgaz, II. Dünya Savaşı'nın Türkiye'sini "Karartma Geceleri"ne benzeterek aydınların 1943-1944 yılları arasında tutuklanmalarını birebir yaşamıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar ise "Huzur" romanında yarattığı karakterin gelgitlerini Albert Sorel'in "Savaş felakettir" sözünden etkilenerek kişilerin iç dünyasında gösterir. Onun günlük hayattaki gözlemleriyle dış dünyayı tahlil eder.

Mustafa Kemal Atatürk'ün başlattığı "çağdaşlaşma" olarak nitelendirebileceğimiz kültürel alandaki reformlar, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün başa geçmesiyle Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı sürecinde dünyada II. Dünya Savaşı sürerken Türkiye'de kültürel alanda hız kesmeden devam eder. Türkiye Cumhuriyeti, bu dönemde aydınlanma düşüncesini halka eğitim üzerinden benimsetme yoluna gider. Tezimizde yer alan "*II. Dünya Savaşı'nın Yarattığı Edebiyat Ortamı*" bu politikaların ve duyarlılığın sonucunda oluşmuştur. Fakat, savaşın etkisinin yoğun hissedildiği bu dönemde Türkiye'nin yarattığı kültürel politikayla siyasi ve ekonomik politikalar paralel gitmez.

Elbette, Türkiye Cumhuriyeti'nin II. Dünya Savaşı sırasında ulusal demokratik devrimini tamamlamaya çalışırken bunları yaşamayı yaşadığımız yüzyıldan bağımsız değildir. 20.yy'da yaşanan dünya savaşları siyasi alanda olduğu kadar edebiyat alanında da sürekli değişme göstermiştir. 1940 kuşağının edebiyat alanında "gerçekçilik" kuramına yönelmesinin nedenlerinde de Batı Avrupa'nın geçirdiği 18. ve 19.yy'daki alt-yapı ve üst-yapıdaki değişimlerinin incelenmesi uygun görüldü. Aydınlanma dönemini yaşayarak modernleşen Avrupa'nın dünya üzerindeki yayılma politikaları ve açık işgalleri orada yaşayan aydınların ve yazarların düşüncelerinde kapitalizmin çürüdüğü sonucuna vararak 20.yy'ın başında bilimsel sosyalizmi alternatif görmeleriyle Marksizm'i ekonomi-modernizm-siyasal bileşkesi içinde kültürel boyutlarıyla şekillendirmeye çalışmışlardır. Bu nedenle edebiyatta "gerçekçilik" içerik bakımından aynı kalmakla birlikte teorik çalışmalarla ve biçimsel yönden değişikliğe uğramıştır.

Sonuç olarak; yaşadığımız yüzyılın toplumsal meselelerini anlamaya çalışırken; sosyal alanın edebiyat alanındaki etkilerini eserlerde incelerken; özellikle II. Dünya Savaşı sürecini değerlendirmek yerinde olacaktır. II. Dünya Savaşı'nın dünya üzerinde yaşayan devletlerde her açıdan yarattığı kırılma değişen sistemlerin tek tarafli tahlil edilemeyeceğini bugünde göstermiştir. Türk Edebiyatı'ndaki roman ve hikâyeleri anlamak

için bütüncül bakış açısıyla irdelememiz gerekliliği tarihsel süreçten geçen edebiyat anlayışı teknik açıdan değişse bile yaşanan gerçeklere kayıtsız kalamayacağını öğretmiştir.

KAYNAKÇA

- Adıvar, Halide Edip, *Tatarcık-Sonsuz Panayır*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1972.
- Akbal, Oktay, *Garipler Sokağı*, Varlık Yayınları, İstanbul 1950.
- Akbal, Oktay, *Önce Ekmekler Bozuldu*, E Yayınları, İstanbul 1970.
- Aksoy, Suat, *100 Soruda Türkiye 'de Toprak Meselesi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969.
- Ali, Sabahattin, *Bütün Öyküleri II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.
- Ali, Sabahattin, *İçimizdeki Şeytan*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1940.
- Alangu, Tahir, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, Cilt I-II-III, İstanbul Matbaası, İstanbul 1965.
- Andaç, Feridun, *Romanda ve Öyküde Yeni Açılımlar (1940-1950)*, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu, Edebiyatçılar Derneği, 20-21-22 Kasım 1998.
- Armaoğlu, Fahir, *20. yy Siyasi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1987.
- Arslan, Nihayet, *Türk Romanının Oluşumu: Dış gerçeklik açısından bir inceleme*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2007.
- Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye 'nin Düzeni*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1968.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam 1938-1950*, Cilt II, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991.
- Ayvazoğlu, Beşir, *Tarık Buğra "Güneş Rengi Bir Yığın Yaprak"*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1995.
- Barutçu, Faik Ahmet, *Siyasi Hatıralar (Milli Mücadeleden Demokrasiye)*, İstanbul 1977.
- Başar, Ahmet Hamdi, *İktisadi Devletçilik*, Cilt I, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul 1931.
- Bezirci, Asım, *Rıfat Ilgaz*, Çınar Yayınları, İstanbul 1997.
- Bezirci, Asım, *Sabahattin Ali*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1979.
- Birinci Türk Neşriyat Kongresi, (Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları)*, TC Maarif Vekilliği, Ankara 1939.
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1988.
- Boratav, Korkut, *Türkiye 'de Devletçilik*, Savaş Yayınları, Ankara 1982.
- Bottomore, Tom, *Marksist Düşünce Sözlüğü*, Çev: Mete Tunçay, İstanbul 2001.
- Buğra, Hatice Bilen, *1914'lerden 1940'lara Türk Resmi ve Romanında Gerçekçilik, (Yayınlanmış Doktora Tez)*, İstanbul 2005.
- Buğra, Tarık, *Siyah Kehribar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1955.
- Cem, İsmail, *Türkiye 'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul 1970.

- Cumhuriyet Ansiklopedisi, (1923-1940), Cilt I, Haz., Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay, Yapı Kredi Yayınları, 1998.*
- Çavdar, Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Yayınevi, İstanbul 1995.
- Çavdar, Tefik, *Türkiye'nin Yüzyılına Romanın Tanıklığı*, Yazılama Yayınevi, İstanbul 2007.
- Çetik, Metin, *Üniversitede Cadı Kazanı: 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Müdafası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.
- Çılgın, Alev Sınar, *Türk Roman ve Hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2003.
- Demirel, Ahmet, *İsmet İnönü, Defterler (1919-1973)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- Deringil, Selim, *Denge oyunu: İkinci Dünya savaşında Türkiye'nin dış politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.
- Dino, Güzin, *Tanzimattan Sonra Edebiyatta Gerçekçiliğe Doğru*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1954.
- Dino, Güzin, *Türk Romanının Doğuşu*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008.
- Doğan, Erdal, *Edebiyatımızda Dergiler*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1997.
- Doğan, Mehmet, *Tarih ve Toplum*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977.
- Dupont Paul, *İkinci Dünya Savaşının Gizli Belgeleri, Almanya'nın Türkiye Politikası 1941-1943*, Çev: Muammer Sencer, May Yayınları, İstanbul 1968.
- Enginün İnci, *Halide Edib Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978.
- Enginün, İnci, *Halide Edip Adivar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Enginün, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991.
- Eren, Sadun, *100 Soruda Ekonomi El Kitabı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1968.
- Erkman, Faris, *Kırklı Yıllar I (En Büyük Tehlike)*, Tüstav, İstanbul 2005.
- Faik, Sait, *Mahalle Kahvesi-Tüneldeki Çocuk*, Varlık Yayınları, İstanbul 1965.
- Faik, Sait, *Öyle Bir Hikâye: Hayattayken Yayımlanmış Hikâye Kitapları*, Haz., Sevgül Sönmez, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.
- Göbenli, Mediha, *Direnmenin Estetiğine Güven (Karşılaştırmalı Edebiyat Bağlamında Peter Weiss ve Vedat Türkali)*, Donkişot Güncel Yayınlar, İstanbul 2005.
- Gökalp, Ziya, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1976.
- Gramsci, Antonio, *Aydınlar ve Toplum*, Çan Yayınları, İstanbul 1967.

- Güngören, Fatma, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar (1939-1944)*, (SSCB Dışişleri Bakanlığı, Almanya Dışişleri Bakanlığı Belgeleri), Örgün Yayınevi, İstanbul 2003, Ankara 1976.
- Hilav, Selahattin, *Edebiyat Yazıları, "Toplumcu Edebiyat Kavramı Üzerine"*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993.
- İlgaz, Rıfat, *Karartma Geceleri*, Çınar Yayınları, İstanbul 1986.
- İsmet İnönü, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Kantarcıoğlu, Sevim, *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Karakuş, Hidayet, "Garip Akımı/Toplumcu Gerçekçiliği Sürdürenler", *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu*, Edebiyatçılar Derneği, 20-21-22 Kasım 1998.
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul 1996.
- Kaya, Sait, *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Turancı Akımlar, (Yüksek Lisans Tez)*, İzmir 2001.
- Kemal, Orhan, *Dünyada Harp Vardı*, Ataç Kitabevi, İstanbul 1963.
- Keyder, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1989.
- Kocagöz, Samim *Roman ve Yazarlık Onuru*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1983.
- Koçak, Cemil, *Siyasal Tarih (1923-1950)*, Çağdaş Türkiye, Türkiye Tarihi 4, Cem Yayınevi, İstanbul 1992.
- Koçak, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945*, Cilt II, İletişim Yayınları, Ankara 1986.
- Korkmaz, Ramazan, *Sabahattin Ali: İnsan ve Eser*, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1997.
- Kudret, Cevdet, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman I*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1987.
- Kurdakul, Şükran, *Çağdaş Türk Edebiyatı 4*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.
- Lukacs, Georg, *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı*, Çev., Cevat Çapan, Payel Yayınevi, İstanbul 1975.
- Mardin, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.
- Marx-Engels-Lenin, *Sanat ve Edebiyat*, Çev., Aziz Çalışlar, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1996.
- Mcneill, William, *Dünya Tarihi*, Çev., Alaettin Şenel, İmge Kitabevi, İstanbul 1989.

- Metinsoy, Murat, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye (Savaş ve Gündelik Yaşam)*, Homer Kitabevi, İstanbul 2007.
- Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınevi, İstanbul 1988.
- Moran, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, Cilt I-II, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- Mumcu, Uğur, *40'ların Cadı Kazanı*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1994.
- Mutluay, Rauf, *50 Yılın Türk Edebiyatı*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1973.
- Naci, Fethi, *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1990.
- Naci, Fethi, *Türk Romanında Ölçüt Sorunu "Eleştiri Günlüğü" (1980-1986)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.
- Naci, Fethi, *Yüzyılın 100 Türk Romanı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.
- Oktay, Ahmet, *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*, Bilim Felsefe Sanat Yayınları, İstanbul 1986.
- Oktay, Ahmet, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı (1923-1950)*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1993.
- Öner, Kenan, *Öner ve Yücel Davası*, Kenan Matbaası, İstanbul 1947.
- Önertoy, Olcay, *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1984.
- Plehanov, *Sanat ve Toplumsal Hayat*, Çev., Cenap Karakaya, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1987.
- Pospelov, Gennadiy, *Edebiyat Bilimi*, Çev., Yılmaz Onay, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2005.
- Roberts, J.M, *Dünya Tarihi*, Çev., Sinem Gül, Dost Kitabevi, Ankara 2003.
- Sartre, Jean Paul, *"Aydınların Savunusu"*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1985.
- Sencer, Muzaffer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, May Yayınları, İstanbul 1974.
- Sertel, Sabiha, *Roman Gibi*, Belge Yayınları, İstanbul 1989.
- Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.
- SSCB Bilimler Akademisi, *Ekim Devrimi Sonrası Türkiye Tarihi I*, Çev., A. Hasanoğlu, Bilim Yayınları, İstanbul 1978.

- Suchkov, Boris, *Gerçekçiliğin Tarihi*, Çev., Aziz Çalışlar, Bilim Yayınları, İstanbul 1976.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Huzur*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1956.
- Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim, *Cumhuriyetin Harcı, (Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.
- Timur, Taner, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, Afa Yayınları, İstanbul 1991.
- Toprak, Ömer Faruk, *Ömer Faruk Toprak'ın Düz Yazıları*, Haz., Füruzan Toprak, Kültür Bakanlığı, Ankara 1994.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1969.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.
- Tuncer, Hüseyin, *Tarık Buğra*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988.
- Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.
- Ünlü, Mahir ve Özcan, Ömer, "Cumhuriyet yeniler dönemi II: 1940-1960", *20. Yüzyıl Türk Edebiyatı* İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1991.
- Yılmaz, Durali, *Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- Yücebaş, Hilmi, *Bütün Cepheleriyle Halide Edip Adıvar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1964.
- Yücel, Hasan Ali, 1940. "Tercüme Dergisi," *Maarif Vekilliği*, Sayı I.
- Yücel, Hasan Ali, *Davam*, Ulus Basımevi, Ankara, 1947.

MAKALELER

Birsel, Salah, “Hece Vezni-Yeni Şiir”, *Milliyet Sanat Dergisi*, Haziran 1976.

Boratav, Pertev Naili, “Kemalist Kültür Devrimi”, *Folklor ve Edebiyat*, Sayı I, Adam Yayınları, İstanbul 1982.

Çaşın, Mesut Hakkı, “İkinci Dünya Savaşı’nın İlk Kurşunu Polonya’nın İşgali”, *2004 Başbakanlık Seçimlerinin Ardından ABD’nin Yeni Dış Politikası*, tarihsiz.

Çaşın, Mesut Hakkı, , “El Alameyn Muharebeleri” *2004 Başbakanlık Seçimlerinin Ardından ABD’nin Yeni Dış Politikası*, tarihsiz.

Çaşın, Mesut Hakkı, “Panzerlerin Son Dansı 1943 Kursk Muharebeleri”, *2004 Başbakanlık Seçimlerinin Ardından ABD’nin Yeni Dış Politikası*, tarihsiz.

Çaşın, Mesut Hakkı, “Normandiya Çıkarması II, Avrupa’nın İşgali”, *2004 Başbakanlık Seçimlerinin Ardından ABD’nin Yeni Dış Politikası*, tarihsiz.

Cengiz, Metin, Kasım-Aralık 2002, “Lukacs’ın Gerçekçiliği”, *Edebiyat ve Eleştiri*, Sayı: 64.

Ilgaz, Rıfat, 1983, “Demek 1940 Kuşağı Var”, *Hürriyet Gösteri*, Cilt 4, Sayı 37.

İnönü, İsmet, 1933, “Fırkamızın Devletçilik Vasfı”, *Kadro*, Sayı: 22.

Yücel, Hasan Ali, 1940, “Tercüme Dergisi,” *Maarif Vekilliği*, Sayı: I.

ÖZGEÇMİŞ

HANDE SONSÖZ

Kişisel Bilgi: * Doğum Yeri : Antalya
* Doğum Tarihi : 26.06.1981

Eğitim:

1998 – 2003	Yeditepe Üniversitesi, İstanbul Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
2004–2006	Yeditepe Üniversitesi, İstanbul Türk Dili ve Edebiyatı Tezsiz Yüksek Lisans
2007-2010	Yeditepe Üniversitesi, İstanbul Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Yüksek Lisans
1991 –1996 1986–1991	Atatürk Ortaokulu, Antalya Lisesi (Antalya) Barbaros İlkokulu (Antalya)

Çalıştığı Kurumlar:

* Eylül 2009-..... Okan Üniversitesi
* Eylül 2004-Temmuz 2007 Yeditepe Üniversitesi
* Eylül 2003–Nisan 2004 Gökdil Koleji